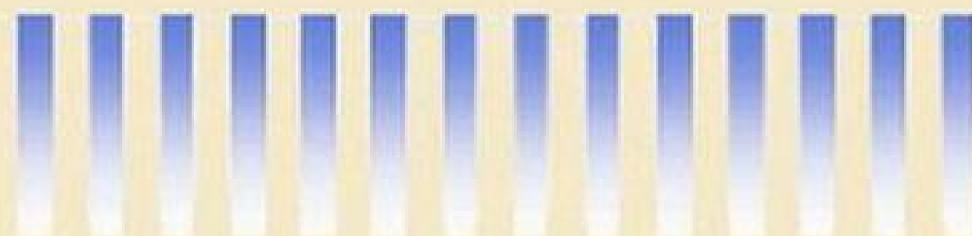
پڕۆژەی تیشك

٤



فەتواکەی مەلای خەتێ

ئەفسانەی مێژوونووسێك



نووسینی

حەسەن مەحمود حەمەکەریم



فەتواکەی مەلای خەتێ

ئەفسانەی مێژوونووسێك

نووسینی

حەسەن مەحمود حەمەکەریم

چاپی یەکەم

٢٠٠٦ زایینی – ١٤٢٧ کۆچی

ناوی كتێب: فەتواكەی مەلای خەتیٚ ئەفسانەی مێژوونووسێك

نووسەر: حەسەن مەحمود حەمەكەریم

شوێنی چاپ: چاپخانەی چوارچرا

ساڵی چاپ: ٢٠٠٦

نۆرەی چاپ: یەكەم

تیراژ: ٢٠٠٠

ژمارەی سپاردن: ٥٣٦ ساڵی ٢٠٠٦

لە بڵاوكراوەكانی پرۆژەی (**تیشك**) زنجیرە (٤)

Tishkbooks@yahoo.com

بەناوی خوای گەورەو میهرەبان

ڕۆڵی مەلای خەتێ لە میرنشینی سۆراندا

پێش وتە :

کورد یەکێکە لە گەلە زیندوەکانی سەر گۆی زەوی، مێژووەکەی وا نیشان دەدات کە لە کۆنترین گەلانی ڕۆژ هەڵاتی ناوەڕاست بێت، سەرچاوەکان چالاکی و ڕوداوی زۆری ئەم میللەتەیان گێڕاوەتەوە، خاوەنی مێژوویەکی دەوڵەمەندە، لەگەڵ ئەوەدا هێشتا هەر زۆر لای ونە ..

مێژووی کورد بە زۆری ڕۆژهەڵاتناس, یان داگیر کەرانی دەرو دراوسێ، بەزەینی دوژمنکارانەی خۆیان نووسیویانە، شێواندویانە، کەم و زیادیان بۆ کردوە، لایەنە بەهێز و سەروەرییەکانیان شاردوەتەوە، لاوازەکانیشیان بە زەقی دەرخستوە، بەو جۆرەیان نیشان داوە کە کورد دڕندەیە، نەزانە، بێسودە، کاری لەسەر ناکرێ، بۆ هیچ هاوکێشەیەك ناشێت...

ئەوە ستەمە لە کوردمان، لە خاکمان، لە بونمان، لە مێژوومان، لە چارەنوسمان کراوە، بۆ ڕاست کردنەوەی, هەوڵی دڵسۆزان، ڕەنجی شەو و ڕۆژ، کات و سات و ماوەی زۆری دەوێت ..!!

مێژوو پێویستیەکی گرنگە، میللەتانی تر زۆر گوێیان پێ داوە، تەنها لە ئەوروپا ٣٥٠ دەزگای نووسینەوە و لێکۆڵینەوە لە مێژوو هەیە، بەردەوام لە نووسینەوە و خوێندنەوەو گەڕان و کنەو پشکنینی شوێنەوار و ئاسەوارو ئەفسانەکاندان .. بەڵام کورد هێشتا بەرچاوی ڕابووردوی دیارنیە, لە مێژووەکەی دوورە, هەر بۆیە پاشە ڕۆژی ڕون نیە، کاری پێشینانی بە هیچ دەزانێت, بێ نرخ سەیری دەکات، بە دەستی خۆی, ئاسەوارە بەنرخە پڕ سەروەریەکانی ژێر زەوی هەڵدەتەکێنێت و, ئاودیوی سنوری دەکات، ڕوداوەکانی باو باپیری بە ئەفسانەو شتی پڕ و پوچ لە قەڵەم دەدات، هەستی پاراستنی کولتوور و کەلەپوری خۆی نیە، نازانێت ئەوانە جێ دەستی پێشینانی ئەون، دەبێت پیرۆز و بەڕێز و بەنرخ سەیر بکرێن و، ئەمڕۆی خۆیانی تیا بخوێننەوە، نرخی کاری پێشوەکانی تیا بدۆزنەوە , ئایندەی تیا دیاری بکات، چونکە ئەوەی مێژووی نەبێ، کەسێتی ونە و نیە، ناتوانێ خۆی بناسێ, یان خۆی بناسێنێ..

لێکۆڵەرەوە و مێژوونوسان, زۆریان باس لە پێناسەو گرنگی مێژوو کردووە، ووتویانە (مێژوو زانستێکی گەورە و بە کەڵکە، بەڵکو زانستی زانستەکانە، هیچ زانیاریەکی گرنگ نیە مێژووی تایبەتی خۆی نەبێت، لە هەمووان گرنگ تر مێژووی ژیانە، کە گشت زانست و ڕوداوەکانی ڕۆژانەو ئاڵو گۆڕەکانی کۆمەڵ دەگرێتەوە، بۆ هەرکەسێك بیەوێت وانەکانی مێژوو زۆر گەورەن ... نەمری ڕاستەقینە لای مێژووە ...) ئەمە وتەی مامۆستا کەمال مەزهەر بوو، شەرەفخانیش پێش ٥٠٠ ساڵ لەمەو بەر وتویەتی (مێژوو لە سەروی هەموو هونەرەکانەوەیە ...) مێژوونوسی یۆنانی هیرۆدۆت، کە ٢٥٠٠ ساڵ لەمەو بەر ژیاوە و, بە باوکی مێژوو ناودارە, بۆ مێژوو دەڵێت (مێژوو گەڕان و پشکنینە بەدوای کرۆکی ڕوداو و کارەساتە کۆنەکاندا ..)، واتە یۆنان لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ مێژووی خویان نوسیوەتەوە... (تەبەری) عەرەب, پێش زیاتر لە ١٢٠٠ساڵ لەمەو بەر وتویەتی (مێژوو هونەرێکە لە ڕوداوەکانی ڕۆژانە دەکۆڵێتەوە ...) مسعودی و سەخاوی و ئیبن خەلدون و دەیانی تر, هەر یەکەیان جۆرە پێناسەیەکیان بۆ مێژوو هەیە و, بە گرنگی باسیان بۆ میللەتەکەی خۆیان کردووە .. بەڵام کورد هێشتا لە ناسینی مێژووی خۆیدا ساوایە...

گەر تێڕوانین هەبێ, مێژوو نەوەیەکی ژیری وا دێنێتە گۆڕێ، کە هەڵەکانی کۆن, وەك ئاوێنەیەك لە بەر چاوبگرێ و دووبارەیان نەکاتەوە، شارەزای ژیان و ژیارو کردار و گوفتاری ڕابوردوومان دەکات، میللەتی چاك دێنێتە مەیدان، کورد خاوەنی مێژووی دەوڵەمەندی خاوەن ڕوداوو داستانە, پڕیەتی لە ئەزموون، چەندەها هاوکێشەی تەواوو و ناتەواوی لە سەر خاکەکەی بینیوە، بوەتە تاقیگەیەکی گەورە و پڕ لە (وانە)، دەتوانێت نەخشەی نوێ و پرۆژەی چاك

و سەرکەوتوانەی لێ بەرهەم بهێنێت ...

مەخابن .. ئەگەر سەیری بارو دۆخ و ژیانی دوێنێی کۆن و ئەمڕۆی نوێمان بکەین، پێوەی دیار نیە کە کورد مێژووی خۆی شەن و کەو کردبێت، یاخود بەو چاوەوە سەیری کردبێت, کە خۆی تێدا بدۆزێتەوە، نابینی سوود لە ئەزمونە پێشوەکان وەرگیرابێت، هەڵەکان نەك جارێك, بەڵکو دەیان جار دووبارە بونەتەوە، هەموو جاریش, دەرەنجامی پێشوو چنگ کورد کەوتوە ..

مەخابن.. کورد مێژووی پڕ ئەزمونی بە دەرمانخانەیەك نەزانیوە، تاوەکو دانایانە تیماری دەردەکانی تیا کردبێت .. ئەمە لەلایەك .. لەلایەکی ترەوە، نووسەرانی مێژووی کورد, لە بری ئەوەی دەست نیشانی خاڵی لاواز و بەهێزی ژیانی کۆنی کورد بکەن، هاتوون مێژوەکەیان وەك چیرۆك خوێنەکانی ناو دیوەخانی شەوانی زستان و بەر ئاگردان گێڕاوەتەوە، تەنانەت خۆشیان لەگەڵیاندا هەڵچوون و داچوون و, ئەوەندەی تر بابەتەکەیان ئاڵۆزتر کردووە...

دەبا خوێنەران و سەرکردەکانی کورد، مێژووەکەمان بە دەرمانخانەیەکی پڕ لە ئەزموون و وانە سەیر بکەن, بە گەوهەرێکی جێماوی دانسقەی بزانن، خەڵکانی کوردیش ئاسەوارە جێماوەکانی باپیرانمان بە یادگاری پێشینەکانمان بزانن و بە هەرزان لە دەستی نەدەن ..!!

یەکێك لە قۆناغە گرنگەکانی مێژووی کورد، چاخی میرو میرنشینە کوردەکانە لە سەردەمەکانی ئیسلامدا، لە هەموویان گرنگتر, میرنشینی سۆرانە, کە زیاتر لە پێنج سەد ساڵ دەنگ و باسیان لە سەر خاکی کوردستاندا هەبوەو, هەتا ئێستەش ئاسەوارەکانی نەبڕاوەتەوە..

سۆرانیەکان هەلێکی مێژوییان بۆ هاتە پێش, قۆستیانەوە, لەو ساتەوە هاتنە سەر مەیدانی گۆڕەپان و خۆیان نواند، کاریگەریەکی گرنگیان لەکوردستاندا هەبوو، لەکۆتایدا بەهۆی میرێکی سروشت توندو شەڕەنگێزەوە, کە ئەوەندەی کێشا بەمیرنشینە کوردەکانی دەوروپشت و دەرو دراوسێدا، هەتا بەهەر هەموویانەوە گەلەکۆمەکییان لێکردوو لەناویان برد، بەلاّم هەندێ لە نووسەران و مێژوونووسان، هەریەکە بێئاگا لە وردی ڕووداوەکان و فاکتەرە گرنگە ناوخۆیی و دەرەکیەکانی سەردەمەکە، هەموو هۆکانیان وەلاوە ناوەو, تاکە خاڵێك کە زەقی بکەنەوەو بەڕوونی نیشانی بدەن و هاش و هوشی پێوە بکەن، ڕۆڵی (مەلای خەتێ)یە، کە گوایە بە چەند دێڕە فتوایەك ئەو میرنشینە مەزنە بەهێزە فەوتاوەو, دراوەتە دەستی دەوڵەتی عوسمانی..

لەم تاوانبارکردنەدا, کۆمەڵێك نیازو مەبەستی جۆراوجۆر کۆدەبنەوەو لە خاڵێکدا یەکدەگرنەوە، ئاواتی چەند کەسانێکی سەدەیەك پێش ئێستەی ناوچەی سۆران دێتە دیو, نووسەرە چەپەکانیش دەستی چەوری چەند سەدەیەك لە هەڵە و بێئەزمونی سەرکردەکانی کوردی ئەو کاتانە, دەنێنە سەر مێزەری سپی سەرسەری تاکە کەسێك, کە بە مەرجێك هەتا کاتی کەوتنی میرنشینەکە, بەهیچ جۆرێك ڕۆڵ و کاریگەری لەناو میرنشینەکەدا دیارنەبووە...!!

کەوتنی میرنشینی سۆران لەلایەن عوسمانیەکانەوە, بەیارمەتی سەربازی ڕوسیاو ئێران و هەرێمی بەغدادو موسڵ و نەخشەی بەریتانیاو, بە یارمەتی سەدان چەکداری کوردی سۆران, کە لە دەستی میر محەمەد هەڵهاتبون و لە گەڵ سوپای عوسمانی گەڕابونەوە، لە گەڵ چەکدارانی چەند میرنشینێکی کوردی تردا, بە نەخشەی سەربازی پسپۆڕانی بەریتانیا, ئەو کارەساتە گەورەیان لە مێژووی کوردا دروست کرد, شکستەکە هێندە بەسۆبوو, کە نووسەرانی مێژووی کوردی وا هەژاندوە, ئەو هەموو نەخشەو هێزو تۆپ وجبەخانەیە لە بیر بکەن و, تاوانی کەوتنەکە بدەنە پاڵ (مەلای خەتێ)), کەتا ئەو کاتە هیچ دەسەلاّتێکی لەومیرنشینەدا نەبوە، مەلای خەتێ تەنها مەلای مزگەوتێك بووەو هیچی تر, دەنا میر محمد لە بڕیاری ئیداری و سیاسی و سەربازیدا, تەنهاو بە تەنها پشتی بەعەقڵیەتی عەسکەرتاری خۆی بەستوە، هەرگیز نەبووە پرس و ڕا تەنانەت بەبراکان و مامەکان و سەرکردەکانیش بکات، لەهەموو سەردەمی میر محمددا یەك بەڵگەنامە نیە, کە میر محەمەد ڕاوێژوو پرس و ڕای بە براکانی یان سەرکردەکانی یان مەلای خەتێ کردبێ, پرسێکی شەرعی نەکردوە, ڕای خەڵکی میرنشینەکەی وەرنەگرتوە..!! ..

لە گەڵ ئەوەی هەموو بەڵگەنامەکانی دەوڵەتی عوسمانی کراوەتە کتێب و لە بازاڕدا هەیە, بەلاّم هەتا ئێستە ئەو

فتوایەی مەلای خەتێمان نەبینی, کەواتە ئەو باسە دروستکراوەو هیچ ڕاستیەکی تیا نیە..

بۆ یەکلاکردنەوەی ئەو ڕاستیانە، ئەوەندەی سەرچاوەکان یاریدەمان بدەن، لێکۆڵینەوەیەك دەخەینەڕوو، کەسایەتی میر محەمەد, هۆی کەوتنی میرنشینەکە, ڕۆڵی تەواوی (مەلای خەتیّ), لەزنجیرەی باس و ڕووداوەکاندا ڕون دەکەمەوەو وەك خۆی نیشانی دەدەم...

بەهیوام لەم هەوڵەمدا لەراستی نزیك بووبێتمەوە...

سەرهەڵدانی میرنشینی سۆران

زنجیرەی میرەکان:

بەتەواوی روون نییە مێژووی میرنشینی سۆران لەکەیەوە دەست پێدەکات، بەلاّم ئەوەی کە هەتا ئێستا ساغ بووەتەوە ئەوەیە کە لەسەدەی دوانزەهەمینی زاینی[1]، یان سەدەی پانزەهەمینی زاینییەوە[2] دەرکەوتوون، دامەزرێنەری میرنشینەکە کەسێك بووە بەناوی (عیسای کۆڵۆس)[3]، سیّ کوڕی هەبووە بەناوی عیساو ئیبراهیم و ئیدریس، عیسا لە هەلێکدا کە ستەمێك لەسەر ناوچەکەی لادەبات، مەزن دەبیّ و دەکرێتە گەورەی خەڵکەکە, بەوەوە ناوەستیّ, هێز کۆدەکاتەوەو پەلامار دەدەن و چەند قەلاّیەکی تر دەگرن, بەو جۆرە سنووری خۆیان فراوان دەکەن و شاری (حەریر) دەکەنە پایتەخت[4]، (عیسا) دەمریّ، (شاعەلی) کوڕی دێتە جێی[5], لەسەدەی پانزەهەمەوە هەتا سەدەی نۆزدەهەم نزیکەی هەژدە میر دەسەلاّتی میرنشینی سۆران دەگرنە دەست، وەرگرتنی دەسەلاّت لەناویاندا پشتاو پشت بووە، هەر وەکو لەهەموو میرنشینە کوردەکانی تردا بەڕێوە چووە[6]..شاعەلی میرنشینەکەی لەنێوان کوڕەکانیدا دابەشکرد، (میر عیسا) ی کوڕی لەسەر (هەریر) دانا، بەلاّم لە شەڕی بابانەکاندا کوژرا، (میر بداغ بەگ) ی برای جێی گرتەوە، دوای ئەویش (میر سەید) ی کوڕی شاعەلی بوو بە میری سۆران، بەلاّم لە تۆڵەی کوژرانی میر عیسای برایدا بە دەستی بابانەکان، هەلێك دەقۆسێتەوە، کاتیّ میری بابان خەریکی ڕاوو شکار دەبێت، بەنهێنی بۆی دەچیّ و دەیکوژیّ، لەسەردەمی ئەمدا سنووری سۆران دەگاتە (هەولێرو کەرکوك و موسڵ)[7].. ئەمە لە ساڵی (١٥١٦ز) ی زاینیدا بوە، (میر سەید) لەسەر ئەسپ دەکەوێتەخوارو دەمریّ، (میر عیزەدین شێر) ی کوڕی دەبێتە میری سۆران.. زۆر نابات ساڵی (١٥٣٤ز) سوڵتان (سولەیمانی قانونی) کە لەباکوورەوە دەگەڕێتەوە دێتە هەولێر، میری سۆران بەخێرهاتن و ڕێز لێگرتنی باشی دەکات، بەلاّم گوایە (میر عیزەدین) پەیوەندی بە (شا تەهماسپ) ی ئێرانی سەفەویەوە دەبیّ، لە بەر ئەوە دەیکوژیّ و, ناوچەکە بە هەولێرەوە دەداتە (حوسەین بەگی داسنەیی) میری یەزیدیان، ئەمە هەر بۆ دوژمننانەوە بوە لە نێوان کوردە موسوڵمانەکان و یەزیدیان دا، زۆری نەبرد (میر سەیفەدینی کوڕی میر حوسەینی کوڕی پیر بداغ) دەسەلاّت لەناوچەی سۆران پەیدا دەکات و هێز پێکەوە دەنیّ, لە چەند شەڕێکی قورسدا داسنەییە یەزیدەکان ڕاودەنێت و, هەولێرو ناوچەکەیان لیّ پاك دەکاتەوە، بەلاّم سوڵتانی عوسمانی (میر سەیفەدین) بانگ دەکاتە ئاستانە (ئەستەمبولّ) بۆ وتوێژو ڕێکەوتن, بەلاّم بە پلانێك دەیکوژێت، (میر قولی بەگ) ی کوڕی دێتە جیّی, ئەویش چەند

---

[1] گۆڤاری کاروان، ژمارە (٥٢).

[2] اربيل في الماضي والحاضر. مجموعة من المؤلفين. ص ٣٤ کەریم شارەزا.

[3] شەرەفنامە. شەرەفخانی بدلیسی. وەرگێڕ بۆ کوردی هەژار موکریانی. ل ٤٨٢ نەجەف ١٩٧٢.

[4] مێژووی میرانی سۆران. حسین حزنی موکریانی. ل ٥ هەولێر ١٩٦٢.

[5] کوردو کوردستان. محمد امین زەکی. ج ٣ ل ٣٩٤. ٣٩٥ مهابات.

[6] میرنشینی سۆران. کامەران جەمال بابان. ل ٢٤ هەولێر ١٤١٩.

[7] شەرەفنامە. ل ٤٩٠ پەراوێز.

شەڕێك لەگەلْ داسنەییە یەزیدییەکان دەکات, بەلاّم سەرناکەوێت, ناچار پەنا دەباتە بەر ئێرانی سەفەوی، پاشان (میر قولی) دەمریّو (بداغ بەگ) ی کوڕی قولی بەگ دێتە جێگەی، ئەویش بە هۆی ناکۆکی لە گەلْ (میر سولەیمان بەگ) ی برا بچووکی‌دا, پەنا دەباتە بەر (میری ئامێدی)، بەلاّم سالّی (١٥٥٩ز) دوور لە ناوچەی سۆران، لە شاری ئامێدی بەداخی برا بچووکەکەیەوە دەمرێت.

میر سولەیمان بەگ، زیاد لە (٣٠) سالْ دەسەلاّتی هەبوو، ئاسەوارێکی زۆری قەلاّو شوورەی جێهێشتوە[٨]..پەلاماری هۆزی کوردی (زەراری) لە ناوچەی (شنۆ) دەدات، پاشان پەلاماری قزلْباشە سەفەویەکانی داوەو دیلە سەفەویەکانی بەدیاری ناردوە بۆ سولْتانی عوسمانی[٩]، بەلاّم (والی بەغداد) بە فێلْ بانگی دەکات و دەیکوژێت[١٠]...پاشان (عەلی بەگ) ی کوڕی دێتە جێی, سالّی (١٥٩٠ز) پایتەخت لە (حەریر) ەوە دەگوازێتەوە بۆ (خەلیفان)، هەتا ئێستاش ئاسەواری قەلاّو پردی بەدیارماوە, ئەم میرە چل سالْ ناوچەکەی بەڕێوە دەبات[١١] , سالّی (١٥٩٠ز) مردوە[١٢]...هەندیّ تر دەلّێن سالّی (١٦٣٤ز) مردوەو (ئوغوز بەگ) و (میرە بەگ) ی لەدوا بەجێماوە [١٣]..

(ئوغوز بەگ) جێی بابی دەگرێتەوە، (ڕەواندوز) ی لە دەست دوژمنان ڕزگارکردەوە، سالّی (١٦٤٥ز) کردیەوە پایتەخت، سالّی (١٦٩٥ز) مرد، (میرەبەگ) ی برای چووە جێی، پاش ماوەیەك ئەویش مرد، (میر ئەحمەدی کوڕی ئوغوز بەگ) جێی گرتەوە، ئەویش سالّی (١٧٥٦ز) ڕۆژێك لە کاتی ڕاودا دەبیّ بە دەردی خوا دەمریّ، (میر ئوغوزبەگی بچووك کوڕی میر ئەحمەد) دێتە جێی، سالّی (١٧٦٨ز) ئەویش دەمریّ و شەش کوڕی لەدوا جێدەمێنیّ، (مستەفا بەگ، تەمەرخان، یەحیا بەگ، بایز بەگ، ئەحمەد بەگ)، هەریەکە لەمانە لایەکی میرنشینەکە دەبەن بەڕێوە ...

تەمومژ لەسەر میرەکانی سۆران زۆرەو، مێژووی ژیانیان و ڕووداوو بەروارەکانیان تێکەلّەز روون نییە ..!!

کە (میر ئوغوز بەگ) مرد، وەك برا گەورە کە باوکیشی ڕەزامەندی هەبوو (مستەفا بەگ) ی کوڕی چووە جێی، ئەو کاتانە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی هەژدە بوو، گەرچی پیاوێکی زیرەك و بەتوانابوو، بەلاّم بارودۆخی ناوچەکە شپرز بوو، لەولاشەوە براو ئامۆزاکانی چاویان بڕیبوە دەسەلاّتی و هەریەکە پارچەیەکیان بۆ خۆیان دابڕی بوو، هەر بۆیە ناچار بوو دەسەلاّتی میرنشینەکەی بە کوڕە گەورەکەی بسپێریّ[١٤]

میر موحەمەد (پاشا کۆرە)

(مستەفا بەگ) هەر لەسەرەتاوە کە ئەو ناکۆکی و چاوتێبڕینەی کەسەکانی دەبینی، نیەتی خراپیانی هەست پێکردبوو، ناچار لە هەولّی پێگەیاندنی کوڕە گەورەکەی دەبێت، هەتا ئامادەی بکات بۆ جێنشینی خۆی...هەر لە منداڵیەوە (میر محمد)ی خستە بەرخوێندنی حوجرەو مزگەوتێکی تایبەتی بۆ دروستکرد، بەرزترین زانای ناوچەکەی بۆ دابینکرد هەتا ڕۆژانە زانست و خوێندەواری فێر بکات، ئەو زانایە ناوی (موحەمەد بن ئادەم) بوو, کەخاوەنی قوتابخانەیەکی ئاینی سەلەفی ئامێز بوو لە ناوچەی بالّەکایەتی و سۆران، سەرۆکی زانایانی ناوچەکە و حوجرەیەکی قەرەبالّغ و کتێبخانەیەکی دەولّەمەندی هەبوو، خۆیشی زیاتر لەپەنجا بەرهەمی جۆراوجۆری هەیە کە زۆربەیان دەست نوسن و لای بنەمالّەکەیان تا ئەمڕۆ ماوەتەوە,

---

[٨] مێژووی کورد لەکۆنەوە تا ئەمڕۆ. سالّح قەفتان. ل٢٩٦ بغداد ١٩٦٩.

[٩] شەرەفنامە ل٤٩٩.

[١٠] مێژووی کورد لەکۆنەوە تائەمرۆ. ل٢٩٦.

[١١] اربیل في ادوارها التاریخیة . ص ٢٧٤ .

[١٢] مێژووی میرنشینی سۆران . موکریانی. ل ١٤ .

[١٣] شەرەفنامە. ل٥٠٤ پەراوێزی هەژار .

[١٤] میرنشینی سۆران. کامەران زادە. ل ٢٩ .

ئیبن ئادەم هەموو وانە زانستی و ئایینیەکانی لە (میر موحەمەد) گەیاند، پاشان (مستەفا بەگی) باوکی ناردیە ناوچەی (چۆڵە مێرگ) هەتا فێری کاروباری بەڕێوەبردنیش ببێت...

براکانی (مستەفا بەگ) جارێك (بابانیەکان) یان دەهێنایە سەر (مستەفابەگ) و، دەمێ خۆیان سازدەکردو کێشەیان بۆ دەنایەوەو ناوچەی زیاتریان لێ دادەبڕی، بەو هۆیەوە بابانیەکان (رانیەو کۆیەو هەریر)یان لە (سۆران) سەند، لەولاشەوە (تەیمورخان بەگ) ی برای (هەودیان) و (شەمزینان) ی کردە هی خۆی، (بایز بەگ) ی برایشی دەشتەکانی (رەواندوز) و ناوچەی (برادۆست) ی بەرخۆیدا ... وای لێهات تەنها بە تەنها شاری (رەواندوزو سەرچیاو دۆڵی وەران و چۆڵەمێرگ) بۆ (مستەفا بەگ) مایەوە، بابانیەکان لەوەدابوون ئەوەشی پێرەوا نەبینن، هێرشیان هێنایە سەر (رەواندوز)، (مستەفا بەگ) سیاسەتی لەگەڵ گۆڕین و لەگەڵیان رێککەوت، بەڵام (تەیمورخان و یەحیا بەگ) ی برای هەر وازیان نەدەهێناو جارێکی تر لە ساڵی (١٧٨٧ز) دا بابانیەکانیان هێنایەوە، چەند ناوچەیەکیان لە سۆران گرت، بەڵام (مستەفا بەگ) خراپ شکاندنی و خواردەمەنی و تەقەمەنیەکی زۆری لێگرتن، (مستەفا بەگ) لە دەست براکانی وەڕس بوو، ساڵی (١٨٠٨ز) (میر موحەمەد) ی کوڕی بانگکردەوەو کردیە میری سۆران، (مستەفا بەگ) چوار کوڕی هەبوو، (موحەمەدو رەسوڵ و سولەیمان و ئەحمەد)... میر موحەمەدی بە ئازاترو سیاسی ترو ئامادەتر دەزانی، هەر بۆیە خستیە جێی خۆی...[15].

بەم جۆرە, چوونە ناوەوەی باسەکان سەر بوردێکی دوورو درێژە, بە هێندەی ئەوەی کە دەمانەوێ بە خێراتر لەو مەبەستە نێزیك ببینەوە کە نیازمانە.

هەتا ساڵی (١٧٣٠ز) شاری (دوین) پایتەختی میرنشینی سۆران بوو، پاشان لە ترسی هەڕەشەی بابانەکان گوازرایەوە بۆ (هەریر)، پاشتریش لەساڵی (١٧٨٧ز) دا گوازرایەوە بۆ (خەلیفان)[16]، پاش ئەویش گوازرایەوە بۆ شاری (رەواندوز)[17]..ئیتر لێرەدا جێگیربوو, هەتا فەوتانی میرنشینەکە بە پایتەخت مایەوە.

وتمان ساڵی (١٨١٣ز) میر موحەمەد کرایە میری سۆران [18].. هەر کە دەستی لە جڵەوی دەسەلات گیربوو، گۆڕانکاری زۆرکرد، هەنگاوی خێرای دەنا، هیچ ترسی لە ئەنجام و پاشەڕۆژ نەبوو، چی بویستایە دەیکرد، بەڕێوەبەرانی ناو رەواندوزی گۆڕی، هەموو دەرەبەگ و سەرەك هۆزو خێڵەکانی کۆکردەوەو یەکیخستن، پەیکەری نوێی لەسەر دامەزراندن، خزمەکانی بەوە زویربوون، باوکی وتی: "دڵی کەس مەڕەنجێنە، میر مەرجی بۆ باوکی دانا کەدەست نەخاتە کاریەوەو، ناردیە دێی (هەودیان) هەتا مرد"...

سەربازەکانی کۆکردەوە، جارێکی تر رێکیخستنەوە، یەکەم لێدانی لەمامەکانی بوو، ساڵی (١٨١٥ز) (هەودیان) ی گرت و (تەمەرخان) ی مامی کوشت کە خۆی بەجیاو دوژمن بە میر محەمەد دادەنا، پاشان روویکردە (یەحیابەگ) ی مامی و ئەویشی کوشت[19] بەمە گرفتی ناوخۆیی نەما، ئەنجا پەیکەری نوێی میرنشینەکەی دامەزراندەوە، (میرزا موحەمەد) ی کردە سەرۆکی نووسەران و, خەریکی نووسینەوەی مێژووی رووداوەکان بوو، قەڵاو سەنگەری بەهێزی بەدەوری رەواندوزدا لێدا، سێ دەروازەی بۆ شار دامەزراند، دوو بورجی بەرزی بۆ پارێزگاری دەروازەکان دروستکرد، کۆمیتەیەکی جەنگی پێنج کەسەی پێکهێنا، میر خۆی سەرۆکی بوو، (رەسوڵ بەگ) ی برای کردە سەر پەرشتی گشتی جەنگی، (ئەحمەد بەگ) ی برای کردە فەرماندەی سوپا.

(وەستا رەجەب) ی کردە بەڕێوەبەری کارگەی تۆپ و جبەخانە، (خان گێڵدی) بەڕێوەبەری کارگەی خەنجەرو دارتاشی بوو، (وەستا برایمی ماویلی) کردە سەرۆکی وەستاکانی دروستکردنی قەڵاو شوورەو سەنگەرو رێگاوبان،

---

[15] شەرەفنامە. ل٥٠٦.

[16] عەلی بەگ، میری سۆران پایتەختی گواستەوە بۆ خەلیفان.

[17] ئوغوز بەگ کوڕی عەلی بەگ، پایتەختی گواستەوە بۆ رواندوز.

[18] اربعة قرون من تأريخ العراق الحديث. لونگریك، ترجمە جعفر خیاط. ص٣٤٢ بغداد١٩٦٨.

[19] کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. د. جلیلی جلیل. وەرگێڕ لەروسیەوە. د.کاوس قەفتان. ل١٣٨ بغداد ١٩٨٧

(مستەفا ئاغا) سەرۆكی بازرگانان بوو، دەستەیەكی شەش ئەندامی بەناوی (دەستەی سەرداران) دامەزراند، خۆی سەرۆكی بوو، كۆبوونەوەی هەفتانەی هەبوو، لەگرفتی مەردمی دەكۆڵیەوە، (ئەنجومەنی زانایان) و (ئەنجومەنی حەكیمان) ی دامەزراند بۆ داڕشتنەوەی یاسا[٢٠].

ئەم كارانە بویە جێی سەرنجی شارەزایانی ئەوروپیو عوسمانیو ئێرانی، چاویان تێبڕیبوو، حەوت جۆر (سكەو پارە) ی بەناوی خۆیەوە لێدا، لە وتاری هەینیدا وەك سەرۆكێكی سەربەخۆ ناودەبرا، سەرەتاو لەسەردەمی باوكیشیدا زانای ناوداری كورد لە ڕەواندوز, كە مامۆستای میر موحەمەد خۆیبوو, ناوی (ئیبن ئادەم) بوو, موفتی میرنشینەكەی بوو، لەبەر ئەوەی كە هەندێ بڕیاری میر موحەمەدو قەتڵو عامی بێبەزەییانەی مام و ئامۆزاو خزمان و, خەڵكی تر لە ژنو منداڵی كورد, كە لە گەڵ شەرعدا نەدەگونجا، ئیبن ئادەم لەفەتوا بۆ دانیان خۆی دەپاراست، ناكۆكی لە گەڵ میر محەمەددا بۆ دروستبوو، وازی هێنا، بەلاّم ئیبن ئادەم یەكێك لە قوتابیە زیرەكەكانی خۆی كردە موفتی میرنشین بەناوی (محمد ئەفەندی شێخ سلێمانی)[٢١] كە بە (مەلای خەتیٚ) ناسراوە، بەلاّم هەندێك دەڵێن (داود پاشا)ی والی بەغداد بۆی نارد, هەتا سوودی لیٚ ببینیٚو بۆ بەرژەوەندی خۆی بەكاری بهێنیٚ[٢٢] , یان دەڵێن مەلای خەتیٚ پەروەردەی دەستی (داود پاشا) بوە [٢٣] هەندێكی تر دەڵێن مەلای خەتیٚ یەكێك بووە لە پیاوانی دەوڵەتی عوسمانی، ئەو تەنها پیاوێكی ئاینی نەبوە..[٢٤] یان دەڵێن كاتیٚ مەلای خەتیٚ گەیشتە ڕواندوز، هەندیٚ زانا شاریان چۆڵكرد, وەك زانای گەورە (محمدی كوڕی ئیبنی ئادەمی باڵەكی) [٢٥]. ئەمانە هەموو قسەو قسەلۆكن, دوای دروست كردنی فتواكە بۆ مەلای خەتیٚ ئەم وتانەشیان دروست كرد..!!

(مەلای خەتیٚ) قوتابی دەستی ئیبنی ئادەم بووە، خۆی ئیجازەی مەلایەتی داوەتیٚ [٢٦] ئەی كەواتە بۆچی (ئیبن ئادەم) لە ڕەواندوز نەماو كۆچیكرد بۆ ناوچەی باڵەكایەتی ..؟ لەسەر ئەمە قسە زۆرە، هەندێك لە نەوەكانی (ئیبن ئادەم) دەڵێن (ئادەم) پیر بووبوو تاقەتی نەمابوو، ئەوجا ئیزنی لە میری ڕواندوز خواستو گەڕایەوە بۆ باڵەكانو لە گوندی (دێلزە) دامەزراو دانیشت[٢٧]، بەلاّم هەندیٚ لەمێژوونووسانی شارەزا ئەڵێن هۆی ڕۆیشتنی (ئیبن ئادەم) ناكۆكییەك بوو لە نێوان (ئیبن ئادەم) و میری ڕەواندوز، ئەوجا ناچار لە ڕەواندوز باریكردو چووەوە گوندەكەی خۆی (گوندی ڕۆست)، پاشان لەوێش باریكردوو چووە دیٚی (دێلزە).

ئەم گوتنە لە ڕاستیەوە نزیكترە، چونكە (ئیبن ئادەم) لە كتێبی خۆی بە ناوی (سلسلة الذهب) پەنجەی درێژكردوە بۆ ئەو ناكۆكیەی نێوان خۆیو میری ڕەواندوز, كە ئەو فەرمانی پێكردوە بچیٚ لە گوندی خۆی (ڕۆست) دابنیشیٚ[٢٨].

(ئیبن ئادەم) سەفەرو وەغەری زۆری كردوە، ساڵی ١١٩٢ ی كۆچی چوەتە شاری (مهابات) بۆ فێربوونی زمانی فارسی، پاشان لە (مهابات) ەوە گەڕاوەتەوە بۆ (ڕەواندوز), لە سەردەمی میر موحەمەدداو سەرگەرمی دەرس وتنەوەو كتێب دانان بووە، پاشان گەڕاوەتەوە گوندی (ڕۆست) لەناوچەی (باڵەك)، لە (ڕەواندوز) لای (میر موحەمەد) دامەزراو بوە مەلاو زانای میری سۆران ..میریش دەرسخانەو مزگەوتێكی بۆ دروستكرد لە (قەلاّتیلوكان) لە دەرەوەی شوورەی

---

[٢٠] گۆڤاری كاروان ژمارە (٨) خولی ڕاپەڕین ١٩٩٣ ل٦ -١٢ ئەحمەد باوەڕ .

[٢١] مجلة الحكم الذاتي . العدد (٤) السنة السابعة . زبير بلال اسماعيل . محمد الخطي ونهاية الأمارة السورانية.

[٢٢] گۆڤاری كاروان ژمارە ٥٣ . بەشی دووەم، عبدالفتاح عەلی یەحیا .

[٢٣] تأريخ العراق بين احتلالين، ج٧ ص٣٣، عباس العزاوي.

[٢٤] گۆڤاری كاروان ژمارە ٥٣.

[٢٥] هەمان سەرچاوە ل ١٥١.

[٢٦] بنەماڵانی بەناوبانگی ڕەواندوز. ممدوح مزوری، ل٤٩ هەولێر ١٩٩٨ .

[٢٧] هەمان سەرچاوە ل٦٣.

[٢٨] گۆڤاری كۆڕی زانیاری كورد . بەرگی (٥) ل ٤٦٧ .

کۆنی رواندوز[٢٩] (ئیبن ئادەم) مرۆڤێکی هەق و رەق بووەو, رۆحێکی قەومیی زۆر بەهێزی هەبووە، دۆستی مرۆڤی هەژارو, هەوەسی بە مرۆڤی زۆردار نەهاتووە، لەبەرئەوە میرو ئاغاو بەگەکان هەوەسیان بە (ئیبن ئادەم) نەهاتووەو، هەر لەبەر ئەوەش بوە (ئیبن ئادەم) هەمیشە لە بارکردندا بووە، لە هیچ شوێن و ولاّتێك جێگیر نەبووە، هەروەها (ئیبن ئادەم) دژی کۆلکەشێخان بووە, هەمیشە لە گەڵیان لە ململانێ و شەڕی بووەو, (شێخی بەردە کوڕە) ی کوشتوە, سەبارەت بەکاری ناپەسەندو بێشەرعی[٣٠].

(مەلا سەعیدی کوڕی مەلاوەیس) کوڕە زازای ئیبن ئادەم, لە سەردانێکدا بۆ ماڵیان, باسیکرد کە (ئیبن ئادەم) ی باپیری زۆر توندو دژ بەکاری ناشەرعی بووە، ئەگەر بیبیستایە کەسێك بەسەر ئیسلامەوە مشەخۆرە, یان بیدعەیەکی خراپی داهێناوە، بەخۆی و فەقێکانەوە بۆی چووەو خراپی پێکردوە[٣١]..ئەمە ئەوە دەردەخات کە مەلای خەتیّ هیچ دژایەتیەکی زانایانی رەواندوزی نەکردوە, بەڵکو یەك ڕایان بوە, وەك هەندێك بەبیّ سەرچاوەو, بۆ مەبەستێك باس و خواسی ئەو کەسایەتیە دەشێوێنن و, هەر لە خۆیانەوە خەڵکانێك ناشرین دەکەن..!!

(مەلای خەتیّ) هەموو تەمەنی لە دژایەتی دەوڵەتی عوسمانی دا بەخت کردبوو، چ لە ناوچەی سۆران کە لای (ئیبن ئادەم) و (ئەبوبەکر ئەمیر روستەمی) فەقیّ بوە، هەموو زانایانی کوردی ئەو کاتە دژ بەستەمی عوسمانی بوون، پاشانیش کە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەدا دەچێتە (بەغداد) بۆ خوێندن و وانە وتنەوە, لە بەغداد بە هۆی توانایی خۆیەوە, بوو بوویە کەسایەتیەکی ناوداری بە غداد و عێراق, کەسایەتیەکی کاریگەری هەبوو بە هۆی لێهاتوویی و زیرەکی و زانیاریە زۆرەکانی، والی رێزی زۆری لیّ دەگرت, لە خۆی نێزیك کردەوە، وەك عەباس عەزاوی دەڵیّ: "مەلای خەتیّ نامەیەکی پێشکەش بە (داود پاشا) کردبوو لە زانستەکانی ئیلاهیدا...لەو کاتانەدا زانایەکی زۆری کورد لە بەغداد کۆبوونەوە, بە هۆی قوتابخانە ناودارەکەی شێخ عەبدولقادری گەیلانیەوە، (داود پاشا) پێش ئەوەی ببێتە والی بەغداد قوتابی بووە لە قوتابخانەی گەیلانی, هەر لەو کاتەوە زۆربەی زانا کوردەکانی ناسیوەو, دۆستایەتی و خۆشەویستیان بووە، کاتێکیش کە دەبێتە والی بەغداد, ئەو دۆستانە لە خۆی نێزیك دەکاتەوەو رێزیان دەگریّ و یاریدەی زۆریان دەداو کار ئاسانیان بۆ دەکات و باری گوزەرانیان خۆش دەکات، هەتا کاری زانستی و ئاینیان بە ئاسانی بۆ بکریّ...لە بەرئەوە (داود پاشا) لە باتی ئەوەی کاتەکانی بەگۆرانی و نوکتەو رابواردنەوە بەخت بکات، هەمیشە دیوەخانی گەرم بووە بە کۆڕی زاناو زانست گۆڕینەوە، لەو لاشەوە میرنشینە کوردەکان و هەرێمی بەغداد, کە زۆر جار سەر بەخۆ بووە و, کوردو بەغداد هەمیشە دوژمنی دەوڵەتی عوسمانی بوون, زۆر جار بەرژەوەندیان لە دژی عوسمانی یەکی دەگرتەوە, بەلاّم خەڵکی دێن ئەم بەرژەوەندیە کە لە سەردەمێکی دوور لەم سەردەمەی ئێمەدا کراوە, ئەم پەیوەندییە دەبەنەوە بۆ شتی خراپ و, لێکدانەوەی نابەجیّ و, هەرچی فیتنەیەك لە ناوچەکەدا روویدابیّ دەیخەنە ملی زانا ئاینیەکان... کە بە مەرجیّ داود پاشا, یەکەم دوژمنی سەر سەختی عوسمانیەکان بووەو, لە گەڵ میر موحەمەدی رواندوز دا دۆست دەبن, رەنگە بە پێچەوانەوە مەلای خەتیّ هەوێنی ئەو یاریدەو دۆستایەتیە بوبێت...

بەو جۆرە وەکو هەموو کارە بەرێوە بردنەکانی تر، مەلای خەتیّ دەزگای فتوای میرنشینەکەی بەدەست بووە، جگە لەوە ــ بە ناو ــ راوێژکاری (میر) بووە، کە دەبیّ لە کاروبارەکاندا پرس و رای پێکرا بێت..!! بەلاّم لە مێژوودا نیە جارێك پرسی پێکردبێت, چونکە (میر موحەمەد) چەندین دەزگاو دەستەو مەڵبەندی بەرێوەبردنی جۆراو جۆری بوە, رەنگە مەلای خەتیّ لە چەند دەزگایەکدا ئەندام بووبیّ...جگە لەوانە میر موحەمەد قسە هەر قسەی خۆی بووە، بۆ زیاتر بەرچاو ڕۆشنی دەبیّ پرس و رای زۆری بەدەزگاکان کردبیّ، بەلاّم هەر ئەوەی دەکرد کە خۆی نیەتی لێهێنابوو، هەرچی

---

[٢٩] بنەماڵانی بەناوبانگی رواندز. ل ٦٢.

[٣٠] هەمان سەرچاوە. ل ٥٨ ـ ٦٠

[٣١] لەسەردانێکماندا ساڵی ١٩٩٥ دەستەی باڵای کۆمەڵەی نووسەرانی ئیسلامی کوردستان بۆ ناوچەی سۆران سەرمان لەچەند ئەدیب و رۆشنبیرو زانای ناوچەکەدا کەمامۆستا مەلا سەعیدی رەحمەتیش یەکێکبوو لەوانە، کەچەند دەستنووسێکی ئیبن ئادەمی پیّ نیشانداین و باسی زۆری ئەو زانا ناودارەی کوردی بۆ کردین و قسەکانیانم تۆمار کرد.

لە بەرژەوەندی خۆی بوایە, داوای دەکرد بە شەرعی خوا فتوای موفتی بۆ دەستەبەر بکرێت، لە بەر توندوتیژی بەرامبەر بە خەڵك, ناوچەکەی لە هەموو ناوچەکانی دی عێراق و عوسمانی هێمن و ئارامتر بوو، سوپایەکی مۆدێرن و زۆر پڕچەکی هەبوو، لە هێزی میرنشینێکی نە دەکرد، وەك بلّـێ ی نیازی گەورەتری پێی هەبوو، تەنها هێزی تایبەتی پاراستنی خۆی, (سیٚهەزار) چەکدار بوو، ژمارەی هەموو سوپاکەی (پەنجا) هەزار دەبوو، زیاتر لە نیوەیان مانگانەیان هەبوو[٣٢]، پەلاماری دیٚی (برا دۆستی) داو ژن و منداڵی کوشتن، (قەلاّی ئەلۆس) ی گرت و گەورەو بچووکی خەڵکەکەی لە ناوبردن، پەلاماری (مەرگەوەڕ و شنۆ) ی داو گرتی، دراوسێکانی ترسان، بە جۆرێك (هەریر و خۆشناوەتی) خۆیان دابەدەستەوە، ناوچەی (زرێبار) ناچار بون بیٚ شەڕ گیرا، بە سەعاتێك (هەولێر) ی گرت [٣٣].

بۆ پەیداکردنی خواردەمەنی پەلاماری دەشتەکانی (ئاڵتوون کۆپری) دا کە بە گەنم بە ناوبانگ بوو، پەلاماری هۆزە عەرەبەکانی (جەباری) و (تائی) داو شێخەکەیانی گرت، هەوای گرتنی (کەرکوك) دابووی لە کەللەی، بەلاّم چونکە (ئێران) هێرشی هێنابوویە سەر (سلێمانی) وازی هێنا، مشتی خۆش کردبوو لە میرنشینەکانی (بادینان و هەکاری و بۆتان و یەزیدیان)، بەلاّم نەیدەزانی چ هەلێك بقۆسێتەوە بۆ پەلاماردان و خستنە ژێر باری خۆی، بەلاّم ئەوەی بۆ بیانوو بگەڕیٚ زۆر زوو دەستی دەکەوێت، بە تایبەت کە (عوسمانی) یەکان تەواو لاواز بوو بوون، لە ناوچەکاندا نرخیان نەمابوو، لە زۆر جێگە پاشەکشەیان کردبوو، جگە لەوە (موحەمەد عەلی پاشای میسر) جەنگێکی لە کۆلٚ عوسمانیەکان کردبوویەوەو داوای پاداشتی لە (ئەستەمبولٚ) و (بابی عالی) دەکرد، ئەویش شتێکی کەمی دایە کە دورگەی (کریت) بوو، (موحەمەد علی) رازی نەبوو، دەیگوت دەبیٚ (ولاّتی شام) م بدەیتیٚ، (ئاستانە) نەیدا، ئەویش پەلاماری (شام) ی داو گرتی و نامەی بۆ (میر محمد میری سۆران) نووسی کە ئەویش هەولٚ بدات بەشی خۆی پچڕیٚو, کیانێکی کوردی دروست بکات، ئەمانە هەموو لە لایەك و بیانووی وا گرنگ دروست ناکات ئەو مجازەفە خەتەرناکە ئەنجام بدات، مادام میرەکانی (بادینان و هەکاری) رازی نەبن و یاریدەی نەدەن...(داود پاشا) والی بەغدادیش ئەم بیرکردنەوانەی پیٚ خۆشبوو، ئەویش خۆی لەو پرۆژەیەدا گریٚ دابوو، کە هەرسیٚ لا لە سەری بوون کە (میسرو شام) و (میر محمدی سۆران) و بەغداد پێکەوە کارێك بکەن و خۆیان لە دەولّەتی عوسمانی جویٚ بکەنەوە...!!!!

پەلاماری میرنشینەکانی بادینان و یەزیدیان و هەکاری

ئەو سەرکەوتنە سەرەتاییانە میر محمدی لەخۆ بایی‌کرد، دەستیکردە زیاتر خۆسازدان و پێکهێنانی جبەخانە، بۆ پێشخستنی تۆپخانە وەستایەکی لە شاری (ورمیٚ)وە هێنا ناوی (خان گیلّدی) بوو، ناوچەیەکی پڕ ئاسنی گرت و گواستیەوە رەواندوز و لوولە تۆپی دادەڕشت و گوللە تۆپی بۆ دروست دەکرد، ساڵی (١٨٢٤ز) لە (گەرەکی کاوکۆلاّن) لە (رەواندوز) کارگەی شیرو تیرو خەنجەرو تفەنگ و لوولە تۆپ و زێرینگەری و دارتاشی و رەورەوەی تۆپی دامەزراند[٣٤]، سەربازو پۆلیس و پاسەوان هەریەکە شێوازی جۆری بەرگی لە بەرکردنیان جیاوازبوو، ساڵی (١٨٢٦ز) (بانگی ئازادی) بلّندکرد، جاڕی سەربەخۆیی لێدا، کەهەر لە زووەوە خولیای سەربەخۆیی لە سەردابوو[٣٥]، خۆی ناونا (ئەمیر مەنسور)، دەولّەتی عوسمانی و ئێران لێی ترسان، سوڵتانی عوسمانی روتبەی (میری میران) ی پیٚ بەخشی، ئێرانیش دانی نا بە سەربەخۆیی میرنشینەکەیدا[٣٦]، بەلاّم لە ژێرەوە بابان و ئێران لە دژی (میر محمدو داود پاشای) والی بەغداد ڕێکەوتن

(٣٢) کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی . ل١٥٨ .

(٣٣) بابان سۆران بۆتان . دکتۆر کاوس قەفتان . ل ٤٥ بغداد ١٩٨٥.

(٣٤) مێژووی میرانی سۆران . موکریانی . ل ٤٨

(٣٥) مێژووی نەتەوەی کورد لەکۆنەوە تا ئەمرۆ . سالّح قەفتان . ل ٢٩٨ بغداد . ١٩٦٩.

(٣٦) بابان سۆران بۆتان . دکتۆر کاوس قەفتان . ل٥١ .

(٣٧)، داود پاشا ئەو سەرکەوتنانەی میر محمەدی پێخۆش بوو, دەستەو دیاریشی بۆ ناردو نازناوی (پاشا)ی پێبەخشی[٣٨] (خانی موکری‌و خانی چاری (چهری)و خانی هەکاری) یەك لە دوای یەك پیرۆزنامەیان بۆ هەنارد، (والی موسڵ) کەوتە ترسەوە[٣٩].

ئەم هەموو پیرۆزبایی‌و دڵخۆش کردنانە بەلای خۆیەوە میر محمد دڵخۆش بکات‌و, وەك (بەغدادو موسڵ‌و بابان‌و بادینان) خۆشبەختی بۆ گەلەکەی دابین بکات‌و باروڕۆخی باشتریان بۆ‌ساز بکات، بەڵام زیاتر لە خۆی بایی‌دەبوو، هێزەکەی لا گەورە دەبوو، چاوی لە فراوانبوونی زیاتر بوو، بە تایبەت میرنشینی دەوڵەمەندی بۆتان‌و بادینان‌و هەکاری‌و یەزیدیان, کە هەر چواریان میرو میرنشینی کورد بوون, ئەو لە باتی ئەوەی بیان هێنێتە ناو هاوپەیمانیەکەی خۆی بەغدادوە دژی عوسمانی, کەچی دەیویست بە هەر شێوازێك بووە دەبێ بیانگاتێ...

لەم کاتانەدا رووداوێك رووی‌داو هەلێکی بۆ هاتە پێش, لە نێوان یەزیدیەکان‌و (خێڵی مزروی) ناومیرنشینی بادینانداڕوداوێك روویدا ... زیاتر لە چوار سەد ساڵ بوو, کێشەی نێوان یەزیدیەکان‌و میرنشینە کوردیەکانی تری ئەو ناوە بەردەوام بوە, چەندین جار داویانە بە یەکدا, خوێنی زۆری لێ کەوتوەتەوە, ئەمە جگە لەو کێشانەی کە یەزدیەکان هەیانبوو لە گەڵ هەرێمی موسڵ‌و بەغدادو دەوڵەتی عوسمانیدا، چونکە یەزیدی کەمینەیەکی غەیرە دینی ئەو ناوچەیە بوون, بۆ پاراستنی خۆیان‌و بەرژەوەندی کاروباریان, هەر جارە دەیانداییە پاڵ لایەك دژ بە لاکەی تر، لەبەر ئەو ژیانە دوو فاقیەی کە بە درێژایی مێژوو دەیان گوزەراند, چەندین جار تووشی گرفت بوون‌و, شەڕی ناڕەوایان بۆ خۆیان حەڵاڵ کردوە، بەتایبەت کە هێزەکانی ناوچەکەش دەیانزانی ئاسان بە دەستەوە دێن, بەکاریان دەهێنان[٤٠] وایان دەکرد کە چەندین جار زانا بەرزو موفتیەکانی میرنشینە کوردەکانیان، یان (شێخ الاسلام)ی ناوچە کوردیەکانیان والێکردوە, کە فتوای جەنگیان لە دژ دەربکەن‌و, شەڕی قورسی لێ بکەوێتەوە، هەر وەکو فتواکانی (شێخ الاسلام ئەبو سعودی عەمادی ٨٩٦ ـــ ٩٨٢ کۆچی)، (فتوای شێخ عەبدولڵای مودەڕسی ربکی ١٠٦٠ ـــ ١١٥٩ کۆچی) و (مەلا حەسەنی شیفکی) کە لە هەموو فتواکان زیاتر خەڵکی هاندەدا لە دژی یەزیدیان...بە جۆرێك کە ڕێگەی دابەزینیان بۆ دەشتەکانیان لێدەگرتن و دێهاتیان تالآن دەکردن‌و جارێکیان گۆڕی (شێخ عودەی) یان دەرهێناو بۆماوەی نۆ مانگ ڕێگەی زیارەتیان لێگرتن[٤١].

تازەترین لێدانی یەزیدیان ئەو هێرشە سەختە بوو کە میر محمەدی ڕەواندوزی بە هەل‌و بیانوویەك کردیە سەریان‌و نزیکەی سەد هەزاری لێ لە ناوبردن ...!!

دەبێ هۆی قەتڵ و عامی یەزیدیان چی بووبێ..؟ چ رکێك ئەوکارەی کردبێ...؟

بەرای من, سێ هۆ کاریگەریان هەبوو لە سەر میر محمد, کە ئەوەندە خێراو توندو شێتگیرانە ئەو پەلامارانە بدات کە هیچ پێویستی بەو سەختگیریەش نە دەکرد...

یەکەم: رووداوێکی مێژوویی کۆنە, وەکو پێشتر وتم هێزە ناوچەییەکان بەکاریان دەهێنا، ئەوەبوو کاتێك (میر عیزەدین شێر) دەبێتە میری سۆران، لە ساڵی (١٥٣٤ن) دا سوڵتانی عوسمانی (سلێمانی قانونی) دوای گرتنی بەغداد دێتە هەولێر، میر عیزەدین پێشوازی گەرمی لێدەکات، بەڵام سوڵتان دەیکوژێت‌و هەولێرو میرنشینی سۆران دەداتە دەستی میری یەزیدیان (میر حوسەین بەگی داسنەیی یەزیدی))، مەبەستی سوڵتان ئەوەیە تۆوی فیتنە لە نێو کورداندا بەدوو ڕێبازی جیا بنێتەوە، ئەمە ماوەیەك دەخایەنێت, لە ناوچەی سۆران (میر سەیفەدینی کوڕی میر حسین کوڕی پیر بداغی سۆرانی) دەسەڵات پەیدادەکات‌و چەند شەڕێکی قورس لە گەڵ داسنەییە یەزیدیەکان دەکات, راویان دەنێ‌و

---

(٣٧) تأريخ العراق الحديث . دكتور عبدالعزيز نوار . ص١٣٢، قاهيرة ١٩٦٨ .

(٣٨) مێژووی گەلی کورد لەکۆنەوە تا ئەمڕۆ. ل ٢٩٨.

(٣٩) کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. ل ١٥٤ .

(٤٠) اليزيدية. صديق دملوجي. ص٤٣٤ .

(٤١) امارة بهديذان . صديق الدملوجي. ص٤١. الموصل ١٩٥٢ .

هەولێریان لێ پاك دەکاتەوە، بەلاّم سوڵتانی عوسمانی بە فێڵ (میر سەیفەدین) بانگ دەکاتە ئاستانە (ئەستەمبوڵ) بۆ وتوێژو دەیکوژێت[٤٢].

دوای ئەمە چەند شەڕێکی تری نێوان سۆران و یەزیدیان روو دەدات, کە هەر چەند تاوان هی عوسمانیەکان بووە، بەلاّم دەبوایە یەزیدیەکانیش ژێر بونایە, بە ناوچەی دەوڵەمەندی خۆیان رازی بوونایەو, هەنگاوی وا گەورەیان نەنایە, کە ئەوان پێچەوانەی ئاینی ئیسلامیان هەیەو, هەمیشە ئەو هۆیە لە بەردەمدایە بۆ هەڵگیرساندنی شەڕی مەزهەب گەرایی ناوخۆی نێوان کوردان, کە هەمیشە ئاواتی ئێرانی سەفەوی و عوسمانیە تورکەکان بوە ...میر محمد (پاشا کۆرە) بۆ هەلێك دەگەڕا تۆڵەی باپیرانی لە یەزیدیان بکاتەوە ...

هۆی دووەم: ئەوە بوو کە میری سۆران (میر محمد) لەو پەڕی نەشئەی دەسەلاّت و سوپادا بوو،هەنگ و باسی خۆی بیستبوو, بەڕەوای نەدەبینی جگە خۆی, میرێکی تر لە ناوچەکەدا دەسەلاّتی هەبێ و, هەلی رۆژگاریش ئەوەی دەخواست کە بە کەیفی خۆی پەل بلاّوبکاتەوەو, ترسی هیچ لایەکی نەبێت و, تەراتێن بە سۆپا تازە نەفەسەکەیەوە بکات.

هۆی سێیەم : بریتی یە لەو هەلەی کەمیر بۆی دەگەڕاو زۆر ئاسان چنگی کەوت، ئەویش بەم جۆرە بوو: مزوریەکان خێڵێکی دامەزراوو خاوەن زانای بەرزو کەسایەتی چاکە خواز بوون لەمیرنشینی بادیناندا، میرە بادینیەکان رێزی زۆریان لێدەگرتن و زۆرجار فرمانی گەورەیان لە ئەستۆ دادەنان، بەلاّم دوا میرەکانی بادینان, کە هەمیشە خۆیان بە شتی پڕو پووچ و بێ نرخەوە خەریك دەکردو, لە رێچکەی پێشینانیان لایاندابوو، نرخی موزریەکانیشیان نەدەزانی و زۆرجار دەیانویست لە کەسایەتیان کەم بکەنەوەو, دەترسان خەڵکی زیاتر مەیلیان بداتێ و, دەسەلاّتیان زیاد بکات و, رێ لە دوا میرەکانی بادینان بگرن، لەبەر ئەو لادانەی میرە بادینیەکان کە هەمیشە خەریکی خۆشی خۆیان و رابواردن بوون، مزورەکان گوێڕایەڵیان نەدەکردن، چونکە هەستیان کردبوو لە باتی ئەوەی مەیل بە کەسایتیەکانی ناو میرنشینی بادینان بدەن، ژێر بەژێر رێکەوتن و کاری نهێنیان لە گەڵ یەزیدیەکان دەکرد، رەنگە ئەو رێکەوتنە لە ترسی مزوریەکان بووبێت، هەر بۆیە نێوانی مزوریەکان و یەزیدیەکان تەواو ئاڵۆز بوو، میرە بادینیەکان لەو کارەدا پشتگیری میرە یەزیدیەکان بوون، کە لەوەدابوو بتەقێتەوە، یەزیدیەکان هەمیشە لە بۆسەدابوون کە دەستێك بهێنن بەمزوریەکاندا و, دڵی میرانی بادینی پێخۆش بکەن، بەلاّم سەرەك هۆزی مزوری هەستی دەکرد کە ئەمە وا بڕوات کاری خراپی لێدەکەوێتەوە، بۆیە لە دڵەوە حەزی دەکرد ئەو ناکۆکیە یەکلا بکاتەوە، (سدیق دەمەلوجی) نوسەر باسەکە بەجۆرێك دەهێنێتەوە..[٤٣] دەیەوێ بڵێ کە میری یەزیدیان داوای رێکەوتنی کردوە، بەلاّم راستیەکەی بەم جۆرەیە:

لە نێوان (عەلی ئاغای باڵەتی) سەرۆکی هۆزی مزوریان و (عەلی بەگ) ئەمیری یەزیدیان دوژمنایەتی هەبوو، (ئیسماعیل بەگ) حاکمی عەقرە (ئاکرێ) بەوەیزانی، کەوتە نێوانیان و رێکیخستن، لە گەڵ (عەلی بەگ) ی یەزیدی چوو بۆ لای (عەلی ئاغای باڵەتی مزوری)و دانیشتنێکی خۆشیان ئەنجامدا، ئەنجا داوای لە (عەلی ئاغای مزوری) کرد کە لە هەلێکدا وەلاّمی سەردانەکەی بداتەوەو, بچێت بۆ لای (عەلی بەگی ئەمیری یەزیدیان)، ئەویش رازی بوو..[٤٤]

عەلی بەگی یەزیدی لە ئاهەنگی منداڵەکەیدا زۆر کەسی دەعوەت کردبوو، دەعوەتنامەشی نارد بۆ (عەلی ئاغای باڵەتی مزوری) کە بەشداری ئەو ئاهەنگە بکات لە شارۆچکەی (باعزەرە) ..عەلی ئاغای باڵەتیش بەدڵخۆشیەوەو بۆ ئاوکردن بە ئاگردا کەسی وای لە گەڵ خۆی نەبرد, جگە (٣) کەس لە نزیکەکانی و لەو ئاهەنگەی یەزیدیاندا بەشداری کرد[٤٥].

---

[٤٢] مێژووی میرانی سۆران. موکریانی. ل٩. شەرەفنامە. پەراوێز. ل ٤٩٢

[٤٣] امارە بهدینان ل٤٣

[٤٤] الاکراد فی بهدینان ..انور المائی. الطبعة الثانیة. ص١٤٧، ١٩٩٩ دهۆك

[٤٥] امارە بهدینان. ل٤٤

ئەمیری بادینان ئەو ڕێکەوتن و سەردانانەی پێناخۆش دەبێ، وا گومان دەبات, ئەگەر ئەو دوو سەرۆکە ڕێك بکەون جێ پێی میرانی بادینان لەق دەبێ و, ناتوانن بە کەیفی خۆیان پێ ڕابکێشن، هەر بۆیە (سەعید پاشا) میری بادینان قەناعەتی بە ئەمیری یەزیدیان کرد, کە بە نهێنی (عەلی ئاغای مزوری) بکوژێ، هەر شەو لە ماڵی ئەمیری یەزیدیان کوژرا[٤٦] ئەمیری یەزیدیان چل پیاوی لە ناودارانی یەزیدیان کۆکردەوە, هەموو پێکەوە (عەلی ئاغای مزوری)و هاوڕێکانیان کوشت, هەتا خوێنەکەی دابەش ببێ و کەس خۆی لە ئەنجامەکەی نەدزێتەوە ... سدیق دەمەلۆجی دەڵێ:

بەوە میری یەزیدیان, لاپەڕەیەکی سەر شۆڕی و عاری بۆ خۆی و هۆزەکەی لە خیانەت تۆمار کرد، لە ناوچوون و خوێن ڕشتنێکی بۆ خێڵەکەی حەلاڵ کرد، کە قورس بوو مرۆڤ بتوانێ ئەنجامەکەی دیاری بکات, یەزیدیان وەك دورگەیەکی بچوك, لە ناو دەریایەکی بێپەی لە موسوڵمانانددا دەژیان, گەر موسوڵمانان خراپ بونایە ئەوان نەیان دەتوانی هەتا ئەمڕۆ بەو ئازادیە بمێننەوە, دەبوو هێندەی سنوری خۆیان پێیان ڕابکێشایە, نەك بە دەست ئەملاو ئەولاوە گەمەیان پێ بکرێت, دەبوو تێبگەیشتنایە, کە ئەو وەعدو پەیمانانەی کە پێیان دەدرا لە بەر خۆشەویستیان نەبوو, بەڵکو بۆ ئەوەبوو لە گەڵ برا کوردەکانیان بە شەڕیان بدەن, بەلام مەخابن..

(مەلا یەحیای مزوری) کە یەکێك بوو لە ڕۆشنبیرو دانشمەندە مەزنەکانی سەردەمی خۆی، خاوەنی ئیرادەیەکی ئاسنین بوو، مەزنترین زانایانی چەرخی خۆی بوو، تێکەڵی میرو دەسەلاتدارانی ناوچەکەی کرد بوو، برازای (عەلی ئاغای مزوری باڵەتی) بوو، بە کوژرانی مامی و (سنجان ئاغا) ی کوڕی بە دەستی یەزیدیان، دنیای لە بەرچاو ڕەش بوو، شۆڕشێك لە دڵیدا تاوی سەند، ویستی تۆڵە بکاتەوە، هەموو مزوریەکانی تاوداو خۆیان چەکدارکرد، بەلام حەزی کرد بە شێوەی ڕەسمی و لە سنووری میرنشینی بادینانددا تۆڵە بکاتەوە، چوو بۆلای (سەعید پاشا) ی میری بادینان و داوای تۆڵە سەندنەوەی کرد، بەلام ئەمیر لۆمەی کردو وتی: چۆن مامت بڕوای کردوەو خۆی خستە دەستی ئەمیری یەزیدیان هەتا بەو دەردە چوو، مەلا یەحیا هەستیکرد کە میر ئەو کۆس کەوتن و کوژرانەی پێناخۆش نییە..ئەنجا مەلا یەحیا چوو بۆ لای (ئیسماعیل پاشا) ی حاکمی عەقرەو داوای ڕاو بۆچوون و تۆڵەسەندنەوەی کرد، لای ئەویش هیچ پشتگیری و پەیمانێکی چنگ نەکەوت، هەستیکرد کە ڕەنگە ئەو داوە دەستی هەموو میرەکانی بادینانی تێدا بێت...لەم کاتە ناڕەحەتەدا هەواڵی بیست, کە یەکێك لە خادمەکانی (سەعید پاشا) میری بادینان تەعدای لە (مەلا عبدولرەحمانی کوڕی مەلا یەحیای مزوری) کردووەو پاشان کوشتوویەتی، مەلا یەحیا بەمەدا زانی کە ئەمە پلانێکە بۆ سووك و ڕیسواکردنی مزوریەکان بەسەرۆك و ئیمام و هۆزەکەیانەوە، لە بەرئەوە وتی: دەبێ تۆڵە لە میری بادینان و میرانی یەزیدیان پێکەوە بکرێتەوە، چونکە ناتوانن کاروباری خەڵکی بەڕێوەبەرن و دەستیان لە گەڵ دوژمنانی ئاین تێکەڵ کردوە...

مەلا یەحیا کە بەرزترین زانای ئەو کاتەی کوردستان بوو، لە عێراقیشدا وێنەی کەم بوو، کە سایەتیەکی ناسراوبوو، هاوڕێی داود پاشا والی بەغداد بوو، کاتی خۆی پێکەوە قوتابی بوون لە بەغداد، داود پاشا زۆر گرنگی دەدا بە شوێنی ئاین و پیاوانی ئاین، کەس نەبووە ئەوەندەی ئەو مزگەوت و قوتابخانەی ئاینی لە عێراقدا کردبێتەوە, ئەوەندەی ئەو دەست بلاو بێ بۆ خزمەتی زانایان وپیاوی ئاینی و کەسایەتیە سۆفیەکان[٤٧] (بیطار) کە هاوچەرخی داود پاشا بووە ئەو قسە دەسەلمێنێت و دەڵێ: "داود پاشا دیاری زۆری دەبەخشی و دەستبلاو بوو، کە دەسەلاتی گرتە دەست, خەڵکێکی زۆر لە شێخ و زانایان و ناوداران دەهاتنە لای، چونکە ئەو نرخی دەزانین و زانیاریەکانی بە خەڵك دەناساندن, زۆر بەرز سەیری دەکردن و نیعمەتی بە سەردا دەڕژاندن.."[٤٨] داود پاشا خۆی پیاوێکی ئاینیی ڕێك و

[٤٦] الاكراد في بهدينان. ل ١٤٨.

[٤٧] گۆڤاری کاروان ژمارە. (٥٢) ١٩٨٧، عبدالفتاح علی یەحیا.

[٤٨] کاروان (٥٢) ئەویش لە حلية البشر في تأريخ القرن الثالث عشر. شێخ عبدالرزاق بيطار

پێك بووه[٤٩].

دکتۆر عبدالعزیز نوار دەڵێ: "داود پاشا زانایەکی زۆری لە دەور کۆبووبووەوە بەتایبەت لە کوردەکان . . پارەو پولێکی زۆری بەدیاری دەدا بە کوردەکانی سەردەمی خۆی [٥٠] وە (٣٠) سی هەزار قەرزی (مەولانا خالیدی نەخشبەندی) دایەوە[٥١]. . .

زۆر کەس ئەو یارمەتی و گوێ دانە زاناو پیاوە ئاینیانە, بۆ هۆی سیاسی دەگێڕنەوە، کە گوایە داود پاشا بەکاری هێناون بۆ پڕوپاگەندەی خۆی و بەهێزکردنی دەسەلاتی لە ناوچەکەدا. .

مەلا یەحیای مزوری کە لە ئەمیرەکانی بادینان نائومێد بوو، روویکردە بەغداد بۆ لای هاوڕێی دێرین‌و خۆشەویستی, کە یاریدەی بدات, تۆڵەی ئەو ستەمە لە یەزیدیان‌و میرە بادینیەکان بکاتەوە. . . (داود پاشا) ش رێزی زۆری لێگرت‌و نامەیەکی پێدا نارد بۆ (میر محمد) ی رواندوز کە ئەو تۆڵەی بۆ بکاتەوە، چونکە ئەو کاتە رێکەوتنێك هەبوو لە نێوان (میر محمدی رواندوز) و (محمد عەلی پاشای میسر) و (داود پاشای بەغدا) کە پێکەوە یاریدەی یەکتر بدەن بۆ زیاتر سەربەخۆ بوون و, بەرەیەکیان دروست کرد لە دژی دەوڵەتی عوسمانی‌و ئێران‌و ئەوانەی لە گەڵیاندان . . . (مەلا یەحیای مزوری) نامەی هەڵگرت‌و نەوەستا هەتا لای (میر محمد)، پاشا کوڕەی رواندوز (میر محمد) رێزێکی زۆری لێگرت‌و لە داواکەی کۆڵیەوە، ئەمە ئەو هەلەبوو کە میر محمد دەمێك بوو لە دووی دەگەڕا, هەتا داواکانی ناو ناخی خۆی لە فراوان کردنی سنوورو رسواکردنی میرەکانی تر لە کوردستاندا تیا بێنێتە دی. . . لەم کاتانەدا کە ئەمان لە رێکەوتن‌و ئامادەکردنی سوپاو نەخشەداناندابوون، (موسا بەگ) برای (سەعید پاشا میری بادینان) بە شوێن مەلا یەحیادا هات کە پێکەوە نەخشەیەك دابڕێژن دژی براکەی وبادینان، (موسا بەگ) دژی براکەی بوو، ناکۆکیان هەبوو لە سەر دەسەلات، چونکە نزیك بە ساڵی (١٨٢٥ز) سەعید پاشاو (ئیسماعیل) ی برای هێرشیان کردە سەر (موسا بەگ‌و میران بەگی برایان) و هەردوکیان راونان‌و لە ناوچەی بادینان دەریان کردن. . . (موسا بەگ) ئەو هەلەی لە کیس نەداو دوا بە دوای (مەلا یەحیای مزوری) کە بەقسەی (ئەنوەر مائی) نووسەر (تاکە زانای مەزنی عێراق‌و ئیمامی سەردەمی خۆی بووە)[٥٢] خۆی گەیاندە رواندوز، میر محمد سوپاو جبەخانەی چاکی بۆ ئامادەکردن، کە دەڵێن زیاتر لە (٦٠) هەزار سەربازی پڕ بە چەك‌و تۆپ و تۆکمە بووە، میر محمد داوای فتوای کرد، هەندێك دەڵێن (مەلای خەتێ) فتوای جێبەجێ کردنی ئەو هێرشەی نەدا، چونکە تاوانی بادینانەکانی لا ئاشکرا نەبوو، هەندێکی دی دەڵێن، چونکە مەلا یەحیا زاناتر و ناودارتر بووە, پێویستی بە مەلای خەتێ نەبووە, هەرخۆی فتوای داوە، فتواکە بەم جۆرە بووە، یەکەم جار هێرش بکاتە سەر یەزیدیەکان لە سەر ئەو خیانەت‌و ستەمکاریەیان، لەوێدا ئەمیرەکانی بادینان ئەوە قبوڵ ناکەن‌و دێنە یاریدەی یەزیدیان، ئەوجا شەڕی بادینانیش حەلاڵ دەبێ، چونکە یاریدەی کافر دەدەن[٥٣]. .

میر محمد زۆر دڵخۆش بوو بەم فتوایە، چونکە لە هەلێکی واو پشتگیری کەسایەتیەکی وا دەگەڕا، کە هەم تۆڵەی باپیرانی سۆران لە یەزیدیەکان دەکاتەوە, هەم بە دەم برایەکی دینیەوە دەچێت و تۆڵەی ئەمانیش دەکاتەوە, خۆی ئامادە کرد بۆ هێرش‌و تۆڵە سەندنەوە، بە تایبەتتر کە (موسابەگ) برای میری بادینانیش هاتووەو داوای یارمەتی دەکات دژ بە میرنشینی بادینان. . .

(مەلا یەحیاو موسا بەگ) لەم خاڵەدا بەرژەوەندیان یەکی گرتەوە, بە گەرمی میر محەمەدیان هانداو خستیانە سەر هەوەسی گرتنی ئامێدی‌و چوونە سەر هۆزی یەزیدیانی‌داسنەیی، ئەنجا خۆشیان بە پەنهانی نامەو نوێنەریان بۆ

---

(٤٩) هەمان سەرچاوە.

(٥٠) داود پاشا والی بغداد د.عبدالعزیز سلیمان نوار. ص ٣١٥ قاهره ١٩٦٧ .

(٥١) کاروان ژمارە(٥٢) ئەویش لە حلیە البشر، ص ٦٠٣ ج١ .

(٥٢) الاکراد في بهدینان. ص١٤٨ .

(٥٣) الاکراد في بادینان . ص١٤٩.

هاوەنگو ئاشنایان و هەوادارانی خۆیان نووسیو, داوای ئامادەبونی رۆژی پێویستی و تۆڵە سەندن کرد، گەورەو بچووکی خاکی بادینان بوونە هەواداری میری رواندوزو چاوەریٚی هاتنی بوون[٥٤].

رووخانی هەردوو میرنشینی بادینان و یەزیدیان

میر محمدی ڕەواندوز شەست هەزار سەربازی کرد بە دوو بەشەوە، یەکیانیدا بە (رەسولٚ بەگ) ی برایو، (موسا بەگی برای سەعید پاشا میری بادینان) ی کردە جیٚگری، کە ئەوان بەرەو بادینان بەرێبکەون .. سوپای دووەم بەسەرکردایەتی خۆی رووی لە ناوچەی یەزیدیان کرد بۆ تۆڵەسەندنەوە ...رۆژی شەممە (١٥)ی ذي القعدة ١٢٤٨ لە زیٚ پەڕینەوە...بە (رەسول بەگ) ی برای وتبوو هەر کات میرانی بادینی هاتنە یاریدەی یەزیدیان، ئیتر شەڕکردنی ئەوانیش حەلاڵ دەبیٚ...میر محمد لە بەهاری (١٨٣٣ز) دا بە سوپاوە لە زیٚی بادینان لە ئاستی کەڵەکی (داسەنیان) پەڕینەوە، هەر لەوێدا (عەلی بەگی میری یەزیدیان) هەزاران چەکداری یەزیدی هێنابوویە بەردەمی میر محمد، دوای شەڕێکی قورس و دوو رۆژی, یەزیدیان دەشکێنو (عەلی بەگ) دەگیریٚو دەیهێننە ڕەواندوز و پاشان دەیکوژن[٥٥].

(سەعید پاشای میری بادینان) هێزێکی بە سەرکردایەتی (یونس ئاغا) نارد بۆ یارمەتی یەزیدیان, (ئیسماعیل بەگ) یش حاکمی عەقرە هێزێکی هێنابوو بۆ یارمەتی یەزیدیان، بەلاٚم پێش ئەوەی بگەنە مەیدانی جەنگ، یەزیدیان شکانو هەڵهاتبوون[٥٦], هەردوو سوپای بادینانیش لە جەنگێکی دەستەو یەخەدا تێکشکان و ڕایانکرد.

ئیتر میر محمد داوای لە رەسولٚ بەگی برای کرد, کە هێرش بکاتە سەر عەقرەو جەنگی بادینان دەست پێبکات...

لە دوای گیرانی هەردوو شارۆچکەی (شێخانو ئاکریٚ) ڕژانی خوێنێکی زۆری یەزیدیان، یەزیدیەکان یەزیدیەکان بەرەو موسلٚ هەڵدێن، حاکمی موسلٚ لە ترسی هێرشی میر محەمەدو لە بەر بێپەیمانی یەزیدیەکان, پردی سەر روباری دجلە دەڕوخێنیٚو یەزیدیەکان لەو بەرەوە بیٚ بەرگری دەمێننەوە، میر محمد گەمارۆیان دەداو هەر هەموویان دەکوژێت، لەو شەڕانەدا نزیك بە (١٠٠) سەد هەزار یەزیدیی دەکوژریٚو, زۆریشیان هەڵدێن بەرەو شوێنانی دوور[٥٧]. بەلاٚم گۆڤاری (لالش) هەموو کوشتارەکانی یەزیدی بە (٤٥٠٠) کەس مەزەندە دەکات[٥٨].

لە بەر بەهێزی قەلاٚو شورەی موسلٚ، میر محمد وازی هێناو هەموو قورسایی سەربازی و هێرشیان کردە سەر ناوچەو بەرەی جەنگی بادینان، دوای (عەقرە) (زێبار) گیرا, پاشان هێرش کرایە سەر شاری عەمادیەی پایتەختی بادینان، چونکە مەلا یەحیای مزوری نفوزی ئاینی بەهێزی لەو هەریٚمەدا هەبوو، ئەوە ڕێخۆشکەر بوو بۆ میر محمد، هۆزەکان هەموو بەگوێیان دەکرد، ئەو لە فتواکەی دا وتبوی حەرامە هەر کەس یاریدەی میرەکانی بادینان بدات کە ریٚیان لیٚ ون بوەو لەحوکمی شەریعەت دەرچوون، ئەو فتوایە کاری خۆی بە جۆرێك کرد، خەڵکە کە سەعید پاشایان وەك کەسێکی دەرچوو لادەر و بێبڕوا سەیر دەکرد[٥٩].

محمد پاشا ماوەیەکی باش گەمارۆی (ئامێد)یدا، هونەری جەنگی زۆری گۆڕی بەلاٚم چاری نەبوو، هەتا چەند کەسێکی بە نهێنی ناردە قەلاٚو ساڵی (١٨٣٤ز) شار گیرا، (موسا پاشا) ی برای کردە ئەمیری ئامێدیو بادینان، ئەنجا میر محمد روویکردە زاخۆ، ئەویشی گرت، پاشان دەستی کرد بە ڕێکخستنی کاروباری ئیداری ناوچەکە, هێمنیو

---

[٥٤] مێژووی میرانی سۆران. موکریانی. ل٦٥.

[٥٥] کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. ل١٥٤.

[٥٦] الاکراد في بهدینان . ل١٤٩.

[٥٧] گۆڤاری کاروان ژمارە ٢٣ ساڵی ١٩٨٦ .

[٥٨] مجلة لالش. الثقافية الصادرة عن مرکز لالش في اوروبا . العدد(٥).

[٥٩] الأکراد في بهدینان . ل ١٥٠.

ئاسایش باڵی بەسەر ناوچەكەدا كێشا، وەكو (میجر لونگریك) دەڵێ: لە بەڕێوەبردندا وێنەی نەبووە[٦٠]...هەندێ مێژوونوس پێیوایە ئەو ئاسایشە لە ترسابووە چونكە خەڵكی لە تۆڵە سەختەكانی میر محەمەد ترساوە و بەچەترسێن بوە, پاشان سوپای ڕێكخستەوە, ڕوویكردە ناوچەی (جزیرەو حەسەنكیف و ئازیزان) و زۆرێك لەو ناچانە كەوتە دەستی میر محەمەد، هەردوو قەڵای (ماردین و نسێبین) لە ئەمارەتی بۆتان كەوتنە خەتەرەوە..ئەم هەنگاوە نەك بەدرخانیەكان و میرنشینی بۆتان، بەڵكو دەوڵەتی عوسمانی خستە مەترسیو بیر كردنەوەو باس و خواسەوە، تەنانەت لەئاستانە (ئەستەمبوڵ) باس باسی ئەو هێرشە نزیكانەبوو, كە ئاستانەی هێنابویە لەرزە..

هەتا ساڵی ١٨٣٦ دەسەلاتی لەو سنورە فراوانەدا مایەوە[٦١]، سنوری گەیشتە نێوان موسڵ و میرنشینی بۆتان و شنۆو لاریجان و میرنشینی بابان و خوار كەركوك.

لێرەوە (حسین حوزنی موكریانی), چەند هەواڵێكی پەیوەندی میری سۆران (پاشا كوێرە) بە (محمد علی پاشا) ی میسرەوە باس دەكات، كە بووەتە جێی باس و خواسی مێژوونووسان و, هەتا ئێستەش بەڵگەنامەی بەهێز چنگ نەكەوتووە، موكریانی دەڵێ " لە دوای گرتنی (ئامێدی و زاخۆو ژەنگار) ەوە پەیمانی یارمەتی پێكدیان گرێداوە كە سوپای محمد علی پاشا بەرەو (شام و سوریەو ئەدەنە) بچنە خوار، میر محەمەدیش (لای خۆیەوە) بەرەو (ماردین و دیاربەكر) لە شكركێشی بكات، ئەو نامە گۆڕینەوانە لە مانگی تشرین (١٢٤٧ك)، بەرامبەر (١٨٣١ز) دابووە، لە مانگی مایس (١٨٣٢ز) دا میر محمد ئەو خاكانەی گرت كە دیاری كرابوو...(ئیبراهیم پاشای كوڕی محمد علی پاشای میسر) كە سەركردەی سوپای میسر بوو لە شام لە تەموزی (١٨٣٢ز) دا كە گەیشتە (حومص) قاقەزێكی بۆ میر محمد ناردو, لە دەوری موسڵ بە میر گەیشت[٦٢]" بەلام هەتا ئێستە لێكۆڵینەوەیەكی قووڵ لە ئەرشیفی دراوسێكان و ڕووداوەكانی ئەو سەردەمانەدا نەكراوە، بە تایبەت ئەرشیفی میسرو شامی ئەو دەمانەی هێرشەكانی تێدا كراوە...یان ئەو سەرچاوانەی كە دەڵێن ڕێكەوتنێكی سێ قۆڵی نێوان (میسرو بەغدادو میرمحمدی رواندوز) بووە, كە یاریدەی یەكتر بدەن بۆ جیابوونەوە لە دەوڵەتی عوسمانی و ڕاگەیاندنی سەربەخۆییان ..." من وای بۆ دەچم كە ڕێكەوتنی لەو جۆرانە بوو بێت، كارێكی لەو جۆرە میر محمدی هانداوە ئەو هەموو هەنگاوە دورانە بنێ و لە نێو ئەو دوژمنە گەورانەدا سەربەخۆیی ڕابگەیەنێ، ئەوە لە لایەك، لە لایەكی ترەوە یەكگرتنی (ئێران و ڕووس و عوسمانی و بەریتانیا) لە سەریەك قسە، بۆ نەهێشتنی دەسەلاتی (میر محمدو بەغدادو میسر) لە ناوچەكەدا, نیگاهی هەواڵی ڕێكەوتنێكی لەو جۆرە دەدەن...

نەخشەی عوسمانیەكان بۆ لەناوبردنی میر موحەمەدو داود پاشاو دەسەلاتی موحەمەد عەلی پاشا لە شامدا

بە شایەتی زۆر لە مێژوونووسان و نووسەران، ڕەواندوز لە سەردەمی خۆیدا بووبوو بە مەڵبەندی بزووتنەوەی رزگاریخوازی كوردی لە سیەكانی سەدەی هەژدەدا، بە فەزڵ و ئەو گرنگییەی كە یارمەتی سەركردە كوردەكانی دەدا, كە دەیانویست رزگاربن لە دەسەلاتی عوسمانی و شای ئێران...پاشان پەیوەندی كردن بە محمد علی پاشای والی میسر، میر محمد دەیویست و هەوڵیدەدا زاڵ ببێت بەسەر كوردستاندا و, كوردستانێكی سەربەخۆ دابمەزرێنێ،

---

[٦٠] اربعة قرون من تاريخ العراق الحديث . ترجمة ستيڤن همسلي لونگريك. ترجمة جعفر الخياط . بغداد ص٣٤٣

[٦١] مێژووی گەلی كورد لەكۆنەوە تا ئەمڕۆ. ل٢٩٤.

[٦٢] مێژووی میرانی سۆران . ل٦٨

تێكۆشانەكانی رووسیش بە دژایەتی دەسەلاّتی عوسمانیەكان بوو، كە سۆرانیش دەكەونە سنووری ئەوەوە [٦٣] میر محەمەد لە ئەمارەتەكەیدا بەزۆرداریەك یاسای سەپاندبوو، دادپەروەری بلاّوبوو، زەبتو رەبتی لەوجۆرە باونەبوو لە ناوچەكەدا، بەڵكو لە عێراقدا پشێوی باوبوو[٦٤] پاشا كوّره هەر لە سەرەتای لاویەوە خولیای سەربەخۆیی لە سەردابوو[٦٥]، سەربەخۆیی ئامانجی هەرە گەورەی بوو، (سۆن) لەو رووەوە دەڵێت: "چاوی لە سەربەرزیو سەرفرازی میللەتەكەی بوو"[٦٦].

ئەمانەو زۆری تر هۆبوون بۆ ئەوەی سوڵتانی عوسمانی بیر لە چارەسەرێك بۆ فراوانخوازیەكانی میر محمد دابنێ...لە سەردەمی (سوڵتان محمودی دووەم) دا (١٨٠٨ ـ ١٨٣٩ز) بڕیاریدا كە دەست بگرێتەوە بەسەر هەموو بەشە لە دەستچووەكانی دەوڵەتی عوسمانیدا، سەرەتا گرفتی گەورە چەكدارە ئنكشاریەكان بوو، لە ناوی بردو سوپایەكی نیزامی نوێی لە جێی دانا، هەتا مەركەزیەت زاڵ بكات بە سەر ولایەتەكانیدا، چونكە زۆر ناوچە دابڕابوونو سەربەخۆییان راگەیاندبوو گاڵتەیان بە بڕیاری ئاستانە دەهات، دواتر نەتەوە پەرستی لە ناوچەكەدا هەر لەوێوە سەری هەڵدا، لە موسڵ (والیە حەلیلیەكان)، جۆرە سەربەخۆییەكیان راگەیاندبوو، لە بەغداش (داود پاشا) تەواو سەربەخۆ بووبوو، لە (محەمەرە بەنوكەعبو لەعەشایەری شەمەر جربا شێخ صفوكی فارسی)و لە كوردستانیش (میری سۆران) سەربەخۆییان راگەیاندبوو، ئەمیرەكانی (بۆتانو هەكاریو بەدلیس) یش جۆرە سەربەخۆییەكیان هەبوو، دەسەلاّتی داهاتووی عوسمانیش بەسرابوو بە پاشەرۆژی ئەو هێزانەوە ...

سەركردایەتی عوسمانیەكان لەو دۆخەیان كۆڵیەوە، بڕیاریاندا بە هێرشێكی سەربازی توند ئەو كێشەیە چارە بكەن...دوای تاوتوێ كردنی قوڵ ئەو ئەركەیان سپاردە (عەلی رەزای لاز)، چونكە ئەو لە هەموو والیەكان زیاتر شارەزاتر بوو بەناوخۆی عێراقو، كەسایەتی زۆری لە والی موسڵو سەركردەی مەمالیكو شێخی عەشایەر دەناسی، كە دوژمنی داودپاشا بوون، هەر بۆیە نازناوی (سەرعەسكەر) یان پێبەخشی[٦٧] (بابی عالی) هەموو داوایەكیان بۆ جێبەجێكردو شەش هەزار كیسەپارەیان دایە[٦٨] هەر لەرێوە فەرمانی فەرمانڕەوایی (بەغدادو حەڵەبو دیاربەكرو موسڵ) یان پێدا، كە جاران ئەو سنورە فراوانە بە چەند كەس دەدرا[٦٩]، (یەحیا پاشا) والی دیاربەكرو (عەلی شەفیق) والی ئەرزڕۆم كرانە بەر دەستی، زۆر سەركردەو فەرمانبەری مەزنی پێدرا...

لە سەرەتای شوباتی (١٨٣١ز) دوە (عەلی رەزا لاز) لە حەڵەبەوە بە (دە هەزار) سەربازەوە جووڵا، (نۆ) تۆپی پێبوو، نە گەیشتە موسڵ، بوون بە (٢٠) هەزار كەس، پەیمانی بە خەڵك دەدا كە تەنها كاری دوژمنایەتی كردنی (داودپاشا) یەو، گێڕانەوەی دەسەلاّتی مەركەزیە، روویكردە بەغداد كە خەتەرترین سەربەخۆ خواز بوو، (داود پاشا) ش بەهێزبوو، بەلاّم لە بەختی عوسمانیەكان لە ناو شاری بەغداد دا نەخۆشی تاعون بلاّو بوو بوویەوەو خەڵكێكی زۆری كوشتبوو، جگە لەوەی رووباری دیجلە هەستابوو لافاوی كردبوو، (داود پاشا) گیردرابوو، هیچی بۆ نەكرا، سوپای عوسمانی بە ئاسانی چووە ناو شاری بەغداد.

ئەم كارە ناوی (عەلی رەزا) ی بەرزكردەوەو، پاڵنەربوو بۆ سووربوون لە سەر بەجێهێنانی كارەكانی تریش...بەمە پاڵپشتێكی مەزنی میر محمد لە لای چەپیەوە لەناو چوو، پاشان بۆ لە ناوبردنی میر محمدی رەواندوز ئەفسەرێكی غەیرە نیزامی هەڵبژارد بە ناوی (محمد ئینجە بیرقدار)و كردی بە والی شارەزوور (واتە موسڵ و كەركوك و سلیمانی)،

---

[٦٣] كاروان .ژمارە ٥٢ .

[٦٤] اربعة قرون من تأريخ العراق الحديث. ستيفن همسلی لونكريك .ترجمة جعفر الخياط. بغداد ص٣٤٣ .

[٦٥] مێژووی نەتەوەی كورد لەكۆنەوە تا ئەمڕۆ. ساڵح قەفتان. ل٢٩٨ بغداد ١٩٦٩ .

[٦٦] چەند لێكۆڵینەوەیەك لەمێژووی بابان سۆران بۆتان . د.كاوس قەفتان . ل٥٠ بغداد ١٩٨٥ .

[٦٧] بغداد مدينة السلام. ريجارد كوك . ترجمة. مصطفى جواد وفؤاد جميل. ج٢ ص١٤٥ بغداد ١٩٦٧ .

[٦٨] یەك كیسە زیو (٥٠٠) قورش بوو، یەك كیسە ئاڵتون (١٠) هەزار قورش بوو .

[٦٩] اربعة قورن من تأريخ العراق الحديث . ص٣٣١ .

ئەم ئەفسەرە بە دوژمنترین دوژمنی دەسەلاٚتە کوردیە ناوچەییەکان دادەنرا[٧٠]، ئەو کاتە میرنشینی سۆران و بابان هەتا هەولێر و سلیمانی و کەرکوك بەشارەزوور ناودار بوو، (عەلی رەزا) دەترسا (بریقەدار) بتوانیٚ ناوچەکە بپارێزێ، چونکە میر محمد لێوەی نێزیك بوو، هەر بۆیە ساڵی (١٨٣٤ز) هەموو ناوچەکەی خستە سەر موسڵ و، (بریقەدار) ی کردە والی، (بریقەدار) خۆی ئامادە کرد بۆ هێرش بردن بۆ سەر میر محمد، پێشەکی داوای ڕەشبگیری کرد لە خەڵکی موسڵ، بەلاٚم نەهاتن بە دەمیەوە، هەر بۆیە هەرەشەی کرد وتی شار دەدەمە بەر تۆپ ئەگەر وەلاٚمی داوای عوسمانیی نەدەنەوە.[٧١]

(عەلی رەزا) داوایکرد پەیوەندی بکەن بە سوپاوە، زۆر کەس لە ناودارو سەرەك هۆزەکان دوای کەوتن، ئەویش بە ناوبانگ بوو بە دەستبلاٚوی و، خاوەن پارەو زەوی و دێهاتی بە دیاریی پێدەبەخشین، بەلاٚم لە ناو ئەوانەدا چەند زانایەکی ئیسلامی وەلاٚمی نەدانەوە، شێخ نورەدین بریفکانی (١٧٩٠ ـ ١٨٥١ز) زانای ناوداری سەردەمی خۆی بوو، وەلاٚمی نەدایەوەو بە نوێنەری عەلی رەزای وت: (من هەر بۆ ئەوەی کەمێك لە دنیام بدەنیٚ لە گەلٚ ستم کاران نابم) تیان دەبیٚ قسە بلٚیٚ بە ئەمیری سۆران : (وتی هەرگیزو بە هیچ جۆریٚ قسە نالٚێم بە ئەمیری سۆران...) عەلی رەزا پەیمانی پێدابوو کە (پانزە) دێهاتی ئاوداری بداتی گەر وەلاٚمی بداتەوە[٧٢]"، بەلاٚم هەلٚوێستی ئەم و زۆر لە زانایان ئازایانەو مەردانە بوو...

(عەلی رەزا) سوپای (ئنکشاری) بەغدادی نارد بۆ یارمەتیدانی (بریقەدار) بۆ لێدانی شاری عەمادیە و میر محەمەد، دەوڵەتی عوسمانی دەیویست سوپای بە هێزی ئنکشاریەکانی لە کۆڵبێتەوە، چونکە سەربەخۆییان وەرگرتبوو، زۆر بە گوێی سوڵتانەکانیان نەدەکرد، پێشەکی هەموو ڕێگەکانی چوون بۆ رواندوزی گرت، هەموو دێهاتەکانی ئەو ناوەی سووتاند، میر محمد داوای لە حاکمی دهۆك و عەمادیە کرد کە بدەن لە سوپای بریقەدار، خۆیشی سوپایەکی نارد بۆ یارمەتیان، بریقەداریان لەنزیك زابی گەورە زۆر خراپ شکاند، سوپای عوسمانی جاریٚ تر خۆیان ڕێکخستەوە و هیرشیان هێنایەوە، بەلاٚم دیسان شکان بەشیان بوو...بریقەدار لە داخان زانای ئاینی زۆری گرت و لەسەر گردی گومەل (تل العرب) نزیك قەزای شێخان هەموویانی سەربری[٧٣]. کوردەکان ویستیان تۆڵە لە بریقەدار بکەنەوە، لە سەربازگەی موسڵ پەلاماریاندا بیکوژن، بەلاٚم رزگاری بوو[٧٤].

هەر لە سەرەتای ئەم نەخشە سەربازیەوە بەریتانیا ئاگاداربوو، بەرتانیا دەترسا کە دووهێزی تازە نەفەسی کوردیی لە رەواندوزو میسر جێیی (پیاوە نەخۆشەکە) واتە دەوڵ‌ەتی عوسمانی بگرنەوە، محمد عەلی پاشای میسریش لە بنەڕەتدا کوردە، خەڵکی شاری (دیاربەکر)ە، بە هۆی بازرگانی تووتنەوە لە گەلٚ مالٚی باوکی چونەتە (ئەلبانیا) و لە شاری (قولە) نیشتەجیٚ بوون، بە ئەفسەری لە سوپای عوسمانیدا دەچێتە میسر، بۆ جەنگ دژی هێرشی فەرەنسی و، لە هەلێکدا دەبێتە والی و پاشای میسر[٧٥] بەریتانیا دەیزانی گەر پەلە نەکەن، ئەو دوو محمدە کوردە لە توانایاندا هەیە نەخشەی ناوچەکە لە بەرژەوەندییەکی تر بگۆڕن، چونکە ئەوە هێزی میر محمدی رەواندوزە کە ئاستانەی هێناوەتە لەرزە، محمد عەلی پاشای میسریش بە داوای سوڵتانی نەخۆشی عوسمانیی، دوو شۆڕشی لە (یۆنان و نیوە دوورگەی عەرەب) کوژاندوەتەوە، کە دژ بە دەسەلاٚتی عوسمانی هەلٚگیرسابوو، عوسمانیەکانیش دوورگەی (کریت) یان بە دیاری پێشکەش کردوە، محەمەد عەلی پاشای میسر رازی نەبوو، داوای ولاٚتی شامی دەکرد، عوسمانیەکان نەیدایە، هەر بۆیە لە هەلٚمەتێکدا هەموو شامی گرت، لە هێزی میر محمدی رواندوز نێزیك بویەوە، کە دەتوانن پێکەوە کاری مەزنتر ئەنجام بدەن، بەریتانیا ئەو پیاوە نەخۆشە (عوسمانیەکان) لەو دوو هێزە تازە نەفەسە راپەڕیوە پیٚ چاکترە، چونکە لای

---

[٧٠] گۆڤاری کاروان ژمارە (٥٢) ئەویش لە (لونکریك ص٣٤٠) ی وەرگرتوە.

[٧١] تأریخ الموصل. سلیمان الصایغ. ج١ص ٣١٣ قاهرة.

[٧٢] الشیخ نورالدین البریفکانی. محمد أحمد مصطفی الکزني ص٦٠، قاهرة ١٩٨٢.

[٧٣] تأریخ الموصل. ص٣١٠.

[٧٤] مێژووی میرانی سۆران. ل٦٣، حوزنی موکریانی.

[٧٥] گۆڤاری کاروان خولی راپەڕین ژمارە (٨) ١٩٩٣، ئەحمەد باوەڕ.

عوسمانیە بێ هێزەکان, مەرامەکان و بەرژەوەندییەکانی پارێزراوترە..وای بە چاکزانی بە فێڵ محمد علی پاشا بوەستێنێ و, بە شەڕ میر محمدی ڕەواندوز لە ناو ببات، هەتا محمد عەلی پاشا بمێنێ, وەرەقەی زەختی بەریتانیا دەبێت بۆ دژایەتی فەرەنساو عوسمانیەوە، هەتا عوسمانی نەبێتە ئاستەنگ لە سەر ڕێگەی هیندستان, کە ناسراوە بە (خط المیاه الامبراطوري)...

ئەوەبوو بەریتانیا هەر بە زۆر ڕێکەوتنێکی لە شاری (کوتاهیە)ی تورکیا پێ مۆرکردن, کە تیایدا میسرو عوسمانیەکان لە شام شەڕ بوەستێنن، ئەنجا بەریتانیا بە هۆی سیخوڕەکانیەوە لە سوریەو شام, هەستی تایفەگەری وروژاند لە دژی میسریە داگیرکەرەکان و, دوای چەند شەڕێکی خوێناوی ناوخۆیی دژ بە میسریەکان، سوپای میسر لە شام گەڕایەوە ...ئەنجا بەریتانیا نەخشەیەکی تری داڕشت, بۆ لە ناوبردنی ئەوانەی کە دەستیان لەو ئاژاوانەدا هەبوو، بەلاّم میر محمد ئەوەی نەبردە سەرخۆی، ماوەیەك شەڕ وەستا، هەتا نەخشەیەکی جەهەنەمی دابڕێژن بۆ میر محمدو میرنشینە کوردەکانی تر، ئەو ماوەیە میر محمدی بێتاقەت کرد، لە باتی ئەوەی چاودێری دۆخەکە بکات و, پاڵپشت و دۆست بۆ ئەو فراوانخوازیەی پەیدا بکات، بەلاّم بەداخەوە لە خۆی بایی بوو, پەلاماری ناوچەکانی (لاهیجان و موکریان) ی داو ساڵی (١٨٣٤ز) زاینی سوپای (فەتح) شای ئێرانی شکاند، دوژمنێکی دیکەی بۆ خۆی زیاد کرد, کاتێك وەبیر خۆی هاتەوە چی بۆ تەنراوە، هەر زۆر زوو لە گەڵ ئێران ڕێکەوت و, بە زیانێکی زۆرەوە کشایەوەو, ناوچەکانی ئێرانی جێهێشت...

عوسمانیەکان ترسان جەنگیان لە گەڵ میسر لە خاکی شامدا هەڵبداتەوە، لەبەر ئەوە بۆ پتەوکردنی پشتی خۆی سەربازگەیەکیان لە موسڵ دامەزراند، چونکە ڕێکەوتنی (کۆتاهیە) هودنەیەکی کاتیبوو ..

پاشان عوسمانیەکان نەخشەیەکی تریان داڕشت, کە تایبەت بێت بە لەناوبردنی میر محمدی ڕەواندوز , ئیتر لێرەدا کاری (عەلی ڕەزا) تەواو بوو، بەغدادی گێڕایەوە ژێر دەسەلاّتی عوسمانی, بزانین بۆ میرنشینی سۆران چی دەکات..؟

عوسمانیەکان (محمد ڕەشید پاشا) ی (سەدری ئەعزەمی پێشوو) یان بۆ یەکلا کردنەوەی کاری میر محەمەدی سۆران دانا، محەمەد ڕەشید پاشا (والی سێواس) بوو, پێشتر لە جەنگی عوسمانی ــ میسریدا دیل کرابوو بەرەڵا کرابوو، ساڵی (١٨٣٣ز) لە سەر ئەو بەندبونەی لە کار دەرکرا، ساڵی (١٨٣٤ز) کرایەوە بە (والی سێواس)، عوسمانیەکان (٤٠) چل هەزار سەربازیان دایە، ئەمە هەلێك بوو, بۆ ئەوەی جارێکی تر بڕوای سوڵتان بە دەست بهێنێتەوە، ئەگەر ئەم جارەش شکست بهێنێ, ئەوە بە یەکجاری لای سوڵتان تیا دەچێ, وەك زۆر سەرکردەی شکست خواردووی تر لە ناو دەبرێت، لەبەر ئەوە زۆر وردو گرنگ کاری دەکردو هەنگاوی دەنا، لە هاوینی (١٨٣٤ز) دا بە چل هەزار سەربازەوە جووڵا، ئەمیرە هەڵهاتوە کوردەکان, کە لە ترسی میر محمد رایانکردبوو بۆ موسڵ و ئەستەمبوڵ, کێبەرکێیان بوو لە خۆ بردنە پێشەوە لای (ڕەشید پاشا)، عوسمانیەکان پلەی (سەر عەسکەر) یان دایە ڕەشید پاشای کەرجی واتە (سەرەك سوپای ڕۆژهەلاّت)، کە هەمان پلەی (عەلی ڕەزا) ی پێشوو بوو، چەند کوردێکی هەڵهاتوو، وەکو (محمد مەسرەف و محمود خۆشناوو بایەزید بەگی باپشتی) یاریدە دەری بوون، بەتایبەت (باپشتی) بووبوویە چاوساغی و, پەیوەندی نێوان ڕەشید پاشاو خێڵە کوردەکانی ڕێکدەخست[٧٦].

(فرانگیل) ی ڕۆژهەلاّتناس دەڵێ: "ولاّتە ڕۆژئاواییەکان نەك هەر راوێژکەری ڕەشید پاشا بوون، بەڵکو ڕێنیشاندەریشی بوون، بەریتانیا پسپۆڕی لە گەڵ لەشکرەکەی ڕەشید پاشا ناردبوو، هەتا نەخشەکە بێ کەم و زیاد جێبەجێ بکرێت و خاڵێك نەبێ ئەوان سەری لێدەرنەکەن، دوو کەسی زیرەکی بەریتانی لەگەڵ بوو بەناوی (ئارگۆیە) پسپۆڕی بەرەی شەڕو، (پێتین) پسپۆڕی ئەندازیارێتی جەنگی، جگە لەمانەش چەند پزیشکێکی بێگانە لە لەشکرەکەی دابوون[٧٧]".

[٧٦] گۆڤاری کاروان ژمارە(٥٢) ١٩٨٧.

[٧٧] خەبات لەرێی کوردستاندا . خالفین . ل٦٥، ئەویش لەبیرەوەریەکانی (بارۆن رۆزین) وەریگرتوە کەبۆ وەزیری دەرەوەی روسی نووسیوە .

رەشید پاشا لە (سێواس) ەوە جوولاّ بەرەو (مەلاتیە)، پاشان بەرەو رۆژهەلاّتی ئەنادۆلّ رۆیشت, بەدەم رێگەوە, هەموو حیساباتی خۆی لە گەلّ سەرۆكو میرو هۆزە كوردەكان یەكلا كردەوە، مۆلّەتی سەربازەكانی دابوو چی دەكەن ئازادن، ئەوانیش بە دەم رێگەوە كاولكاری زۆریان دوای خۆیان جێهێشت، خراپیان بە خەلّكی (سعرتو ماردینو نسێبینو جزیرەو ئەتاكو موشو سنجار)كرد، كوردەكانیش بەرگریەكی سەختو ناچارو شێتگیرانەیان دەكرد، زۆریان لە سوپای عوسمانیی كوشت، ناوچەی ئەتاك سالّی (١٨٣٤ز) مەلّبەندی شۆرشی كوردان بوو، رەشید پاشا (دە هەزار) سەربازی بۆ ناردن، زۆر درندانە هەموویانی لە ناوبرد, (رەجەب بەگی) سەركردەیانی گرتو ناردی بۆ ئەستەمبولّ، شاری (جزیرە) یان بە تۆپ بە سەر بەدرخانیەكاندا كاول كردو شارەكەی سووتاند، (جزیرە) پایتەختی میرنشینی بۆتان بوو[٧٨]، پاش ئەوە پەلاماری یەزیدییەكانیان دا (سێ لەسەر چوار) ی خەلّكەكەی لە شاخی سنجار كوشت و مندالّەكانیان بردن و, لە شارەكان دەیان فرۆشتن...[٧٩], هێزی عوسمانی هەر لەسەرەتاوە كەوتنە وێزەی یەزیدیو ئەرمەنیەكان، بە بیانووی ئەوەی كە هەمووجار دەیاندایە پالّ سوپای (رووس) دژ بە عوسمانیەكان دەجەنگان، بە تایبەت لە شەرەكانی سالّی(١٨٢٨و ١٨٢٩ز) ی نێوان رووسو عوسمانیدا، لە پشتەوە جاسووسیان بە سەر عوسمانیەكانەوە دەكردو زەرەری باشیان لە عوسمانی دەدا, چەند جارێك عوسمانیەكان میرنشینە كوردەكانیان هانداوە, یاخود پێكەوە داویانە لە یەزیدیو ئەرمەنیەكان، هەموو جاریش ئەو بیانوەیان دەكردە فێلّ, كە دەیانەوێ موسولّمانیان بكەن..

(حسەین بەگ) لە جێی میری پێشوو, كە پاشا كوڕەی رەواندوز كوشتی كرایە میری یەزیدیان, كە ئەمجارە عوسمانیەكان هێرشیان هێنا, میرەكان گەلەكانیان جێهێشت و لە بەر عوسمانیەكان هەلّهاتن, لە كاتی هەلّهاتنیدا (حسەین بەگ) لە گەلّ (ئیسماعیل بەگ)ی حاكمی (عەقرە) بەرەو (نیروەرو رێكان) ملیان نا, لە رێگە (حسەین بەگ) لە دۆلّێك گلۆر دەبێتەوەو لە ئاوی (زاب)دا دەخنكێ، (ئیسماعیل بەگ) خۆی دەگەیەنێتە (شنۆ) لای كوردەكانی ئێران، پاشان بە یاریدەی (میری هەكاری) كە دەترسا میر محمد پەلاماری ئەمارەتی ئەویش بدات، هەوادارێكی زۆری بۆ كۆكردەوەو هێنایەوە, پەلاماری (عەمادیە) یان دایەوە, دوو سەركردەی میر محمدو زۆر لە سەربازەكانیان گرت، بەلاّم (موسا پاشا) ی برای لەوكاتەدا لە دەرەوەی قەلاّبوو, كە هەوالّی گیرانی عەمادیەی بیست, هەلّهاتو بەرەو (رەواندوز) چوو, (مەلا یەحیای مزوری) یش كە هەر لە (عەمادیە) بوو ویستی هەلّبێت، بەلاّم لە گەلّ (مەلا قاسمی مایی) دا گیران، لەو كاتەدا ناودارێكی سۆفی گەورە بە ناوی (سیدائیمجذوب شێخ محمد عەقراوی) لەوێ بوو كە (ئیسماعیل پاشا) زۆر رێزی لێدەگرت، لە بەرخاتری ئەو لە (مەلا یەحیا) خۆشبوو[٨٠].

كە سوپای عوسمانی هاتن بۆ تەمێكردنی میر محمدو پەلاماری عەمادیەیاندا، (ئیسماعیل پاشا) بەرگری بۆ نەكراو هەلّهات بۆ (جزیرە) بۆلای (بەدرخان بەگ)، عوسمانیەكان (یونس ئاغا گێلی) كە یەكێك بوو لە كەسایەتیە ناودارەكانی عەمادیە, كردیانە فەرمان رەوای شار, پاشان عوسمانیەكان گەرانەوە موسلّ، (یونس ئاغا) (ئیسماعیل پاشا)ی نوێنەری نارد بۆ موسلّ, هەتا لە گەلّ عوسمانیەكان رێك بكەوێت و بیكەنەوە بە میر، بەلاّم عوسمانیەكان پەلاماری عەمادیەیاندایەوە, شەرێكی قورس روویداو شارو دێیەكی زۆر سووتا، (ئیسماعیل پاشا) بە مەرج و پەیمان خۆیدا بەدەستەوەو ناردیانە بەغدادو لەوێ مرد[٨١]

رەشید پاشا لە زاخۆوە دەستی بە هێرشەكەی كرد, بە رێگەی (ئامید) یدا هات, دوای (سێ) مانگ گەمارۆ (ئاكرێ)

---

[٧٨] گۆڤاری كاروان ژمارە(٢٧) ١٩٨٤ .

[٧٩] تاریخ الموصل . ص٣١٧ .

[٨٠] الاكراد فی بهدینان . انور المائی . ص١٥٢. ١٩٩٩دهۆك.

[٨١] هەمان سەرچاوە . ص١٥٤ .

ی گرت[٨٢]، لێرەدا میر محمد ویستی گەمەی سیاسی بکات, سوود لە نێوان ناخۆشی ئێران‌و عوسمانیەکان وەربگرێ، دەست و دیاریەکی زۆری نارده لای سەرهەنگی سوپای ئێران لە (لاهیجان), بۆ ئەوەی یارمەتی بدات دژی عوسمانی، یان هیچ نەبێ لەو جەنگەدا بێدەنگ بێت، بەلأم ئەو وەرەقەیەش پێشتر فرۆشرابوو بە عوسمانیەکان، چونکە سەرهەنگی ئێرانی دەست‌و دیاریەکەشی وەرگرت‌و, وەڵأمی نەخێری نوێنەری میر محمدی دایەوە, نەك ئەوەندە, بەڵکو سوپایەکی (دە هەزار) کەسی نارد بۆ سنوورەکانی رەواندوز، ئەمەش بێ سیاسەتی میر محمد نیشان دەدات, یەکەم: حیسابی پێش وەختی بۆ ئێران نەکردبوو، دووەم: بەریتانیاو روسیا هەوڵیاندا ئێران بکەنە لایەنی عوسمانی دژ بە سۆران، تەنانەت وایان داواکرد کە هەر دوو سوپای ئێران‌و عوسمانیی لە یەك کاتداو بە نەخشەیەك روو بکەنە ناوچەی رەواندوز، میر محمد بە رۆژهەلأت‌و ئێرانەوە خەریك بوو، بەلأم (عەلی رەزا) والی بەغداد بە داوای عوسمانی هێرشی هێناو (ئاڵتوون کۆپری‌و کۆیەو هەولێر)ی لە میر محەمەد سەندەوە[٨٣].

(عەلی رەزا) بەبێ یارمەتی عوسمانیەکان و, بە یارمەتی و چاو ساغی (محەمەد بەگی عوسمان بەگی خۆشناو) کە ناحەزی میر محەمەدی رەواندوز بوو, پەلاماریداو (شەقلاوە) شی داگیر کرد , وابزانم شەقلاوە بۆ رەواندوز زۆر نێزیکەو هەر رۆژە رێیەك دەبێت..!!

میر محمد زۆر بیری لە رێکەوتن دەکردەوە، هەر بۆیە دەم‌و دەست سوپاکەی کێشایەوە بۆ (دۆڵی گەلی عەلی بەگ) و زۆر قایم دای مەزراند...

رەشید پاشا لە رێی خۆیەوە زۆر خاو دەهات, بۆ ئەوە بوو هەتا سوپاکەی شکست نەهێنێ‌و لەکەدار نەبێ، لەو نێوانەشدا چەند مانگێك شۆڕش‌و بەرگری کورد هەر هەبوو، لە گەڵ ئەوەدا زستان هات, کەم خۆراکی هەرای بە سوپای عوسمانی کرد, جگە لەوە کوردەکانیش خواردنیان لێدەشاردنەوە[٨٤].

(عەلی رەزا) والی بەغداد پێشتر چەند رەتڵێك سەربازی لە رێگەی موسڵەوە بۆ رەشید پاشا ناردبوو، بەو هێزە (تەلعەفەرو ئاسکی کەڵەکی) گرتبوو، ئەو کاتە خۆی کاری هەبوو، بە سەرکوتکردنی (خێڵی عەقیلە) وە خەریك بوو, نەیدەتوانی لە بەغداد دەربچێ[٨٥] بەلأم دوایی فریای خۆی کەوت‌و, پێش رەشید پاشا لە رواندوز نێزیك بوویەوە, زۆر خراپی بەخەڵکی هەولێر کرد.

عەباس عەزاوی دەڵێ: هەر خۆی نەخشەکەوابوو کە عەلی رەزا لە رێی (کەرکووك) ەوە بچێتە (هەولێر) و لە دەشتی (حەریر) بگات بە (رەشید پاشاو بیرقدار)[٨٦] .

بەریتانیا لە بەرەی دژە کوردا

رەواندوز ئامادەباشی تەواوی خۆی بۆ هەموو رووداوێك راگەیاند، میر محمد بۆی دەرکەوت ئەو هێزەی کە هاتووە هەتا لە ناوی نەبات ناگەرێتەوە، هەر بۆیە لە (گەلی عەلی بەگ) دا کە دەروازەی سەرەکی بوو بۆ رەواندوز و گەرویەکی سەخت بوو خۆی دامەزراند، (شاخی سپیلك) ی کردە بنکەیەکی پتەو, قەلأو سەنگەری بەهێزی بەچوار دەوری رەواندوزدا دامەزراند، هەموو رێگەیەکی تری بۆ رواندوز بەست، بۆ جەنگێکی سەرنویست ساز خۆی ئامادەکرد، سەرەتا بڕیاریدا پەلاماری ئەو هێزە بدات کە لە (دەشتی حەریر) نزیك بە (خەلیفان‌و دەربەندی گەلی عەلی بەگ) مۆڵی

---

[٨٢] کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. ل١٧٨.

[٨٣] مێژووی میرانی سۆران. ل٦٢ موکریانی.

[٨٤] کاروان ژمارە. ٢٧.

(٨٥) رحله فریزر الی بغداد. جیمس بیلی فریزر. ص٢٠٠ بغداد ١٩٦٤، ترجمه جعفر خیاط

[٨٦] عشائر العراق. عباس العزاوي ج٢. ص١٣٣.

خواردوە، سەرەتا لە هەموو لایەكەوە بەربوونە هێزە بڵاوەكانی عوسمانیەكان، لە كاروانەكانی پشتەوەیان دەدان، ئازوقەو خواردنەكانیان بە تاڵان دەبردن، عوسمانیەكانیش لە هەموو لایەكەوە گەمارۆی توندی ئابوریان خستبوە سەر شاری رواندوز، قەڵاو دێهاتەكانیان دەڕوخاندن، راستە میر محمد تووشی هێزێكی نابەرامبەر بوو لە رووی ژمارەو چەكەوە، بەڵام قەڵاو شورەو سوپای گەرمو گوڕو شاخە سەختەكانی، ئەو نابەرامبەریەی راستكردبوویەوە، هەر وەك (فۆن موتكە) سەركردەی ئەڵمانی كە لەو كاتەدا لە لای عوسمانیەكان بوو, چاودێری جموجوڵی سەربازەكانی دەكرد, دەیگوت: "گرتنی یەك قەڵای كوردی لە بەرزی شاخێكدا (سی) تا (چل) رۆژی دەویست"[٨٧].

كاوس قەفتان دەڵێ: میر محەمەد ویستویەتی دەستگایەكی دەرەبەگایەتی سەربەخۆ پێك بهێنێ, بەڵام ئەم هەوڵەیبەسەر خۆیا شكایەوە,چونكە هەر هێرشی عوسمانی نێزیك بویەوە, گەلێك لە دەرەبەگە كوردەكان و سەرەك عەشیرەتەكان هەر كەیەكەم سەركەوتنی عوسمانیەكانیان و نەهامەتی ولێقەوماوی میر محەمەدیان دی,نەك هەر هەڵوێستی جارانی خۆیان گۆڕی , بەڵكو دژی وەستان و لێی ڕاست بونەوە, كوردەكانی ئیمبراتۆریەتی عوسمانی,ل١٨٨)

رەشید پاشا زۆر سوودی لە ناكۆكی نێوان سەرەك خێڵە كوردەكان دەبینی، هەر كەس خۆی بفرۆشتایە زۆر هەرزان دەیكڕی، بازاڕیش زۆر بوو، دەرەبەگی ناوچەكە جەنگی میریان قورستر كردبوو، هەموو رێو تولە ڕێگاكانیان دەزانی كە بەرەو قەڵاو سەنگەرە سەختەكان دەچوون[٨٨] لە گەڵ ئەوانەدا رەشید پاشا هەر خۆی دەپاراست, نەیدەوێرا بچێتە جەنگێكی ڕاستەقینەوە, هەموو هەوڵەكانی بۆ تێكشكانی رەواندوز شكستی دەهێنا، لەم كاتانەدا كە عوسمانیەكان لە گەمارۆ توند كردنەوەدا بوون، میر محمد بە هەموو هێزو باوەڕیەوە ئامادەی جەنگی خۆ دەربازبوون بوو لەو تەڵەیە، (ئێران) بڕیاری دا بێتە ناو بازنەی جەنگو بەرەی دژی میری سۆران، (بەریتانیا) دەستیكردە پەیوەندی كردن و رێكخستنی هەردوو هێزی (عوسمانیو ئێرانی)، هەر چەند عوسمانیەكان وایان نیشاندەدا بەو ڕێكخستنە رازی نین، بەڵام هەر خۆ ئامادەكردنی ئێرانو هێنانی چەكدارو تۆپخانە, لێدانێكی سەختو كاریگەر بوو لە نرم كردنەوەی ورەو, ڕوخانی دەرونی سەركردەكانی ڕەواندوزدا، لە سەدا سەد رای گۆڕین، چونكە زۆر بڕوایان بە سنورەكانی ئێران و رێی رۆژهەڵات هەبوو بۆ كاتی كشانەوەو هاتنەوەی سوپای سۆران، هەر ئەمەبوو ترسو بیمی بۆ دروستكردنو ناچاریكردن مل بە ئاشتی بدەن...!!

لە تەموزی (١٨٣٦ز) بەریتانیا لە (تەورێز) ەوە (شییل) ی نوێنەری خۆی بەرەو لە شكرگەی عوسمانی نارد، وەك (كودینتس) ی كونسوڵی ڕوس لە تەبریز ئاگاداری (سیمۆنیچ) ی كرد، (ئیلیس) باڵیۆزی بەریتانیا لە تاران داوای لە (شیل) كرد كەوا لە (رەشید پاشا) بكات پێكەوە لە گەڵ ئێرانیەكاندا دژی میری رەواندوز بجەنگن[٨٩] (رووسیا) ش هەمان هەڵوێستی هەبوو، عوسمانیەكان پەیمانیاندا زەرەری (ئێران) ببژێرن كە میری سۆران بە سەری هێنابوون لەپەلامارەكانیدا بۆ ناوچەی (ورمێ)و (دە) گوندی ناوچەی (سوڵدز) لە سەرەتای تشرینی یەكەمی (١٨٣٥ز) [٩٠]، بەریتانیا ئەو هێرشانەی میر محەمەدی بیری ئێران خستەوە, كە لەو هەلومەرجە نەگونجاوەیدا كردی، ئێران بەو سەفقەیە رازیبوو، (ئەمیر نیزامی) سەركردەی سوپای ئێران لە (تەورێز) داوای لە (كۆدینتس)ی كۆنسوڵی رووس لە (تەبریز) كرد, كە تۆپو جبەخانەی بداتێ, ئەوانیش رازی بوون، بڕیاریاندا هەرچیان هەیە لە ناو ئەمبارەكانی ناوچەی خوارووی رووسدا، بیدەن بە ئێرانو دژ بە كوردەكان بەكاری بهێنن, كە بریتی بوو لە (١٥٠٠) گوللە تۆپی عەیاری (٢٤)، وە (٣) هەزار گوللە تۆپ عەیاری (١٤)ە[٩١]، (ئێران) خۆی ئامادەكرد كە (دە) هەزار شەڕكەر، لەمانە پێنج

---

[٨٧] كاروان ژمارە (٥٢).

[٨٨] كوردەكانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. ل ١٠٧.

[٨٩] خەبات لەرێی كوردستاندا. خالفین . ل٦٩ . ئەویش لەئەرشیفی سیاسی دەرەوەی روسیا لاپەڕە ١١٤ وەریگرتوە .

[٩٠] خەبات لەرێی كوردستاندا. ل٦٧، ئەویش لەئەرشیفی ژمارە (١) ی ناوەندی حكومەتی جەنگی سیاسی روسیا لاپەڕە(٣) وەریگرتوە .

[٩١] كوردەكانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. ل١٠٩.

بەتالیۆنی سەربازی پیادەی تیابوو بکەونەڕێ"[٩٢].

میر محمد ئەم هەموو نەخشەو هاوکێشە لێکدراوانەی بیست، ئەو هیچ پێشبینیەکی بۆ ڕۆژێکی وا دانەنابوو، ڕەنگە هەتا ئەو کاتە نەیزانیبێ چی چاندوە و چی دەدورێتەوە..؟ نەیزانیبێ چۆن ئەو هەمووە جەنگ وقەتڵ وعامەی کوردانی بۆ چوە سەر، ڕەشید پاشا ناوبانگی (دیبو ماتلی) پەیداکردبوو[٩٣] میر محمد ناچاربوو دەشتی (هەریرو خەلیفان) یش جێ بهێڵێ و بە دۆڵی (گەلی عەلی بەگ و کێوی سپیلك) دا بگەڕێتەوە بۆ دەشتی سۆران و ناوچەی ڕەواندوز، جارێ تر ڕەشید پاشا بە دۆڵی گەلی عەلی بەگدا هێرشێکی توندی تری کردەوە، بەلاّم ئەمجارەش بەهێز تر شکایەوە گەڕایەوە (خەلیفان)، چونکە سەنگەرەکانی میر محمدو سوپای سۆران کە (میر ئەحمەد) ی برای سەرپەرشتی دەکردن زۆر دامەزراو بوو، ئیتر ڕێگە لە بەردەم ڕەشید پاشادا نەما جگە پەنا بردنە بەر فێڵ و تەڵەکە[٩٤]، وای بینی کە چاکترین هەوڵێك بۆ گرتنی میر محمد، ئەمین کردنەوەیەتی بەفێڵ، هەر بۆیە دەستیکرد بە ناردنی نامەو نوێنەر،[٩٥] ڕەشید پاشا دەیزانی هەر سەر دەکەون و میرنشینی سۆران لەناو دەبەن، بەلاّم بڕوای وابوو زۆر لە سوپای عوسمانیی دەکوژرێ و خەڵکی دەشتی سۆران و ڕەواندوزیش بە تەواوی لەناو دەچن، سەرکەوتنێك سەربازێکی زۆری عوسمانی تیا بکوژێ، ئەو گرنگیەی نابێ لای (ئاستانە)، چونکە هەر چەند تۆپخانەو جبەخانە زۆرو کاریگەر بێت، بەلاّم سەنگەرەکانی میر محمد پتەوترو دامەزراو ترەو ناوچەکەش یەکجار سەختە، بۆ سوپای عوسمانی تەنگەلانە، بەلاّم بۆ میر محمد ڕێگە گوزەری خۆیەتی و، جێی چاکە بۆ جەنگی پارتیزانی و پەلاماری بەپەلەو گەڕانەوە، لەبەر ئەوانە ڕەشید پاشا هەموو هەوڵی خستەگەڕ کە ئەوەی ماوە لە جەنگەکەی بەئاشتی و ڕێکەوتن تەواوی بکات، ئەگەر ڕەشید پاشا بڕوای بەهێزو زرنگی میر محمدو سوپای سۆران نەبوایە، ئەو هەموو پەیمانە چەورەی بە میر محمد نەدەدا.!!

رووخانی میرنشینی سۆران لەنێوان بڕیاری میر موحەمەدو فتوای مەلای خەتێدا

ڕێکەوتنی میر موحەمەدو ڕەشید پاشا

سوپای بەغدادو موسڵ لە دەشتی هەریر خێوەتگای خۆیان هەڵدا، لەشکری ڕەشید پاشاش بەرۆژئاوای ڕەواندوزدا هات، لە (هەودیان) کە گوندێکە لە (١٧) کیلۆمەتری رۆژئاوای ڕەواندوزدا خێوەتگای خۆی هەڵدا، لێرەوە میرنشینی سۆران کەوتە ناو ئابلۆقەیەکی توند، لە ڕۆژئاواوە لەشکری (ڕەشید پاشا) بوو، لەهەریرو لای خوارو لەشکری (عەلی رەزا) پاشا والی بەغداد بوو، (لەگەڵ لەشکری بیرقداری والی موسڵ)، لە ڕۆژهەلاّتیشەوە سوپای ئێران سنووری سۆرانی گرێدا، ئیدی هەموو ڕێگاکانی یارمەتی و دەرچون و پاشەکشەی لێگیران، لەهیچ لایەکەوە چەك و ئازوقەی نەدەگەیشتی"[٩٦].

لێرەدا (میر محەمەد) بۆی روون بوەوە کە ئەگەر شەڕ بکات، سۆران بە میرو گەداوە تیادەچێ، ئەنجا (میر) بیری لەوەکردەوە دەرگەی گفتوگۆ لەگەڵ سوپای عوسمانی بکاتەوەو، وەلاّمی نامەو نوێنەرەکانی ڕەشید پاشای عوسمانی بداتەوە، لەو دەمەشدا ڕەشید پاشا نامەیەکی تری بۆ محمد پاشا ناردبوو کە تیایا هاتبوو: "من وائەبینم شەڕنەکەی، ئەگینا تووشی زەرەو زیانێکی زۆر ئەبی، بەڵێنت بدەمێ گەر خۆت بەدەستەوە بدەی وائەکەم بابی عالی (ئەستەمبوڵ) بت بورێ و عەفوت بکا، بشتکاتەوە بە میری سۆران و، بەخەلاّت و نیشانەی میری سۆرانیشەوە ئەگەڕێیتەوە بۆ سۆران "،

---

[٩٢] خەبات لەرێی کوردستاندا. ل٦٨ ئەویش لەئەرشیفی ناوەندی حکومەتی جورجیا. ل٢٢ وەریگرتوە.

[٩٣] مێژووی میرانی سۆران. موکریانی. ل٨٢.

[٩٤] کاروان. ژمارە ٥٢ . ل١٤١ ـ ١٩٨٧.

[٩٥] تاريخ الموصل. سليمان الصايغ. ص٣١٢ .

[٩٦] گۆڤاری دەنگی زانا. لاپەڕە (٤) ساڵی ١٩٩٤ دکتۆر محمد گەزنەیی.

ئەنجا (میر) بانگی (مەلای خەتیٚ) ی كرد، ئەو مەسەلەی بۆ گوتو، گوتیشی رەشید پاشا دۆستێكی كۆنە بۆ من، باوەڕم هەیە خیانەت ناكا، لەگەڵ ئەو وتو ویٚژ بكەم باشە، (مەلای خەتیٚ)ش ئەو رەئیەی پەسەندكرد، ئەوجا پاشا داوای لە مەلای خەتیٚ كرد كە فەتوای راگرتنی شەڕ لەگەڵ سوپای عوسمانی بدات، ئەوە بوو مەلا فەتوای دا، شەڕ لە نیٚوان میری سۆرانو سوپای عوسمانی راگیرا.

ئەمەش دەقی فەتواكەیە: (بەفەرمانی میر وە بۆ بەرژەوەندی سۆران ئەوا فەتوامانـدا بەراگرتنی شەڕ لە نیٚوان سۆرانو سوپای عوسمانیدا).

ئەنجا میر محەمەد لە جیٚی خۆی (ئەحمەد بەگ)ی برای كردە جیٚنشین, خۆیشی لە گەڵ مەلای خەتیٚ چوونە (هەودیان) و لە گەڵ رەشید پاشا كۆبوونەوە، رەشید پاشا زۆر ریٚزی لیٚنان, بەڵیٚنی دایە كە هیچی بەسەر نەیەت، گوتی "وائەكەم (سوڵتان محمود) عەفوت بكاتو بشگەڕیٚیتەوە بۆ سۆران وەكو جاران میر بیت"، محمد پاشا چوو بۆ ئەستەمبوڵ، رەشید پاشاش گەراوە بۆ (سیٚواس)، سوڵتان لەسەر خاتری رەشید پاشا، میری سۆرانی عەفوكردو دامینایەوە بەمیری سۆران، سوڵتان میری سۆرانی مۆڵەتداو گەڕایەوە بەرەو وڵاتی سۆران، بەڵام بۆ ناوچاو رەشی گەلی كورد لەوكاتەی كە میر لە ئەستەمبول بوو، رەشید پاشا بە مردنی بەپەڵە مرد، هەندیٚك دەڵیٚن بە (تاعون) بوو، والی بەغداد (عەلی رەزا) كە زانی رەشید پاشا مرد، خیٚرا بروسكەیەكی لیٚدا بۆ ئەستەمبوڵ, وتبوی ئەگەر محمد پاشا بگەڕیٚتەوە بۆ سۆران, دیسان كاروباری سۆران شلۆق ئەبیٚو عیٚراق لە دەستی دەوڵەتی عوسمانی دەردەچیٚ، ئەوەشی لەبەر ئەوەبوو، چونكە پیٚی ناخۆشبوو كە محمد پاشای رەواندوز لە بەرەی (هەودیان) و لە سەر دەستی رەشید پاشادا خۆی بە دەستەوەدا (عەلی رەزا) قسەی لای سوڵتان دەرۆیشت، چونكە ئەو بوو (داود پاشا) ی بەغدادی گرتو, دایەدەستی ئەستەمبوڵ, ئەنجا (سوڵتان مەحموود) فەرمانی دەركرد بۆ هەموو هەریٚمەكانی بندەستی عوسمانی، وتبوی لە هەر جیٚگایەك میری سۆرانی بۆ گەیشتوە بزری بكەن، ئەوكاتە میر لە (سیٚواس) بوو (والی سیٚواس) فەرمانی سوڵتانی جیٚبەجیٚكرد[٩٧].

پاشان دەڵیٚ : "مادام فەتوای مەلای خەتیٚ بەراگرتنی شەڕ بە فەرمانی میر بیٚ، وە بۆ بەرژەوەندی گەلی كوردبیٚ... مەلای خەتیٚ لە خیٚر بەدەر، چ خەتای نەبووە، جارەك (یەكەم) فەتوایەكە بەفەرمانی میر بووە، گەر بەفەرمانی میر نەبوایە مەلای خەتیٚ كو ئەتوانیٚ ئەو جۆرە فەتوایەی بداو لەبن لووتی میریش دابنیشیٚو هیچ منەتیشی پیٚنەبیٚ، ئەگەر بەفەرمانی میر نەبوایە دەرحاڵ دەیكوشتو كەسیش نەبوو بڵی بۆ واتكرد".

(دووەمیش) هیچ چارە نەمابوو بیٚجگە لە راگرتنی شەڕ، گەر شەڕ ڕانەگیرابا، سۆران بەمیرو میرنشینو گەلەوە تیادەچوو، جاكەی فەتوای مەلای خەتیٚ لە سەر مینبەر ئەوەبووە (هەركەسیٚ شەڕ لەگەڵ خەلیفەی ئیسلام بكا تەڵاقی دەكەویٚ)[٩٨].

دكتۆر گەزنەیی دەڵیٚ: "بەنیسبەت ئەم فەتوایە دووشت لە ئارادان، پیٚش (حوسەین حوزنی موكریانی) كەس باسی ئەم فەتوایەی نەكردوە، بۆ نموونە گەر لە كتیٚبەكانی بەر لەئەو رامیٚنین شتیٚكی ئەوتۆ نابینین . لەوانەش كتیٚبی(رۆژی كوردان)ی (عەبدولقادری رۆستەم بەگی بابان) كە بەفارسی نووسراوە، باسی ئەوە دەكات كە باوكی لە نزیكەوە دۆستایەتیەكی باشی لە گەڵ (پاشا كۆرە) دا هەبووە، هەمووشتیٚكی بۆ گیٚڕاوەتەوە، دیسان (كەریمی حیسامی) باسی مەلای خەتیٚ هەرناكات. ئەو دەڵیٚت یەكیٚك لە سەركردەكانی میر محمد كە ناوی (محمد)ەو بەگزادەبوو، لە گەل رەشید پاشا پەیوەندی هەبووە، ئەمە بووەتە هۆی ئەوەی كە پاشا كۆرە ناچاربیٚ رازی بیٚ بەوەی خۆی بەدەستەوە بدات...!!"
ئەو بۆچونەش هەر لاوازە, چونكە ژیانی لەوەو پیٚشی میرمحەمەد دەری خست, كە هیچ كەس نە مەلاو نە گەداو نە سەربازو سەركردە, نەیان ویٚراوە قسە لە قسەو بڕیاری میر محەمەددا بكەن, ئیتر كام سەركردەیە بە ناوی محەمەد كە

---

[٩٧] بنەماڵانی بەناوبانگی رەواندوز. ممدوح مزوری. لاپەرە ٢٧ –٢٨، هەولیٚر ١٩٩٨.

[٩٨] هەمان سەرچاوە. ل٢٩.

بەگزادەبوە , میر محەمەدی ناچار کردوە کە لە گەڵ ڕەشید پاشادا ڕێك بکەوێت, نە مەلای خەتێو نە محەمەد ناوێك و نە کەسی تر نەیان توانیوە قسە لە قسەی میردا بکەن, نەخوازەڵا بڕیاری بە سەردا فەرز بکەن..!!

ئەوەی لێرەدا گرنگە (ئەفسانەی مەلای خەتێ)یە کە ناوی تەنها لە کاتی سەرهەڵدان و پەیدابونی ناوی (حوسێن حوزنی موکریانی)دا لە ڕەواندوز پەیدابوو، پیش حسەین حوزنی ناوی مەلای خەتێ نەبووە, مێژوونووسانی تریش باسی ناکەن، یان ئەگەر شتێکی وا هەبوایە کەمەلای خەتێ گوتبێتی حکومەتی عوسمانی شەرعیەو خەلیفەی ئیسلامەو بەربەرەکانی کردنی دەچێتە خانەی حەرامەوە، ئەگەر مەلایەکی ناوداری وا لە زانستو زانیاری قسەی وای بکردایە ئەم فەتوایە دەنووسراو بۆ وڵاتانی تریان دەناردو دەیانکردە عەجایبێك هەموو جیهانیان لێ ئاگادار دەکرد، بەڵام کەس باسی ناکات...

دوای ئەوەش پاشا کۆرە شکابوو، سوپای والی بەغداد گەیشتبوە هەریر[٩٩].

مەرحومی (کەریم شارەزا) دەڵێ: ڕووخاندنی میرنشینی سۆران ڕووداوێکی ئەوەندە گەورەی مێژوی کوردە، لە توانای مەلایەکدا نییە بەفەتوایەك بیڕوخێنێ، هەروەك هەندێ مێژوونووسی کوردی وەك حوزنی موکریانی ئاماژەی بۆ کردوە، هۆیەکانی لەناوبردنی ئەو میرنشینە کوردیە, فراوانبوونی دەسەڵاتی سیاسیو سەربازی بووە، بووە مایەی مەترسی عوسمانیو دەوڵەتە ئەورووپییەکان، بوونی جۆرە ڕێکەوتنێك لە نێوان (میر محمدی رواندوزو محمد علی پاشای میسر) بۆ بێهێزکردنی دەوڵەتی عوسمانی.. ئەمانەو لەهەموو لایەکەوە (دراوسێکان) بۆ هێزەکانی پاشای گەورەی هاتنو پاشەکشەیان پێکرد تاکو خۆی لە قەڵای ڕەواندوز قایم کرد، ئنجا (سەرەك وەزیران ڕەشید پاشا) نوێنەری ناردە لایو ئامۆژگاری محمد پاشای کرد بۆ خۆ بەدەستەوەدانو, بەڵێنی شەرەفیشی پێدا ئەگەر لەگەڵیدا بچێتە ئەستەمبوڵو خزمەت سوڵتان، لێبوردنی بۆ دەربچوێنێ...محمد پاشاش دوای دوو ساڵ بەرگریو شەڕ کردنو، لەبەر نەبوونی هاوسەنگی لە چەكو تفاقو هێزی شەڕکەر، بە گوێی (مستەفا ڕەشید پاشا)ی کردو لە ساڵی (١٨٣٦ز) بەیاوەریی مەلای خەتێو دەستەیەك لە دڵسۆزەکانی چوە بارەگای (سەدری ئەعزەم)و خۆی بەدەستەوەدا، دوای لەناو بردنی میرنشینی سۆران, دەوڵەتی عوسمانی لە ساڵانی (١٨٤٣ز) تاکو (١٨٤٧ز) هەردوو میرنشینی (بابانو بۆتان)یشی لەناوبرد"...

کەواتە ڕووخانی میرنشینی سۆران لە ئەنجامی هۆکاری دەرەوەو ناوەوە بوو، نەك بە فتوای مەلایەکی وەکو مەلای خەتێ، بەدڵنیاییەوە دەڵێم: مەلای خەتێ چ دەستێکی نەبووە لەو کارەساتەدا، ئەگەر بڵێین: (نەیویستوە شەر لە نێوان موسوڵماناندا ببێت) ئەدی بۆ هەتا پاشا لە ساڵی(١٨٢٦ز) ەوە هەتا (١٨٣٤ز) لە داگیرکردنی دەڤەرو ناوچە کوردیەکاندا بوو، تەنانەت گەیشتە (ماردین) لە دیوی تورکیاش، مەلای خەتێ ئەو شەڕانەی نێوان (موسوڵمانو موسوڵمان)ی لێ حەرام نەکرد...) .؟

ئەدی دەبێ لە ڕووخانی (بابانو بۆتانو بادینانو شەمزینان) چ مەلایەك فتوای دابێت ...؟[١٠٠] (مەسعود محەمەد) دەڵێ:

"مەلای خەتی، کە فتواکەی داوە، بۆ بەرژەوەندی خەڵکەکە بووە، چونکە دەبوایە شەڕێکی توند ڕووبدات، پاشا کۆرە هیچ ڕێگایەکی دیکەی نەبووە جگە لەوەی شەڕ بکات، شەڕکردنێك سەد دەرسەد بەفەوتانی میرنشینەکەو خەڵکی ناوچەکە تەواو دەبوو، چونکە لە هەلومەرجێکی وادا، هیچ یەك لە دەوڵەتە دراوسێکانیشی بەهانایدا نەهاتن.

بەتایبەتی لەوچاو بەستەکیەی کە جاران دەکراو هەرجارەی دەچوە لای شوێنێك، جا ئێران بێ یان بەغداو ..هتد، ئەو چاوبەستەکیە لەپاش ئەوەی کە (دەوڵەتی بەریتانیا)و (دەوڵەتی رووس) تەرەسوخیان کرد هەدار هەدارانەیان ڕەفزکردەوە، لەلایەکی دیکەشدا سیاسەتی جیهانی ئەودەم بەنیسبەت پاشا کۆرە دوژمن بوو، ئیدی هیچ شتێك موککین

---

[٩٩] گۆڤاری زۆزگ ژمارە(١) کانونی دووەم ١٩٩٩، بلاوکراوەی بارەگای لق (١٠) پ.د.ك د. محمد مەلا ئەحمەدی گەزنەیی.

[١٠٠] گۆڤاری زۆزگ ژمارە(١)، کەریم مستەفا شارەزا لاپەڕە ٣٢ – ٣٣.

نەبوو، پاشا کوێرە ڕێی ئێرانیشی لێ کوێر بووبووەوە، گەر ویستباش هەڵێ و بچێتە ئێران، ئێران قبوڵی نەدەکرد، مەوزوعی رووخانی میرنشینەکە جێی مشتومڕو موناقەشە نییە، شتەکە زۆر روونە، ئەوساش لای هەموو لایەك ئاشکرابوو، تەنانەت ئەوانەی جیاوازیشیان لە بۆچوونو تەریقەتدا هەبوو، ئەوخیانەتەی کە باسی دەکرێ ڕەتیان دەکردەوە"[١٠١].

مومتاز حەیدەری دەڵێ: "مەسەلەی مەلای خەتێ، وا ئاسان نییە مرۆ قسەی لەسەر بکات، خەتێکی راستو چەپ بەسەریدا بێنێ، جارێ پێشەکی من نازانم رایەکی تایبەتی بووە، دەربڕیوە، یان بەرەسمی فەتوای داوە، ئەگەر فتوای دابێ کەنابێ شەڕی دەوڵەتی عوسمانی موسوڵمان بکرێ, پشت لەپاراستنو پارێزگاری میری سۆران بکرێ، ئەو فەتوایە کوا..؟ هەتا لەبەر رۆشنایی ناوەڕۆکی خودی فەتواکە، مەلای خەتی پەنجەی تاوانی بۆ درێژ بکرێت، وابزانم ئەوانەی تائێستاکە لەبارەی فەتواکەی مەلای خەتێی ڕەحمەتیەوە دەدوێن, نەیان خوێندوەتەوە، کەواتە ئەو مەسەلەیە پێویستە لیژنەیەکی مێژوونووسان بە تەواوی لێی بکۆڵنەوە، بەرەسمی رای خۆیان بڵێن"[١٠٢]

تاریق جامباز دەڵێ: هەندێ جار دەبیستین کە ئەم فتوایە هەیە، بەلاّم دەپرسین گەر هەبێ بۆ بلاّو ناکرێتەوە ...؟ بۆ ئەم بابەتە وا باشە تاکو بەڵگە نامەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیو ولاّتانی ئێرانو بەریتانیاو ...هتد بلاّونەکرێنەوە, ناتوانین بەیەکجارەکی سەد دەرسەد رای خۆمان دەربڕین, بەمەزەندەی خەیاڵیش مێژوو نانووسرێتەوە[١٠٣].

بەڵێ هەموو لەسەر ئەوەن کە (ڕەشید پاشا) نامەیەکی ناسکی بۆ میر محمد نووسیوە، بە چەند وتەیەکی چەورو قەناعەت بەخش ناچاریکرد هێزی ئەژنۆی بشکێ، ئەمە هەندێکی نامەکەیە: (...پەیمانتان دەدەمێ ئەمینتان دەکەمەوە، کە هەرشتێك ئێوە پێتان ناخۆش بێت، دەرهەقتان ناکرێت، ئارەزوومان هەر ئەوەندەیە کە ئێوە بکەونە ژێر سێبەری ئیسلامەوە، ئەوسا لە هەموو بەلاّو مسیبەتێك پارێزراو دەبن، لە دنیاو ئاخیرەتدا بە ئاسوودەییو کەیف خۆشی دەژین، شەرتو عەهدی خەلافەتی ئیسلامیتان لەگەڵ گرێ دەدەم، کە ئەمین بنو نەترسێن، بەخەلاّت (میری میرانی ئەمارەتی سۆران) تان بۆ تصدیق دەکەم، هەرچیت بوێت دەیدەمو لە هەموو تەنگانەیەکدا یارمەتیتان دەدەم، ئەمانەش کەوتمان لە دوای هاتنتان بۆ بابی عالی جێبەجێ دەکرێت...)[١٠٤] بە راستی نامەکە ناسكو خەڵەتێنەرە، کاریگەرو مژدە بەخشە بۆ کەسێك کە گەمارۆدرابێ و هیچ چارەی .ەکی تری نەبێت جگە لەشەڕ یان تەسلیم بوون، نامەیەکی بەهێزە بۆ کەسێك کە تۆپەکانی عوسمانیو ئێرانیو رووسی بە نەخشەی بەریتانیا لە دەشتی سۆرانەوە بۆی دابەسراوبێت کە چەند کیلۆمەترێکی کەم لە ڕەواندوزەوە دوورە، کە پایتەختی سۆرانەو خەڵکێکی زۆرو سوپایەکی پەنجا هەزاری تیا حەشار دراوە، هەر کەس ڕەواندوزی دیبێ, دەزانێ سەختەو چواردەورەی بەکێوی بڵندو دۆڵێ قوڵ گیراوە، جگە لەچەند دەروازەیەك رێگەی هێرشی نەبوو، هەموو سوپای عوسمانی بۆی داگیر نەدەکرا، بەلاّم چی دەکەیت لەو تۆپە قورسە رووسیو ئێرانی و عوسمانیە شەلم کوێرم و شیتگیرانەیە, کە تاوانبارو بیتاوان ومندالْ و چەکدارو مزگەوت و بارەگا ناناسێ, کە دەیتوانی لە دوورەوەو بێ هێرشی پیادە هەموو کۆشكو تەلارو قەلاّو قولەو شووراکان بەسەر سوپاو دانیشتواندا برووخێنێ و قەتڵ و عامی تەڕو وشك بکات، نەك میر محمد، هەر کەسی تر لەو بارە ئاڵۆزەدا بوایە, بە سەرکردەکانی ئەمرۆشمانەوە, کە بەزەینی میلیتاریانەی شاخ کاردەکەن، بەو مەرجانە قایل دەبون، ئەویش هەر بۆ بەرژەوەندی کورد، چونکە ئەوانەی کە هاتبوون، بەجەیشو جاشەوە, هەر هەموو هەڵبژاردەی دوژمنانی سەرسەختی کوردبوون, هەتا ئەمڕۆش ئەو هێزانە ڕایان بەرامبەر کورد نەگۆڕاوە، ئەوانە وا هاتبوون نەگەڕێنەوە، ئەوەش کاتو ساتی سەرکردەی دڵسۆزە, کە بەچەند مەرجێك خەڵکێك بۆ دوای خۆی بپارێزێ, بەبیانووی ئەو نامەیە عوزر لەسەر خۆی لادەباتو, گەلەکەی لەفەوتان رزگار دەکات، من ڕەخنەم لەم هەڵوێستەی میر محەمەد نیە, من گلەییم

---

[١٠١] هەمان سەرچاوە، مامۆستا مەسعود محمد . لاپەڕە ٢٦-٢٧.

[١٠٢] هەمان سەرچاوە. مومتاز حەیدەری. ل٣٤ .

[١٠٣] هەمان سەرچاوە. تاریق جامباز. ل٣٧ .

[١٠٤] گۆڤاری کاروان. ژمارە ٥٢. لاپەڕە .١٤١، بەشی یەکەم عبدالفتاح علی یەحیا.

لە کردەوەو پەلامارە بێبەرنامەکانی پێشویەتی, تۆوێکی وای چاند بۆ ئەمڕۆی, پشت گیرێکی نەبوو لە ناوچەکەدا, ئاوێکی وای ڕشت, هەموو دراوسێکان بە کوردەکانیشەوە حەزیان کرد خۆی تێکەوتوە, دەبوو میر محمد لە سەرەتاوە نەیهێشتایە بگاتە ئەو رۆژە، دەبوو لە دۆستێ چاک و هەلی لە بارتر گەڕابا , کوردەکانی دڵخۆش و میرنشینەکانی بۆ پاڵپشت بسازاندایە، کارێك دووربینی تیانەبێت, هەر ئەنجامی وادەدات بەدەستەوە، لە هەمان کاتدا لە ساتەوەختی لەو جۆرەشدا, ژیرترین کار بۆ بەرژەوەندی خۆی و کەس وکارو سوپا و گەلەکەی, هەر ئەوەبوو کەخۆی بەدەستەوە بدات.. گەر وای نەکردایە دەکەوتە بەر تان و تەشەری لێکۆڵەرەوانی ئەمڕۆو ڕەخنەگرانی دواڕۆژ, دەیانگوت هەلکی بۆ هاتە پێش و نەیقۆستەوە..

بەم پێودانگە لەشکرەکە هات هەتا گەیشتە (هەریر)، دەوڵەتی ئێرانیش سنووری خۆی داخست, هەموو رێگایەك لە میر محمد داخرا, کەوتە ناو ئابلۆقەیەکی گەورە، تەنانەت لە هیچ لایەکەوە چەك و ئازوقەو خواردەمەنی بۆ نەدەهات، میر محمد بۆی روون بووەوە: ئەگەر شەڕ بکات سۆران بەمیرو میللەتەوە تیادەچێ، بۆیە میر محمد بیری لەوە کردەوە کە وتوێژ بکات.

بۆ ئەم مەبەستەش هەوڵێکی جدی دا، کە پەیوەندی لە گەڵ سوپای عوسمانی بکات و شەڕ بوەستێنێت... لەم روانگەیەوە ڕەنگە میر محەمەد کە هەتا ئەم کاتە پشتی بە زەین و بۆچونی کەس نەبەستوە, ڕای کەسی وەرنەگرتبوو, لێرەوە لە شکستیەکاندا دەربارییەکانی دەخوێنێتەوە, بۆ ئەوەی هەموویان لە شکستەکەدا بەشدار بن, بەڵام سەرکەوتنەکان هەر تەنهاو بە تەنها هی خۆی بێت, ئەمە بیرۆکەی زۆربەی سەرکردەکانی دنیایە, کە خۆیان بڕیاری تاك ڕەوانەی شەڕەکان دەردەکەن, بەڵام واژۆی ڕێکەوتنە شکست ئامێزەکان بە ناوی گەلەوە دەردەکەن, بۆ ئەو مەبەستە (میر محمد) راوێژی بەژمارەیەکی زۆر لە باوەڕپێکراوەکانی خۆی کرد، یەکێك لەوانە (مەلای خەتێ) بووە، (مەلای خەتێ) ڕای میر محمدی پەسەندکرد، میریش داوای لە (مەلای خەتێ) کرد کە فەتوایەك بدات بۆ شەڕ راگرتن, چونکە هیچ چارەیەکی دیکە نەبوو جگە لە راگرتنی شەڕ، گەر شەڕ رانەگیرابا، ئەوا سۆران بەمیرو گەلەوە لەناو دەچوو[١٠٥]..

وا دیارە میر محمد لەم بارە چارەنووس سازەدا, پرس و ڕای بە هەموو سەرەك خێڵ و سەرکردەو پیاوە ئاینیەکان کردبێ، ڕەنگە هەندێکی زۆر لە خەڵك لە گەڵیدابووبن, ڕەنگە هەبووبێ ئەم ڕێکەوتنەی بەفێڵ زانیبێ و قسەی خۆی لە پرس و ڕاکەدا کردبێت و لە گەڵیدا نەبووبێ و دوای میر محمد درێژەیان بەشەڕ دابێتەوە، ڕەنگە میر محمد داوای لە مەلای خەتێ کردبێ قسە بۆ ئەوانەش بکات کە قەناعەت ناکەن ...مەلای خەتێش مادام موفتی میر محمد بووە, کەواتە هەر پیاوێکی ئاینی نەبووە، بەڵکو زانایەکی ناودارو سیاسیەکی بەتوانا بووە، ڕەنگە (مەلای خەتێ) مادام فەتواکە دیارنییە, ڕەنگە لەسەر داوای میر محەمەد ئامۆژگاری کردبن و پێی وتبن کە ئێمە گەمارۆ دراوین، تۆپەکان بۆمان دابەستراوە، هەر ئەم شارەشمان بەدەستەوە ماوە، ئەگەر بەشەڕ ناتوانین بیپارێزین با بەئاشتی بیپارێزین, مادام ڕەزامەندی میری لەسەرە، کە بەمەرجێ هێزی گەمارۆدەر خۆیان نامەیان ناردوەو, داوای ڕێکەوتنیان کردوە، پەیمانی شەرەف و دین و ئیمانیانداوە کە میر بپارێزن و میرنشینەکەشی بدەنەوەو بیکەنەوە بۆمان بەمیری میران ..ڕەنگە بەو وتارانە هەندێکی تری ڕازی کردبێ، دەنا کێبڕوا دەکات موفتیەك لەو هەموو شەڕە گەورانەی میر محمد دژ بە عوسمانیەکان و یەزیدیەکان و خزمەکانی خۆی و کوردانی تری میرنشینەکان بەشداری کردبێ و, فەتوای شەڕنەکردن و تەلاق نەکەوتنی نەدابێ، ئێستە کێباوەڕی پێدەکات شتی وای وتبێ..؟ دیارە ئەمە هەر دەستێکە بۆ ناشیرین کردنی ئیسلام و ناوی مەلا ...

ئەحمەد باوەڕ دەڵێ: (ئەمە ناچێتە عەقڵەوە کە میرنشینێك بە فەتوایەك رووخابێت)[١٠٦] کاوس قەفتان دەڵێ: "مێژووی میرنشینەکانی کورد دەری دەخەن، ئەوەندەی سۆران میرنشینی بووە، ئەوەندەش ڕاپەڕین بووە، چونکە

---

[١٠٥] گۆڤاری زۆزگ ژمارە(١) مەلا عەبدولاّ مەلا سەعید گرتگی . ل٣٥.

[١٠٦] گۆڤاری کاروان ژمارە (٨) خولی ڕاپەڕین . ئەحمەد باوەڕ. لاپەرە (٩).

جارەهای جار (بابان)ەكان دژ بە دەوڵەتی عوسمانی هەڵساون، بەڵام رووی نەداوە بە فەتوایەك لەناو بچن، هەر دوای میری سۆران دوو راپەڕینی‌تر لە میرنشینی (بۆتان)و دوای ئەو لە (شەمزینان) روویداوەو دەوڵەتی عوسمانیان هیناوەتە لەرزین, هەردووكیان كوژێنراونەتەوە، بەڵام بە فەتوا نا...!!)[107].

پاشان دەڵێت: (ئەو هۆیانەی كە باسمانكرد، دەوریان گەلێك لە ئاین بەهێزتر بوو، بۆ خستنی میری سۆران...)[108].

ئەمین زەكی كە بەرزترین لێكۆڵەرەوەی مێژووی كوردە هەر ئەوەندە دەڵێ: (رەشید پاشا كاغەزی بۆ میر محمد پاشا نووسی‌و گەلێ تەئمیناتی بۆ شەرەفی خۆی دایەو لە حاڵی دەخاڵەتیا عەفوكردن‌و ناردنەوەی بۆ جێگەی خۆی پێ وەعد كرد...)[109].

فازیل كەریم، كە رانانی كتێبی (ئاغاو شێخ‌و دەوڵەت)ی (مارتین ڤان برونسن)ی كردوەو دكتۆرای لە سەر وەرگرتوەو بەزمانی ئەڵمانی بلأوبوەتەوە، شانازی بە كتێبەكەوە دەكات، بەڵام لەچەند جێیەكدا رەخنە لە نووسەر دەگرێ، كە بۆچی باش سەرنج‌و لێكۆلینەوەی نەبووەو دوای قسەی (فریزەر) كەوتوەو (بەوردی دەورو شوێنی مەلاو زانا ئاینیەكانی لە دام‌و دەزگاو میرنشینەكاندا هەڵنەسەنگاندوە)و مەلای خەتێ‌و مەلا ئیدریسی تاوانبار نە دەكردو (ئەو سەنگ‌و مەحەكەی بۆ مەلا ئیدریسی بەدلیسی بەكارهێناوە، پێچەوانەكەی بۆ مەلای خەتێ‌ی داماو بەكارهێناوە، ئەویش وەكو حسین حوزنی موكریانی، رووخانی میرنشینی سۆرانی، (یان راستر بنووسم)، خۆ بە دەستەوەدانی پاشا كۆرەی گێڕاوەتەوە بۆ فتواكەی مەلای خەتێ، ئەم هەڵەیەش بەرای من لەوەوە هاتووە، كە نووسەر بەوردی دەورو شوێنی مەلاو زانا ئاینیەكانی لەداوو دەزگاو میرنشینەكاندا هەڵنەسەنگاندوە، ئەگینا دوای قسەی (فرایزەر) نەدەكەوت، هەروەك چۆن زۆری رووناكبیرانی ئەمرۆی كورد دەست لە بەرۆكی قسەكانی حسین حوزنی موكریانی بەرنادەن[110].

پێشتر بینیمان كەسانێك هەبون لە سەر ئەم باسە قسەیان هەبوو, بە ئینسافەوە رووداوەكانیان بینی و لێكیانداوەتەوەو راستیان وت, لە هەمان كاتیشدا مێژوونوس و لێكۆڵەرەوەی تریش هەن, پێچەوانەی ئەوانەی پێشوو, نایانەوێت راستیەكان ببینن و, ئەوەی بوە بۆ میللەتەكەیانی رون بكەنەوەو نیشانیان بدەن, دەیانەوێ باسەكان ئاوەژوو بكەن و پشتگوێ بخەن, وردەكاریەكانی رووداوەكان و پێشهاتەكان لە بیر بكەن , تاكە هۆ بۆ رووخانی سۆران و, ئەو چالأوەی كە میر محەمەد تێیكەوتبوو لە بیر بەرنەوەو لە خەڵكی كوردی بشارنەوە, هەتا هەق نەبینن و دەستێوەردان و خیانەت و چاوبەست لە كورد و مێژووی كورد بكەن , تەنهاو بە تەنها هەموو هۆكارەكانی روخانی یەك میرنشینی گەورەی خاوەن پاشای چاونەترس و لەشكرو سوپای پەنجا هەزاری بدەنە پاڵ فەتوایەك، گەربێت‌و لەوكەسانە وردبینەوە كە تاوانەكە ئاوەژوو دەكەن‌و بیرو بۆچونیان هەڵسەنگێنین, ئەوانەی هۆكارە گرنگەكان پشت گوێ دەخەن و, تەنها مەلای خەتێ تاوانبار دەكەن، هەموو ئەوانە لە چەپەكانی كوردن, ئەوانە بە مەرامی دژایەتی ئاینی ئیسلام‌و ناشیرینكردن‌و لە بەرچاو خستنی كەسایەتی (مەلا)ی كورد ئەو كارە دەكەن، هەتا كورد گوێ بۆ زانایانی ئیسلام نەگرن‌و, ملكەچی ئاینەكەیان نەبن, لەجێی ئەوان گوێ بۆ بیرە چەپ و ڕاست و دژ بە ئیسلام‌و كەسایەتیەكانیان بگرن ... بەڵام خەڵك ئازادە چی هەڵدەبژێرێ لە ئاین و ئاینزاو بیرو بۆچون ڕێبازو ڕێگەو, هەرچی كە زەینی دەیبڕێ و دەیپێكێ و مەیلی لێیەتی, بەڵام ئازادانەو ئازایانەو دوور لە تەم ومژو شەڕە قسەو قسەلۆك و یەك تاوانبار كردن و شەڕە پەڕۆ, وتەو بڕگەو بابەتی ناشرینكەر بۆ یەك هەڵنەبەستن, كە نە ئەسڵی هەبێ نە ئەساس, ئەوە برایەتی و هاونیشتیمانی و یەك

---

[107] بابان سۆران بۆتان . ل ٥٧ د.كاوس قەفتان.

[108] هەمان سەرچاوە.

[109] كورد كوردستان. امین زەكی بەگ. ل ٢٢٢ .

[110] گۆڤاری روناكبیری ژمارە (٢) لاپەرە ١٨١، ستوكهولم . فازیل كریم ئەحمەد.

ڕەچەڵەکی و بۆ یەك ژیان دەشێوێنیّو, وادەکات ئێمە هەر بەخۆمانەوە خەریك بین, داهێنان لە بیرو بۆ چوون و ژیان و زانستماندا نەکەین, گەلێکی خۆخۆرو لە یەك خوێن وەك کەوەکانمان نیشان دەدەین, کە هەر ئەو دەردە بوە هۆی هەموو شکستیەکانی مێژوومان و لە ناوچونی میر نشینەکانمان..

ئەوانە بەم کارەیان راستی دەشێوێنن و ئەوەندەی تر مێژووی کورد ئالۆز دەکەن، وا لەخوێنەری کورد دەکەن کە چەواشە بێت و, سوود لە هەڵەکان و ئەزموونە تاڵەکانی پێشینەمان وەرنەگرن ..کە ئەمە کارێکی زۆر خەتەرناکە دەرهەق بەکوردو خیانەتێکی گەورەی زانستیانەیە, بەرامبەر نەوەکانی داهاتووی کوردستان, ئەوانە ناهێڵن راستی رووگەی پێشینەیان بە باش و خراپیەوە ببینین...

مەلای خەتیّو .. گەشتی ژیانی

(مەلای خەتیّ) لە حەفتاکانی سەدەی هەژدەیەم لە گوندی (خەتیّ)ی ناوچەی (خۆشناوەتی) لە دایکبووە، بە (محمد ئەفەندی) یان (محمد خطی ئەفەندی) ناسراوە، لە قۆناغی لاویێتیەوە لای زانایانی ناوچەی ڕەواندوز خوێندویەتی[١١١], وەکو (ئیبن ئادەم و مەلا ئەبوبەکری میر ڕۆستەم و عەبدولڕەحمان ڕۆژ بەیانی) لە خزمەت (ڕۆژ بەیانی) خوێندنی تەواوکردوەو ئیجازەی عیلمی لیّ وەرگرتوە[١١٢]، لە سەرەتای رۆژگاری حوکمی (داود پاشا ١٨١٧ ــــ ١٨٣٠ز) بۆ خوێندن دەچێتە بەغدادو دەبێت بە یەکێك لەو زانا بەرزانەی کوردستان کە دۆستایەتی لە گەڵ (داود پاشا) خۆش بووە ..

داودپاشا بە دۆستی زاناو شێخی تەریقەتەکان ناسراوبوو، سەرەڕای گرنگیدانی داودپاشا بە مزگەوت و قوتابخانەی ئاینی[١١٣].

سەرچاوەیەکی تر بەم جۆرە باس دەکات (مەلای خەتیّ لە سنووری نێوان (١٧٧٢ ــــ ١٧٧٥ز) داو لە دیّی (خەتیّ) لە ناوچەی (خۆشناوەتی) نزیك (بالیسان و خەلیفان) لە دایکبووە، ناوداره بە (محمد ئەفەندی شێخ سلێمانی) لە خێزانێکی ئاینی ناودارە، باوکی زانایەکی ناسراوبوە، هەر لە مندالّیەوە دەستیکردە خوێندن، لای زانایانی ناوچەکە، زۆر جۆر زانستی لا کۆبوەتەوە، بە تایبەتی لە زانستە عەقڵیەکاندا (فەلسەفیەکان) رۆچووە[١١٤].

لە سەرەتای سەدەی نۆزدەوە چوەتە بەغدادو لەویّ خوێندنی تەواوکردوە, زانایانی دیوەو هەر لەوێش بۆ ماوەیەك بوەتە مامۆستا[١١٥]، داود پاشای دوا والی سەربەخۆخوازی مەمالیکی دیوە, داود پاشا ڕێزی زۆری لیّ دەگرێت, پێشتر لە گەڵ داود پاشادا لە گەیلانیە پێکەوە خوێندکاردەبن و دەبنە هاوڕیّ, وا دیارە لە بەغداد کاریگەری بۆچونە سەلەفیەکان کار لە مەلای خەتیّ دەکات, ئەو بیرۆکەیە لە هەندیّ لایەنی ژیانیدا دیارە, کە کاریگەر بوە بەو قوتابخانەیە، لە دوایدا حەزیکرد بچێتەوە بۆ ڕەواندوز، هەتا ئەو بیرۆکە نویّیە ئیسلامیە بهێنێتەوە بۆ کوردوستان ولە ناو زانایاندا برەوی پێبدات, ئەمە لە لایەك, لەلایەکی ترەوە دەیویست بیرۆکەی جیا خوازی لە دەوڵەتی عوسمانی بە یارمەتی داود پاشاو پاشای میسر بۆ کوردوستانیش بهێنیّ, دەیویست دڵی میر محمد پاشای سۆران بۆ لای داود پاشا رابکێشیّ, چونکە داود پاشا کەسێکی سەربەخۆ خواز بوەو, حەزی کردوە لەو کەسانەش نێزیك بێتەوە کە

---

[١١١] میرنشینی سۆران. کامەران جەمال زادە . ل٧٥. هەولێر ١٤١٩.

[١١٢] بنەماڵانی بەناوبانگی رواندوز. ممدوح مزوری . ل١٦ .

[١١٣] میرنشینی سۆران. ل٧٥ .

[١١٤] کاروان . ژمارە (٥٣) بەشی دووەم . ل١٥٠.

[١١٥] گۆڤاری زۆزك ژمارە(١) لاپەرە (٢٩) د. محمد گەزنەیی

ئارەزوی سەربەخۆییان هەیە لە دەوڵەتی عوسمانی, هەر بۆیە لە میر محەمەدی ڕەواندوزو پاشای میسر نێزیك دەبێتەوە, پەیوەندیەکی دبلۆماسی چالاك و نامە گۆڕینەوەیان لە نێواندا دەبێت, هەر لەو نیگا سەلەفی مەزهەبیەشەوە بوە کە ماوەی نەدا دەوڵەتی ئێرانی قاجاڕی شیعە مەزهەب دەست لە کاروباری ناوچەکەی کوردو میرنشینی سۆرانەوە وەر بدات، (مەلا محمدی خەتیّ) گەڕایەوە ڕەواندوز, پاشای گەورە زۆر ڕێزی لێناو پایەیەکی وەکو پایەی (شێخی ئیسلام)ی لە میرنشینی سۆران پێداو کردی بە راوێژکاری پشت پیّ سپێرراوی خۆی[١١٦]. ماوەیەك لە بەغداد ژیاوەو دۆستی داود پاشابووە، ئەم دۆستایەتیە بوەتە هۆی ئەوەی کە مەلا محمد ببێتە ئەڵقەی پەیوەندی لەنێوان والی بەغدادو میری سۆران [١١٧] جێی خۆیەتی باسی بکەین کە زۆربەی زانا کوردەکان داود پاشایان ناسیوە پێش ئەوەی ببێتە والی بەغداد، کاتێك کە ئەو قوتابی بووە لە (قوتابخانەی حەزرەتی شێخ عەبدولقادری گەیلانی) بۆ چەند ساڵێك، وە بۆ چوونە سەر دەسەلاّت زۆر سوودی لە زانایانی کورد وەرگرتوە, ناسیونی و هاوڕیّی گیانی بە گیانی (مەولانا خالید) و (مەلا یەحیای مزوری) و (شێخ عەبدولڕەحمانی ڕۆژ بەیانی)و زۆری تر بووە، بەهۆی (مەلاونا خالید)ەوە پەیوەندی بە میرانی بابانەوە کردوە، بەهۆی (مەلا یەحیای مزوری) یەوە پەیوەندی بە میرانی بادینانەوە کردوە، بە هۆی (مەلای خەتیّو مەلا ڕۆژبەیانی) یەوە پەیوەندی بە میرانی سۆرانەوە بووە، لەبەرئەوە (داود پاشا) یەکێك بووە لە پاشاو والیە دڵسۆزەکانی کوردو سوودی زۆری بۆ کوردەکان بووە، زۆر یاریدەی (محمد پاشا کوّرە)ی داوە لە دامەزراندنی میرنشینەکەداو دژی ستەمو زۆرداران بووە، ئەگەر عوسمانیەکان داود پاشایان زووتر لەناو نەبردایە، بڕواناکەم بەو ئاسانیە میرنشینی (سۆرانو بابانو بادینانو بۆتانو شەمزینان) بکەوتنایە، داود پاشا هەمان رای میر محمدو مەلای خەتیّی بووەو هەموویان دوژمنی سەرسەختی دەوڵەتی عوسمانیو ئێران بوون, زۆر هەوڵیداوە کوردەکان بەهیچ لایەکیاندا لانەکەنەوە، داود پاشا ساڵی (١٨٣٠ز) دەست بەسەر دەکریّو دەنێررێتەوە ئەستەمبوڵ، میر محمدیش دوای داود پاشا بە (شەش) ساڵ, واتە ساڵی (١٨٣٦ز) دەگیریّو دەنێرێتە ئەستەمبوڵ و هەر ئەو ساڵە لە گەڕانەوەیدا لەڕێگە ون دەبێت, وە ساڵی (١٨٣٧ز) مەلای خەتێش دەمریّ، هەندێك دەڵێن دواتر مردوەو لەگۆڕستانی (گەردە گەرد) نێژراوە، مەلای خەتیّ جگە لەوەی چەندین زانا لەسەر دەستیدا دەرچوون، کتێبێکی زۆریشی نووسیوە بە تایبەت لەبواری عەقڵیو ئیلاهیدا.

ئەمە بوو ژیانی مەلای خەتیّ، با ئەوەش دەر بخەین, کە لە چ درزێکەوە ئەم کەسایەتیە تاوانبار دەکرێت, کیّیەو بۆ چ مەبەستێکی لاواز تاوانباری دەکات..؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟

حوزنی موکریانی و دروستکردنی ئەفسانەکانی مێژوو

ئەگەر بەناو سەرچاوەکاندا بچینەوەو بەزەینی ڕۆشن مامەڵەیان لە گەڵدا بکەین, زۆر بە سانایی ئەو پەڵە دەستکرد دەبینین بە پێنووسی نوسەرێکەوە, کە پێشتر زۆر کەس و هەریەکە لە سوچێکەوە تەم ومژوو گومانیان لە کارو کردەوەو نوسینەکانی هەبووە, دۆزینەوەی ئەم داوەی کە حوزنی بۆ مەلای خەتیّی تەنیوە, لەبەر کارێك بوە کە قەڵەم تەریق دەبێتەوە نوکی بۆ دابهێڵیّو لێکیبداتەوە, باسێکی شەرماویە, مرۆڤ دادەمێنیّ کە چۆن لە سەر (حوزنی) ناودارو نووسەرو ماندو بنوسی و تاوانباری بکات، سەرچاوەکان هەموو بۆ ئەوە دەچن, کە موکریانی لەبەر دوولوقمەی ژیانو بژێوی ژینی دونیایەکی فانی, لەبەر خاتری کەسێك کەرِیّی بکاتەوە لە کونێك ئۆقرە بگریّ، ئەو تاوانە دەکات...

سەرچاوەکان خاڵێکی زۆر گرنگ ڕووندەکەنەوە, کە هەتا ئێستە کەس بەهەند وەری نەگرتووە و بۆی نەچووە, کە

[١١٦] گۆڤاری زۆزگ ژمارە(١)لاپەرە ٣٢، کەریم شارەزا.

[١١٧] مەلا عەبدولاّ مەلا سەعید گرتگی، زۆزك ژمارە (١) ل٣٥.

دڵسۆزی مەلای خەتیٚ دەردەخات بەرامبەر پاراستنی ئاینەکەی‌و پاك راگرتنی عەقیدەی میللەتەکەی...

ئەوکاتانەی کە (داود پاشا) حوکمی بەغدای دەکرد, لە دوای ئەویشەوە بیرۆکەی پاکسازی لە ئایندا, کە لەلایەن (جەمالەدینی ئەفغانی‌و محمد عەبدەو شێخ رەشید رەزاو محمد عبدالوهاب)ەوە لە میسرو حیجازەوە سەری هەڵدا, کاریگەری لە سەر هەموو زانایان‌و رۆشنبیرانی جیهانی ئیسلامی دروست کردبوو، بەتایبەت لەوکاتەدا زۆربەی گەلانی ئیسلامی کاریگەری سۆفیسیزم و رێبازە لادەرەکانی لەسەر بوو.. ! بیدعەو خەرافیات و شەعوەزەی زۆر بڵاوەی کردبوو، ئەو کارە نابەجێیانەو ئەو رێبازە کە لە سەر شێوازی سیخ و بوزی و هیندۆکیەکان داڕێژرابوو, تێکەڵ بە باوەڕی پاکی موسوڵمانان کرابوو, بووبوو بەئاین ...ئەو زانا ئیسلامیانەش بەنیازی نوێگەری و پاکسازی, یان رزگارکردنی عەقیدەو تەوحید لەچڵك‌و چەپەڵی‌و خورافات, شانیان لێهەڵمالّی بوو, لەگەرمەی‌دابوون، ئەو بیرۆکەیە کەبەهۆی هەندیٚ زاناوە گەیشتە بەغدادو, بەهۆی زانایانێکی زۆری کوردەوە لە بەغدادیشەوە گوازرایەوە بۆ کوردستان، لەوکاتەدا سەرسەخترین زانای کوردی ناودار (ئیبن ئادەم) بوو لەناوچەی (باڵەکایەتی وسۆران‌و هەولێر), کە زۆربەگەرمی بەرگری لەو بیرۆکەیە دەکردو حوجرەو قوتابیەکانیشی پێوە خەریك کردبوو، زۆربەی کاتی ئەم دواییەی تەمەنی بەو بانگەوازەوە خەریك دەکرد، یەکێك لە قوتابیە زیرەکەکانی ناوی (مەلای خەتیٚ) بوو، بەتایبەت کە لەسەردەمی پێش (داودپاشا) دا چوو بووە بەغدادو, ئەوەندەی‌تر خۆی بە زانست بەهرەمەند کرد و, بەو بیرۆکەیەوە گەڕایەوە بۆ میرنشینی سۆران, یەکێك لە کارەکانی جگە (کاری موفتی) میرنشین، هەوڵدانبوو بۆ گەڕانەوە بۆ قورئان‌و سونەت‌و, دوورکەوتنەوە لە بیدعەو خورافات‌و ئەو شتانەی کەلکابون بەئاینەوەو ئیسلام لێیان بەرییە، بەڵام چونکە (ئیبن ئادەم) هەر چەند زانایەکی زۆر بەرزبوو، بەڵام کەسایەتیەکی توورە بوو, بەزۆر رای خۆی فەرز دەکرد، لەبەر ئەو توندیەی (ئیبن ئادەم), ئەو بیرۆکە سەلەفیە لە کوردستانذا وەکو پێویست سەوز نەبوو, بەڵکو بگرە زیاتر خەڵکی لە (رێبازەکانی قادری‌و نەقشییەوە) نێزیکتر دەکردەوە ...

(ئیبن ئادەم) زانایەکی مەزن‌و فەیلەسوفی زەمانی خۆی بوو، هەڵکەوتێکی مەرجەعیی بوو بۆ زانا کوردەکان[١١٨] گیانێکی نەتەوەیی پاکژی هەبوو بەرامبەر بە گەلەکەی، زۆر گرنگیداوە بەو هەواڵانەی کە پەیوەندیان هەبوە بەگەلی کوردو میرنشینە کوردەکانەوە ...یەکێك لەکتێبەکانی (مشکاة المنقول) بەکوردی دایناوە، زانایانی‌تری کورد زمانی ئەو کاتە رەخنەیان لێگرتبووە، وتویانە دروست نیە تا عەرەبی هەبێت بە کوردی شت بنوسی, چونکە عەرەبی زمانی قورئانە, ئەویش لە حاشیەکەیدا دەڵیٚ(سەرم سوڕما لەگوتنی ئەو مەلایانە، ئەوانە وەکو هێلکەی لە تووکڵەی خۆی هاتونەدەر)، واتە هێلکە بەتوکڵی خۆی رازی نییە، ئەوانیش بەقەومی خۆیان رازی نین ...

(ئیبن ئادەم) مرۆڤێکی هەق‌و رەق بووە، لەسەر مرۆڤی هەژارو بێدەسەڵات بەجواب هاتووە، هەوەسی بە زۆردار نەهاتووە، هەوڵیدابوو بۆ لەناوبردنی هەندیٚ ئاغاو دەرەبەگ و بەناو شێخی زۆردار، هەر بۆیە ئاغاو بەگ‌و شێخەکان هەوەسیان پێی نەهاتووە، لە بەرئەوە بووە هەمیشە لەکۆچ‌و بارو لە هیچ جیٚیەك جێگیر نەبووە، هەروەها دژی کۆلکە شێخەکان بووە، تەنانەت کۆلکە شێخی (بەردە کوڕە)ی کوشتوەو ئاغایەکیشی سوتاندوە، واتە فەقێکانی بە فتوای ئەو کوشتویانە [١١٩] زیاتر لە پەنجا کتێبی زۆر گرنگی جۆراو جۆری بووە، (مەلای خەتیٚ) قوتابی دەست‌و دیاری ئەو زانایە بووە...

بۆ زیاتر تێگەیشتن لە تاوانبارکردنی ئەو زانا دڵسۆزە, چاك وایە هەندیٚ زاناو نووسەر بدوێنین, بە تایبەت مەزنترین ئەدیب و فەیلەسوف و لێکۆڵەری کورد (مسعود محمد), هەتا حەقیقەتێکی ونبوومان لەو بارەیەوە بۆ روون بکاتەوەو دەڵیٚ: (مەلای خەتیٚ یەکێکە لە زانایانی گەورەی کوردو هەر خۆشی مامۆستای زۆر لە زانایانی ئایینی ئەو سەردەم بووە، مەدرەسەکەشی، مەدرەسەی فەتوای میرنشینی سۆران بووە، ئەو زانایە بەپێی ئەحکامی شەرعی

[١١٨] بنەمالآنی بەناوبانگی رەواندوز. ل٥٢ . ٥٣.

[١١٩] هەمان سەرچاوە. ل ٥٨ . ٥٩.

کاریکردوە، خۆزگە سەرجەم فەتواکانی ماوەی (١٥. ٢٠) ساڵی تەمەنی میرنشین کۆکرابانەوەو لەدوو تویّی کتێبێکدا خرابانە روو، (مەلای خەتێ) نەك تەنها ئینسانێکی پاکبووە، بەڵکو تا بڵێیت ئینسانێکی کورد پەروەرو دڵسۆزبووە، بڕوا دەکەم ئەوەندەی لە توانایدا هەبووە، پارێزگاری لە دەوڵەتی پاشای گەورەدا کردوەو خزمەتێکی زۆری میللەتەکەی و میرنشینی سۆرانی کردوە.

ئەو ئینسانە بەدرێژایی ساڵانی سەردەمی ئەو میرنشینە، مەرجەعی دینیبووە، دیارە مەسەلەی فەتواکەش ئەوکات هاتە گۆڕێ، کە حوسەین حوزنی کتێبەکەی خۆی چاپ کرد. پێش کتێبەکەی حسین حوزنی ناوو باوی فتواکەی مەلای خەتێ هەر نەبووە، لەوکاتەدا حوسین حوزنی هەفتەی جارێك سەردانی (مەلا ئەفەندی) دەکات، هەر بەم بۆنەیەشەوە لەیەکێ لە سەردانەکانی بۆ لای مەلا ئەفەندی، نوسخەیەك لە کتێبە نوێکەی خۆی پێشکەش دەکات، پاش ئەوەی کە مەلا ئەفەندی کتێبەکە دەخوێنێتەوە، بە (سەید حوسەین حوزنی) دەڵێ: "هەی بیٚقەزابی، تۆ ئەو غەدرەت بۆ لەمەلای خەتێ کردوە، مەعقول نییە"، (عەبدوڵلاّ موخلیس بەگ) کە خەزوری مەلا ئەفەندی بوو، یەکێکیش بوو لە حەفیدانی برایەکی پاشا کۆرە، پێی وابوو فەتواکە بە تەکلیفو لەسەر رەئی هەموو عائیلەی پاشا کۆرەبوو، بە ئەحمەد پاشاو هەموو برایەکانیشیەوە، ئەوان هەموویان رازی بوونە ئەوجا فتواکە دراوە ...بۆیە پێم وایە مەسەلەی خیانەتی ئەو ئینسانە بەر لە کتێبەکەی حوسەین حوزنی لە گۆڕێدا نەبووە، کتێبەکەی لە بەر مجامەلەو خاتری (سەید تەها) نووسراوە، چونکە (سەید تەها) لەوکاتەدا زۆر ڕقی لە هەردوو عائیلەی (خەیلانیانو مەلای خەتێ) بۆتەوە ...ئیتر شتەکە بەرچاوە، شاراوە نییە، لەجغزی ئینسافەوە، مەبەستیشم ئەوە نیە بڵێم (سەید تەها) ئەو کتێبەی پیٚ نووسیبیٚ، بەڵکو حوزنی موکریانی بەو نووسینە مجامەلەی کردوە، بەڵام لە دەمێکدا کە (حسین) خوشی ئەزیەتو ئازارێکی زۆری کێشا تا چاپخانەکەی گەیاندە رواندوز، بەدەیان دەردی سەریو ناڕەحەتی تووش هات، لەوناوەشدا (سەید تەهای شەمزینی) یارمەتیەکی باشی داو، خانوو و زەویو شوێنی بۆ دەستەبەر کرد، لە دەرکردنی زاری کرمانجیشدا هاریکارییبوو، ئەنجا بۆ مجامەلە تەرزیەی دڵی (سەید تەها)، (حوسەین حوزنی) ئەو فتوایەی بڵاوکردەوە، (تەریقەتی نەقشبەندی) لەگەڵ مەزهەبی (مەلای خەتێ) زۆر جیاوازبووە، کەچی تەنانەت ئەوانەی جیاوازیشیان لەبۆچوونو تەریقەتدا هەبوو، ئەو خیانەتەی کە باسی دەکرێ ڕەتیانکردۆتەوە، بۆنموونە (محەمەدی کوڕی مەلا شێخ تەهای بالیسان) کە بۆ خۆیان (نەقشبەندی) بوون، وە تا ئەو تەریقەتە لەگەڵ مەزهەبی (مەلای خەتێ) زۆر جیاواز بووە، کەچی ئەو سوێندی خواردوە گوتی: مەلای خەتێ پێی خوار دانەنابوو، بەڵکو کتێبەکەی حوسەین حوزنی ئەو هەرایەی نایەوە[١٢٠].

(عبدالفتاح عەلی یەحیا) لە لێکۆڵینەوە گرنگەکەیدا هەرچەند زۆر دژ بە زانایانی ئاینیو مەلای خەتێ قسە دەکات، بەڵام دەڵێ: "حوسەین حوزنی موکریانی هەرچی نووسیوە بەبیٚ سەرچاوە بووەو هەر لەدەمی خەڵکی وەرگرتوە، بەڵێ چوەتە رەواندوز، بەڵام دوای (٨٧) ساڵ بەسەر لەناو چوونی پاشا کۆرەدا" [١٢١].

دکتۆر محمد گەزنەیی دەڵێ: "ئەو پەرتوکانەی لەوکاتانەدا دەرچوون، باسی ئەم فتوایە ناکەن، نکوولیش لەوەناکرێ کە حوسەین حوزنی لەگەڵ (سەی تەها)دا زۆرکەسی دیکەش دەیانویست مەلای خەتێ ریسوا بکەن، هەرچی دەروێشو سۆفیو وشکە شێخ هەبوون دەیانویست لەبەردەم خەڵکیو مێژوودا ریسوابیێت[١٢٢] لە گۆڤاری (رووناکبیری) کە لە (سوید) دەردەچێ لەبابەتێکیدا هاتوە کەگلەیی لەنووسەرێکی ئەڵمانی دەکات کەشتێکی بەهەڵە وەرگرتوە لە(فرایزەر)ەوە، دەڵێ: (نازانم بۆ زۆربەی رووناکبیرانی ئەمڕۆ دەست لەبەرۆکی قسەکانی حوسەین حوزنی

---

[١٢٠] مامۆستا مەسعود محمد. گۆڤاری زۆزك. ل٢٦. ٢٧.

[١٢١] گۆڤاری کاروان. ژمارە. ٣٨، عەبدولفەتاح عەلی یەحیا.

[١٢٢] دکتۆر محمد ئەحمەد گەزنەیی. گۆڤاری زۆزگ ژمارە (١) لاپەڕە (٢٩).

موکریانی بەرنادەن ...)[١٢٣].

کامەران جەمال زادە دەڵێ: "لە سیەکانی ئەم سەدەیەدا (سەدەی بیست) حوسەین حوزنی موکریانی دەچێتە ڕەواندوز، لەوێ نیشتەجێ دەبێ، پاش ماوەیەك کە بە خوێندەوارو ڕۆشنبیری شارەکە دەردەکەوێت، بنەماڵەی مەلای خەتێ کە یەکێکبوون لەبنەماڵە ناسراوەکانی ڕواندوز، ئەوکاتە لەسەر زەوی و بەراو کە بە ئەمانەت دابوویان بە(حوسەینی حوزنی موکریانی) نێوانیان تێکدەچێت، هەر لەوکاتەشدا کتێبی (مێژووی میرانی سۆران) دەنووسێ و ڕق و کینەی خۆی پێیان دادەڕێژێ، کاتێك داوای دەستنووسی (مالیخا) واتە: (الواقع) ی لێدەکەنەوە، دەڵێت نەماوەو سووتاوە"[١٢٤] واتە کاتێك موکریانی دەگوازێتەوە بۆ ڕەواندوزو خەڵکی بە ڕۆشنبیری دەزانن, هەرچی دەستنووس و بەڵگەنامەی ئەو سەردەمە و میرنشینی سۆران هەیە بۆی دەهێنن، بەڵام کە دەستێوەردانیان تیا دەکات، لێی دەکەونە گومان و داوای دەکەنەوە، ئەویش بە بیانووی سووتان لەکۆڵ خۆیان دەکاتەوەو دەڵێ هەمووی سوتاوە, بە تایبەت (مالیخا) ئەو کتێبەیە کە بە داوای میر محەمەد ڕوداوەکانی میرنشینەکەی تیا نووسرابوو، هەموو ڕووداوەکانی میرنشینی سۆرانی بە گەورەو بچووکەوە تیانووسراوە، بەڵام (حوسەین حوزنی) بە کەیفی خۆی دەستێوەردانی تیادەکات و دەیفەوتێنێ، ئەو هۆیەشی لێدەکەوێتەوە کە ئێمە ئەمڕۆ زۆر لایەنی ئەو میرنشینە نێزیکەمان لێ ونەو ناتوانین بچینەوە سەر ڕاستە باسەکانی، بەڵام چونکە دوای ڕوخانی بابانەکان دەست نوسەکانیان نەکەوتە دەستی حوزنی موکریانی یەکی تر, هەر بۆیە هەموو ڕوداوەکانی بابانەکان پارێزراوەو دیارەو, زۆر شت لە بارەیانەوە گەیشتوەتە دەستمان, بەڵێ (مەلای خەتێ) دژی ئەوانە بوە کە بەسەر دینەوە ژیاون و بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەکاریان هێناوە، هەتا جەنابی (موراد) دەگێڕێتەوەو دەڵێ: "باپیرم کە لەلای مەلای خەتێ خوێندوویەتی, جارێکیان مەلای خەتێ گوێبیستی دەبێ کە پێشوازی لەشێخێك کردوە، بۆیە لێی تووڕە دەبێ و، تەنانەت گوتبووی هەموو دەرسەکانم بەخۆڕایی چوون، بۆیە قسەت لەگەڵ ناکەم"[١٢٥].

هەروەها دەقێکی دەستنووسی دوولاپەڕەیی (مەلا عەبدولکەریم) لە بنەماڵەی (مەلای خەتێ) لەپاش مردنی بەجێماوە بەناوی (رد العلامة عبدالكريم الخيلاني على تقول سيد حزني الموكرياني بحق ملا افندي الخطي (مەلای خەتێ) الذي اتهمه بالخيانة)[١٢٦]، هەروەها (تاریق جامباز) بابەتێکی بەناوی (لە دەستوونووسێکی خەیلانیدا پێش حەفتا ساڵ باسی دادپەروەری و چۆنیەتی لەناو بردنی پاشای گەورەی ڕەواندوزی کردوە) کە لە ساڵی (١٩٢٧ز) مامۆستای پایە بەرز (مەلا ئەسعەد حاجی عومەر خەیلانی ١٨٥٣ ـــ ١٩٣٠ز) بۆی تۆمارکردوین)[١٢٧] کە ڕاستی زۆریان تێدایە دەرهەق بەپاکی و دڵسۆزیی مەلای خەتێ و، ئاشکرابوونی دەستی تێکدەران و شێوێنەران لە مێژووی کوردا، ئەمە جگە لە ڕوونکردنەوەکانی مامۆستا مەسعود محەمەد لە جێی تردا[١٢٨].

زۆرکەس گومان لە دڵسۆزیی و ڕاستگۆیی حوزنی موکریانی دەکەن, هەریەکە بەجۆرێك و سەر بەکارێکی خراپی دژ بە کوردو ئیسلام تاوانباری دەکەن، حوزنی هەوڵی داوە هەرچی دەستنووس و ئاسەواری ناوچەکە هەیە لای ئەو بێت, زۆری کۆکردوەتەوە, تەنانەت خۆی دەگۆڕێت و بە بەرگی ئەفغانی وپاکستانیەوە بە دێهاتەکانی کوردوستانی هەر سێ پارچەکەدا گەڕاوە بۆ کۆکردنەوەی کولتووری جێماوی کوردی , پاشان دەیانهێنێتەوە بۆ ڕەواندوزو کۆیان دەکاتەوە, پاشتر دەیان کەس لە ئینگلیزو ڕۆژهەڵاتناسە ئەوروپییەکان سەردانی دەکەن, خەڵکی ڕەواندوزو هەولێر گومانی لێ دەکەن وتاوانباری دەکەن بە دزی و چەند جار شکاتی لێ دەکەن , بڕیاری گرتنی دەردەچێت و لە بەندیخانەدا خۆی

---

[١٢٣] گۆڤاری روناکبیری. ژمارە (٢) لاپەڕە (١٨١)، ستوکهوڵم فازیل کەریم ئەحمەد.

[١٢٤] میرنشینی سۆران . کامەران جەمال بابان زادە . لاپەڕە (٧٦) .

[١٢٥] دکتۆر محمد گەزنەیی . گۆڤاری زۆزگ ژمارە(١) لاپەڕە (٢٨).

[١٢٦] میرنشینی سۆران. لاپەڕە (٧٩).

[١٢٧] گۆڤاری کاروان ژمارە(١٠٩) ١٩٩٧، تاریق جامباز، لاپەڕە (٤٧) .

[١٢٨] گۆڤاری کاروان ژمارە (٧١ ، ٧٢) ساڵی ١٩٨٩ . کتێبی حاجی قادری کۆیی، ل٣٨٧ ج١ بغداد ٧٣ ١٩.گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد .

دەبینێتەوە, تەنانەت گەورەی ئینگلیزەکان لە ناوچەکەدا هەوڵی بەردانی دەدات, (گیوی) برای دەڵێ: (خەڵکی ڕەواندوز دوژمنایەتیان کردوە هەندێ لە ڕۆژهەڵاتناسەکان تکایان لە (مستەر ئەدمۆنس) مستەشاری وەزیری داخلیە کرد کە حوزنی بپارێزێ , تۆمەت باریان دەکرد کە ئینگلیز پەرستن و جاسوسی بۆ ئەمریکا دەکات. لا ١٣٢ ڕۆژنامەڤانی ژمارە: ٩) پاشان دەڵێ: (کە لە ڕەواندوز ڕۆی چاپخانەکەیان تالآن کردو خانوەکەشیان داگیر کرد. لا ١٣٢) بەڵام کە موکریانی پیردەبێ و بێسوود دەبێت, ئیتر ئینگلیز وەك پیشەی هەموو جارانی وازی لێدەهێنن و پشت گوێی دەخەن, بەڵام موکریانی بە هۆی کەریم ئەفەندی تەرجومانەوە پەنا بۆ ئینگلیزەکان برد, ئەوان گوتبویان ئێمە دڵی لەعلی خان بۆ وی ناشکێنین. لا ١٣٢) لەوە دەچێ ئینگلیز واز لە حوزنی موکریانی و سەیتەها دەهێنن کە قائمقامی ئینگلیز بوو لە ڕەواندوز و گەورەترین پشت و پەنای موکریانی بوو, سەی تەها هەڵدێت بۆ ئێران و موکریانیش دەربەدەر دەبێت, (گیوی) ئاوا باس دەکات: (هێندەی پێنەچوو سەی تەها بە زمان لوسی ئێران هەڵخەڵەتا چوە ئێران, ئیتر بە جارێ دەرگای پەلامار و بوختان و تەشقەڵەمان لە سەر کرایەوە و هەزاران جار حوزنیان کافر دەکرد و ڕەنگو بۆی جاسوسیەتیشیان تێدا, بە گوێی دنیایان ڕاگەیاند کە ئەوان جاسوسی ئینگلیزانن لا١٣٥) بۆچی ئەمە بە پیرەمێردی نەمرو ئەمین زەکی بەگ و زۆری تر نەکراوە کە هەر لەو کاتەدا بوون, بەڵکو ڕەمزی شەرەف و مەزنی کورد بون و هەتا ئەمڕۆش یەك وشەیان بەرامبەر نەوتراوە و چاپخانەکەی ئەو لەوەی پیرەمیرد ناودار تر نیە..!! باسو خواسی زۆر لەو گۆڤارەدا هەیە کە بە تەواوی حوزنی گوماناوی دەکات, ئەوەش پێویستی بە لێکۆڵینەوەی ورد و سەرچاوەی تەواو هەیە، سەرەداوێك لە سەر دەستێوەردانی (مالیخا)و, ون کردنی ئەو هەموو دەست نوس و بەڵگەنامانەی میرنشینی سۆران بە بیانوی ئەوەی کە گوایە لای ئەو بون بەڵام سوتاون, کە خەڵکی هەموویان بە ئەمانەت تەسلیم بەو کرد, هەروەها گواستنەوەی خۆی و چاپخانەیەکی گەورە, لەو بارو دۆخە قورس و ڕێو بانە خراپ و دوورە نالەبارەدا لە سوریەوە بۆ ڕەواندوزو, وە دەستکەوتنی چاپخانەیەکی گران بەها لەگەڵ هەژاری حوزنی موکریانیدا, گومانی زۆر لە کاری ئەو کەسەدا وەدەردەکەوێت، بۆچی موکریانی چوە ڕەواندوز کە لەو سەردەمەدا دوور لە ڕوی ڕۆشنبیری و شارستانی بوو, بۆ نەچوە هەولێرو سلیمانی و کەرکوك, کە هەموو هۆیەکی گونجاوی ڕۆشنبیری بۆ ئەو تیا بوو, ئەمە جێی گومانە, من وای بۆ دەچم کە هێزێك لە دەرەوەی کوردوستان و ناوچەکە, کار ئاسانی بۆ کردوە هەتا ئەو دەست نووس و بەڵگەنامانەی کە پەیوەندی بە شێوازی فەرمانڕەوایی ومێژووی میرنشینی سۆرانەوە هەیە کۆبکاتەوەو بۆیان بنێرێ, کە ڕەنگە ئەو هێزە ڕۆژهەڵات ناسە ئەوروپیەکان یاخود مۆزەخانەو دەزگا ئەدەبی وڕۆشنبیری و سەنتەرە لێکۆڵینەوەکانی دەرەوە بوبێت, کە ئەمە هەتا ئەمڕۆ هەر گومانەو لە سەر چەند خاڵێك دروست بوە, بەڵام ڕەنگە لە داهاتویەکی نێزیکدا زۆر شت لەو بارەیەوە ڕون ببێتەوە, بەتایبەت گومان لە سەر کتێبی مالیخا کە (ئەو دەستنووسەیە کە کاتی خۆی هەموو سەر بوردو کارەساتی میرانی سۆران و میر محمدی بەتایبەت لەسەر تۆمارکرابوو, لە ڕۆژگاری میر محمد خۆیو بەفەرمانی ئەو میرزا مەحموود ناوێك, بەناوی (وقایح نگار) نووسیبووی و دوایی ناوی نا(مالیخا), لە ساڵی (١٩٣٥ز) کاتێك حوزنی موکریانی دەچێتە ڕەواندوز دەیخەنە بەردەستی و سوودی لێ دەبینێ و بۆ نووسینی کتێبی (مێژووی میرانی سۆران)، بەڵام لە خەڵکی ڕواندوزو هەموو ئەو بەڵگانەی لە سەر ئەو بابەتەوە دەستم کەوتووە دەڵێن: بەهۆی دروستبوونی کێشە لەنێوان حوزنی موکریانی و خێزان و بنەماڵەکەی مەلا (خەتێ) کە داوای دەست نووسەکانی لێ دەکەنەوە، موکریانی دەڵێ سووتاوەو دەست نووسەکەیان ناداتەوە، بەڵام کاتێك کە(مێژووی میرانی سۆران) بەچاپ دەگەیەنێ، خیانەت لە ڕووی حەقیقەتی هەواڵەکە دەکات و مەلای خەتێ تاوانبار دەکات، لە ڕاستیدا چاوگێڕانێکی خێرا بەنووسین و ئەدەبیاتی موکریانیداو سەربووردەی ژیانی لە کاریگەری بەرۆژئاواو ڕەقەبەرایەتی ئیسلام و پیاوانی ئەو ئیسلامە شتێکی چاوەڕوان کراوە[١٢٩].

پێم باشە کۆتایی باسەکە بەدوا وتە بهێنم کە لەلایەن شۆڕشگێڕێکی نوێخوازی کوردەوە, کە شێخی تەریقەتە و

---

[١٢٩] میرنشینی سۆران. لاپەڕە (٨٢) پەراوێز.

سەرکردایەتی گروهێکی چەپە ئەویش (شێخ عیزەدینی حوسەینی) یە, کە سەرکردەیەکی خەباتی کوردانی ئێران بوو، لەبارەی (مەلای خەتیَ)وە دەڵێ: (مەلای خەتیَ وانەبوە کە دەیگوتن، لەبەینی مەلای خەتیَو میری رەواندوزدا تەبایەك هەبووە، وردە وردە سیاسەتی میر روو لە شکست رۆیوە، خەریکبووە لە گەڵ عوسمانیەکان کە لەشکرێکی زۆریان خڕکردبوەوە بەشەڕ بێن، لە بنیشەوە عوسمانیەکان زۆربەی سەرۆك تیرەکانیان فریو دابوو، میریش زۆر خەڵکی بەناهەق کوشتبوو، میر تەماشای کرد گەر شەڕ رووبدات شکست دەخوات، دەوڵەتی عوسمانیش ناردبووی لەگەڵ میر یەك بکەویَ، ئەمن بۆ خۆم لەسەرئەوە ساغ بوومەوە کەمیر بە مەلای خەتیَ ی گوتوە ئەو فەتوایە بدەو خوتبە بخوێنەوە، نەوعێك تەبایی هەبووە، بۆئەوەی خەڵکەکە نەڵێن میر تەسلیم بووە، میریش شەڕەکەی نەکرد، ئەوە تەباییەك بووە (رێك کەوتنێك بووە) پاشان میر چوەتە ئەستەمبولَ، لە ئەستەمبولَ کەقەرار وابوو خەلاَتی بکەنو بینێرنەوە، زۆریان قەدر گرتو پاشان هێنایانەوە، لەریَ لەدیاربەکر لەهەرجێگەیەکبوو، میر بنگوم کراو نەهاتەوە، تەماشایان کرد، پاش بەینێك لە دیاربەکرەوە چەند شتێکی میر دەفرۆشرێت، میر نەهاتەوەو کوشتیان، کەس نەیزانی چۆنیان کوشت، شانەکە لەسەری مەلای خەتێدا شکاو مەسەلەکە تەواوبوو، جا چونکە هەمیشە دەیانەویَ مەلا خەتابار بکەن، گوتیان مەلای خەتیَ خیانەتی کردوە، بەعەقیدەی من وانەبووە)[١٣٠].

ئەمانە هەموو قسەی راستو رەوانو دروستو جێی سەلماندنن، لە هەمانکاتدا ئەوەندەی تریش هەن کە دەڵێن مەلای خەتیَ تاوانبارو خیانەتکارە، هەموو ئەمانە قسەکانیان تەنها لە(مێژووی میرانی سۆران) ی حوسەین حوزنی موکریانییەوە هێناوە، کە ئێمە سەلماندمان حوسەین موکریانی چۆن دەستکاری ئەو نوسینەی کردوەو ئەو فتوایەی داڕشتووەو لەبەرکیَو لەبەر چیو بۆ چ مەبەستێك بووە، ئەوانەی کە لەم قوتابخانەیەن زیاتر لەچەپەکانو ئەوانەن کەخراپ بۆ مەلاو پیاوانی ئاینو ئیسلام دەپێون, وەك دکتۆر جەلیلی جەلیلو[١٣١]عەبدولفەتاح عەلی یەحیاو [١٣٢]جەمال نەبەز [١٣٣]و هەژار موکریانیو [١٣٤]لونگریكو [١٣٥]عەلی سەیدو[١٣٦]عەبدولڕەحمان قاسملوو [١٣٧]عەلادین سوجادیو[١٣٨] زۆری تر..

لەبەرئەوە مادام هەموو دەچنەوە سەر قسەکەی حوزنی موکریانی پێویست ناکات قسەکانو شیکردنەوەیان بهێنینەوەو بابەتەکە قەرەباڵغ تر بکرێت، چونکە ئەوەی پێویست بووە لەسەر موکریانی هەموو شتێکمان لە بارەوە وتوە بەزیادیشەوە.

---

[١٣٠] گۆڤاری هەڵەبجە. ژمارە ١٨. ١٩ مۆلنداڵ. سوید. لاپەڕە (٢٨).

[١٣١] کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. دکتۆر جلیلی جەلیل. ل١٨٤. ١٨٥.

[١٣٢] گۆڤاری کاروان ژمارە (٥٢) لاپەڕە (١٣٥)، عەبدولفەتاح عەلی یەحیا.

[١٣٣] الامیر الکردی. جەمال نەبەز. ص٢٨٩. ٢٩٠ ترجمە. فخری سلاحشور، هەولێر ١٩٩٤.

[١٣٤] شەرەفنامە. وەرگێڕانی لەفارسیەوە هەژار موکریانی. پێشەکی لاپەڕە (٣٧) و (٥٠٨) نجف ١٩٧٢.

[١٣٥] اربعة قرون من التاریخ العراق الحدیث. ستیفن لونگریک، ص ٣٤٣ بغداد ترجمە جعفر الخیاط

[١٣٦] من عمان الی عمادیة. عەلی سەیدو گورانی. ص١٣٣ القاهرە.

[١٣٧] کردستان والاکراد. عبدالرحمن قاسملو. ل ٤٧. ٤٨. بیروت ١٩٧٠.

[١٣٨] شوڕشەکانی کورد. عەلادین سوجادی. ل٦٩ بغداد. ١٩٥٩.

دوا وتە

لەم لێکۆڵینەوەدا وا دەردەکەوێت، هەتا پێش بەشداری ئێران لە گەمارۆی ڕەواندوزدا، میر محمدو سوپای رواندوز هیچ نکووڵیەکیان نەبووە لەوەی جەنگێك بەرپا ببێ هەرچی تیا دەبێ باببێ، سوربوون لەسەر مردنو بڕواشیان بەسەرکەوتن هەبوو، بەڵام کە ئێران هاتە ناو بازنەی جەنگەوە لە بەرژەوەندی عوسمانیەکان، کە هەرگیز میر ئەوەی چاوەڕوان نە دەکرد، چونکە جەنگی خوێناوی سەدان ساڵەی نێوان عوسمانی (سوننی)و، ئێرانی قاجاڕی (شیعە) ئەوەی لێ چاوەڕوان نەدەکرا...هەر بۆیە بەیەکجار و دەمو دەست ورە رووخاو دەستیان لە هەموو لا بڕا، بەتەنها خۆیان لەناو دۆڵو قەڵاو شاخدا بەگەمارۆدراوی بینیەوە، گەمارۆکەش بەدەم وردە شەڕەوە ئەوەندە درێژەی کێشا, خۆراكو تەقەمەنیان کەم بوویەوە، هەر بۆیە لەوکاتە ناسکانەدا, هەموو پەیمانێکی لەو جۆرە کاری خۆی دەکات, سەرکردە ناچار دەکات بەدوای ڕێگە چاری تردا بگەڕێو, راوێژ بەهەموو ئەوانەی چوار دەوری بکات.

کە میر محمد ڕای گۆڕاو قسە لە گەڵ هەموولا کرا، بەتێکڕا ئەوەیان بۆ دروست بوو, کە رەنگە دەستدرێژکردن بۆ ئاشتی، هێشتنەوەی سوپاو میرو رواندوزی پایتەخت بە خەڵکەکەیەوە لە لەناوچوونی حەتمی بپارێزێ، بەتایبەت کە عوسمانیەکان زۆر بەگەرمەوە داوای ئاشتی دەکەن و, نامەی چەورو پڕ مژدەو پڕ سوێندو وەعدی شەرەفیان بە نوێنەرەکانیاندا ناردوە بۆ میر محەمەد، چونکە ئەگەر رێك نەکەون, ئەوا عوسمانیەکان بەو سەد تۆپەی کە کۆیان کردوەتەوە، ناوچەکە دەبێژن‌و, بەو دەیان هەزار سەربازە برسیە شڕە خۆرەی عوسمانی وئێرانی وعەرەبی و خۆفرۆشە کوردەکانەوە, شارو دێ دەسووتێنن‌و ئەتکی نامووسیان دەکەن‌و هەرچیان بەر دەست بکەوێ دەیکوژن‌و تالانی دەکەن, کەسیش وەفریایان ناکەوێ، هەروەك چیان بە شارو دێو خەڵکی (بۆتان‌و ئامێدیو جزیرەو زاخۆو زێبارو ئاکرێو هەولێر) کرد، لەبەر ئەوە میرو سەرداران, لەسەر ئەوە پێکهاتن, کە داوا لە زانایان بکەن بۆ ئامادەکردنی فتوایەکی نەرم و گونجاو، کە لەباتی هەر هەموویان میر محمد خۆی تەسلیم بکاتو, شوێنی ئەو وەعدو پەیمانانە بکەوێ...بە تایبەت عوسمانیەکان دەیانبردە سەر، چونکە میر محمد پەیمانی بە رەشید پاشادابوو، رەشید پاشا بە محمد پاشای رواندوز دەڵێ: "ئە من لەوەی موتەئەسیفم کەتۆ پارەیەکی زۆرت بۆ ئێران ناردیە بەدیاری، محمد پاشا جوابی دەداتەوە : پاشا ئەسەف مەخۆ، ئەگەر لەسایەی تۆ ئەمن بەکەیف هاتمەوە، ئینتقام لە ئێران لەکنە من سەهلە، ئەگەر نەشهاتمەوە !! خەزنەم زۆرە بەشی تۆش مایە...)[١٣٩].

میر محەمەد پەیمانێکی وای دا بەڕەشید پاشا, ئەوەی لێدەخوێنرێتەوە کە وای نیازە ئەگەر لە ئەستەمبوڵ گەڕایەوە ببێتە پیاوی عوسمانی, هەم بەخشش بداتە ڕەشید پاشاو, هەم شەڕی دژی ئێران بۆ عوسمانیەکان بکات، واتە ئەگەر هاتەوە خراپ بە ئێران بکاتو دڵی عوسمانیەکان خۆش بکات، لە رەوشتی پێشووی میر محمددا هەبوو کە ئەگەر بهاتایەوە چی بە عوسمانیەکان‌و (میرنشینە کوردەکانی بادینان‌و بۆتان‌و هەکاری) دەکرد، ئەمجارە بە پێچەوانەوە لەباتی رۆژئاوا هێرش بۆ رۆژهەڵات دەبات و, هەمان کار بە ئێران و (میرنشین کوردەکانی ئەردەڵان‌و بابان) دەکاتو خراپتریش، چونکە ئەگەر ئەوسا پەناو زلهێزێکی نەبوو، ئەمێستا بەپشتی عوسمانیەکان چی بوێت دەیکاتو, هەرخۆی دەیبردە جەنگی مەزهەبیەوە، ئەمە لەلایەك...لە لایەکی تریشەوە رەنگە راست بێت, کە (سوڵتان) لە ئەستەمبوڵ, لەسەر قسەی (رەشید پاشا) زۆر ڕێزی میر محەمەدی گرتبێت,, ئەو پەیمانەی کە بە (رەشید پاشا)ی‌دا، هەتا کەسێکی لەوجۆرە ئازاو بەتواناو ناودار لەو سنوورە دژوارو پڕ لە کێشەیەدا لە دەست نەچێو, بۆ بەرژەوەندیەکانی دەوڵەتی عوسمانی لە کاردابێ، واتە میر محەمەد هەر لەژێر سەرپەرشتی سوڵتاندا بەجۆرێ تر, بە پێچەوانەی کارەکانی پێشووی, ببێتە پۆلیسی عوسمانی لەناوچەکەداو سنووری عوسمانی بپارێزێت، لە باتی ئەوەی

---

[١٣٩] گۆڤاری کاروان ژمارە (١٠٩) ساڵی ١٩٩٧، لاپەرە (٥٠)، تاریق جامباز.

ڕووی هێرشی (میر محمد) بەرەو باکورو ڕۆژئاواو عوسمانیەکان بێت، ئەم جارە ئەگەر هاتەوە, ڕووی چەك وسەربازانی سۆران کاتە ڕۆژهەلاّت و ئێرانی دوژمنی سەرەکی میرنشینە کوردیەکان, کە عوسمانیەکانیش بەخوێنی سەری میرەکانی تینوبوو...میر محمدیش وادیارە گوێی لێنەبوو چەندە لە ئامۆزاو مامو (بەدرخانی و بادینانی و بۆتانی و یەزیدیان) بکوژێ بە عوسمانیەکانەوە، یان (بابانی و ئەردەلاّنی و شنۆو لاریجانی) بە ئێرانەوە، بڕواداربێ یان بێبڕواو، شیعە بێت یان سونە, کورد بێت یان تورك یان عەرەب , هەرچیەك بێت لە هەر نەتەوەو ئاین و ئاینزایەك، عوسمانیەکان بیریان کردەوە, ناوچەکە پۆلیسێکی لەو ترازە نوێیە, لەو جێو ڕێو سنورە ستراتیژەدا دەویست, لەو سنورە ئالۆزەی نێوان ئێران و عوسمانی و بەغدادو موسلّ بابان و ئەردەلاّن و بادینان و بۆتان بە یەزیدیەکانیشەوە، کەمیر محمد لە ناوەراستیاندا چەقی بازنەکەیانی پێك هێنابوو, دەیتوانی یاری بەهاوکێشەکان بکاتو, لە بەرژەوەندی (باب ولعالی و ئاستانە) بە کاربهێنێ، بەلّێ (ڕەشید پاشا) سولّتانی عوسمانی ڕازی کرد بەو سیاسەتە (بعیدوالمدی) دوور ماوەیە,کە زۆر بەسوود دەبوو بۆ دەولّەتی عوسمانی لەو کاتە لاوازەیدا کە بە پیاوە نەخۆشەکە ناودرابوو هەموو لا سەری تێکردبوو, لەو دەمەدا عوسمانیەکان بەتەنها تەك و جەمی خۆڕاپەراندن و خۆتەیارکردن و راستکردنەوەی باری لاری نەبوو، ئەگەر ئەمڕۆ (ئێران و رووس و بەریتانیا) دەستیان داوەتە بنبالّی و ئەو ئەرکەیان ـــ لەناوبردنی سۆران ـــ بۆ جێبەجێکردوە، ڕۆژگار هەروا نابێ, بەلّکو شەیپوری سەردەم روو لە خراپتر ملی ڕێی گرتوە، لەبەر هەموو ئەوانە من لەو بڕوایەدام, عوسمانیەکان پەیمانیان دەبردە سەرو, ناوچەکە پۆلیسێکی نێودەولّەتی لەو جۆرەی دەخواست، بەلاّم هەموو ئەو رێکەوتن و پەیمانانە چووە سەرو میر محمد لەگەڕانەوەدا لەناوچووو نەما، کە بەڕای من ئەو نەهاتنەوەیەی لەبەرژەوەندی کەسایەتی خۆی و تێکۆشانی دلێرو سەربەرزی سەربازو خەلّکی سۆران و کوردبوو، چونکە گەر میر محمد بگەڕایەتەوەو ئەو پەیمانانەی جێبەجێ بکردایە، هەموو بەرزی و ناوداری و سەرفرازی خۆی و گەلەکەی لەدەستدەداو, دەبویە نموونەیەکی خراپ بۆ مێژووی کوردو, ناوچەکە ئالۆزتر دەبوو، هەموو کەسێك مردن و لە دایکبوونێکی هەیە، میر محمد چاك ژیاو سەربەرز ژیا، بەو مردنە ئالۆزو نەزانراوو ون بوونەی, سەرداری و ناوداری خۆی پاراست، چونکە زۆر مردن لە زۆر جۆر ژیان چاکترە.

ڕای حوزنی موکریانی بەرامبەر ئیسلام ومەلا و پیاوە ئاینیەکان

شتێکی سەیر لە نوسینەکانی حوزنی موکریانی دا تێبینی دەکەم و لێرەدا هەندێکی دەخەمە ڕوو, حسەین حوزنی کاتێك باسی ئیسلام یان زانایانی ئیسلامی دەکات زۆر بە خەتابارو خیانەت کارو دژ بە کورد ناویان دەبات, لە کتێبی (میرنشینی سۆران) دا چەند نمونەیەك دەهێنمەوە,

* لە کۆتاییی پێشەکیەکەدا دەلّێت : (لە زاناو گەورەکانی کورد دەپاڕێمەوە ئەم نامیلکەیەم بە دلّێکی خاوێنەوە پەسەند بفەرموون. لا٢ میر نشینی سۆران , حوزنی موکریانی) موکریانی چونکە دڕدۆنگە دەزانێ خەتابارە لە نوسینەکەیدا, هەر لە پێشەکی کتێبەکەیدا لە زانا ئاینیەکان دەپاڕێتەوە بە دلّێکی خاوێن ئەم سوکایەتیە بە مەلا و موفتیەکانی ئیسلام پەسەند بفەرموون, هەر لە سەرەتاوە خۆی دەزانێت چی چاندوە, داوا دەکات گوماناوی سەیری بابەتەکەی نەکەن.!!

* دەلّێت: (داود پاشا مەلا محەمەد ناو عالمێکی گەورەی کورد کە خەلّکی خەتێ بوو, بە مەلای خەتێ ناودەبرێ , ئەمڕۆ نەتەوەی ئەو لە ڕەواندوز هەن و عالمن, بە دیارییەوە ناردە لای میر کە لە گەلّیا ڕێك بکەوێ کە بۆ ڕۆژی تەنگانە خۆی پێ ڕزگار بکات. لا٦٤) ئەو نەیناردە لای میر , دیاری بۆ میر نەهێنا , هەردوکیان دوژمنی عوسمانی بون.

* **دەلّێت**: (میر محەمەد هێرشی کردە سەر یەزیدیان , هەزارانی لێکوشتن دوو هەزاری لێبەدیل گرتن, ٥٠٠ کیژوو ژنی گرتبوو کردنیە هەدیەو بەخشش گەلێکی بە گەورەو بە سەرانی موسلّ و ئاغاکانی هەولێر وکۆیەو ڕەواندوز بەخشی,

کە میر محەمەد گەڕایەوە ڕەواندوز (عەلی بەگی داسنەی) بانگ کرد وتی بۆ دەست لە فیتنە هەڵناگری , عەلی بەگ میری داسنێ وتی (من بۆ تاکە گیانێك ناپارێمەوە) میر ڕقی هەستا فەرمانی دا کوشتیان.) پاشان موکری دەڵێ (وەکو لە پیاوە پیرەکانی ڕەواندوزم بیستوە عەلی بەگ گەلێك ڕوندو لاوچاك و مەردو شۆخ و شایانی کوژتن وخنکاندن نەبوو , بەلام میری گەورە بە دەسیسەی مەلا دین دارەکان لە عەلی بەگی خواستبوو موسوڵمان بێ, عەلی بەگیش لە قسەی میری لە هەلاتن کرد.) ئەمەی دواییان قسەی خۆیەتی و ئاوای هەڵبەستوە, ئاوا وەسفی سەرۆکی یەزیدیان دەکات و ئاواش باسی زانا ئیسلامیەکان دەکات, گەر یەزیدیەکە وابوایە, چۆن توشی ئەو شەڕە دەبوو..؟

* دەڵێت (عولەمایان نەیانهێشت میر شەڕ لە گەڵ تورکان بکات, بەلام ئەحمەد بەگ سەرهەنگ قبوڵی نەکرد و گوتی دەبێ شەڕ بکرێ لە شکری میر لە نزیك زێی بادینان پێشیان بە تورك گرت. لا ٨٠) موکریانی خۆی باسی چەندین شەڕەکات لە گەڵ تورکان و ئاستانەی هێنایە لەرزە, بەلام بۆ ئەوەی قسەیەك بە عولەمایان بلێ هەر بۆ خۆشی ئەوە دروست دەکات.

* (سوڵتان مەحمودی عوسمانی بە ناوی خەلافەتی ئیسلامیەوە مەنشورێکی بۆ علمایان نارد , بۆ مەلا یەحیای مزوری بۆ مەلا محەمەدی خەتێ بۆ مەلا عزرائیل جزیری پڕ لە ئایەت وحەدیس ڕەوانەی کرد بە ناوی دین و خەلافەتەوە گوێی مەلاکانی کوردوستانی پڕ لە با کرا. لا٨٢) کوا ئەو نامەیە.؟ هەموو دەست نوسەکان لای موکریانی بوو, گەر یەك دێری دەست کەوتایە وەك بەڵگە نامە بلاوی دیکردەوە.. ئەی بۆ لە ئەرشیڤی عوسمانیدا بلاو نەبویەوە..؟

* (میر ٣٠٠٠ کەسی ئازای دژی ئیسماعیل پاشا ناردە ئامێدی , بەلام بریقەدار پاشای موسڵ زوتر چوە ئامێدی و قەلای توند کرد, ئیسماعیل پاشا قاقەزی بۆ ئەهالی ئامێدی و مەلا یەحیا نوسی کە یاریدەی دوژمنی کورد نەدەن و ئیتاعەی گەورەی میللەت, پێچانەوەو خۆ بەقوربانی دوژمن کردن, دوری مروەتە بۆ ئەسبابی خوێنی موسوڵمانان ڕشتن بێ ئیمانیە,ل٨٠) یەکەم مەلا یەحیا لە لای میر محەمەد بوو دژی یەزیدی و عوسمانی جەنگاوە, دوەم خۆی باسی ئەوە دەکات کە مەلا یەحیا لەبەرەی میردایە دژی دوژمنەکانی, ئیتر ئەم چیرۆکانە لە کوێوە دەهێنێ و دروستی دەکات, هەر بۆیە زۆربەی گێڕدراوەکانی تریشی دەکەوێتە ژێر تیشکی گومان وردردۆنگی,

* (لە سەر زێ شەڕی گەورەیان کرد دژی ڕەشید پاشا , کورد پلنگانە شەڕیان کرد بە گەرمە هەڵمەتیان دەبردە سەر دوژمنان بەلام چونکە پایەی ئیش لە دەست مەلاو فەقێکاندا کلۆر کرابوو شەڕ لە گەڵ ڕۆمدا (عوسمانی) بێ سوود بوو, مادامە میری گەورە بە بێ فەتوای مەلاکان کاری نەدەکرد لا٨٣) ئەی ئەوە نیە دەڵێ لە گەڵ عوسمانی شەڕی گەورەی کردوە, ئیتر فەتوای چیو کاریگەری چی..؟ ئەی ئەم شەڕە کێ فتوای بۆدا هەتا لە گەڵ عوسمانی شەڕ بکات و لە سێ بەرەدا عوسمانی خراپ بشکێنێ..!! خوێنەری بەڕێز با خۆی بە وردی ئەو دوو لاپەڕەیەی لای موکریانی بخوێنێتەوە گومانی زۆری بۆ دروست دەبێ.

* یەك دێر خوار ئەوە دەڵێ (ڕەشید پاشا شکاو هەڵهات لا٨٣) ئیتر ئەو قسە خەڵەفاویانەی دێری سەرەوە چیە کە دەڵێ مەلاکان نەیانهێشت سەرکەوێ, دوای ئەوەش دەڵێ: (تالان وئەسبابێکی زۆر دەست کوردەکان کەوت) لا٨٣

* موکریانی دەڵێ: (ڕەشید پاشا کە هەڵهات و گەڕایەوە موسڵ فەرمانێکی ساختەی بۆ مەلا محەمەدی خەتێ پڕ لە ئایەت و حەدیس کە ئالەتی دەستی تورك بوو بۆ ملەتی کورد کوژتن بەکاریان بردو بۆ میری گەورەیان نارد کە بیخەڵەتێنن, مەلای خەتێ چونکو پەروەرشی دەستی داوود پاشای بەغداد بوولا٨٤) زۆر سەیرە, ساڵێك پێش ئەم شەڕە داود پاشا لە ناوبرابوو عوسمانی بەغدادی گرتبوو, واتە سەرەتا محەمەد پاشای ڕەواندوزو مەلا یەحیای مزوری و داود پاشا لە یەك بەرەدا دەجەنگان دژی عوسمانی, داود پاشا ساڵێك پێش ئەم جەنگە لە ناوچوو بوو, داود پاشا بەردەوام دژی عوسمانی بوو, ئیتر ئەم قسە هەڵیتو پەڵیتانە بایی چەندە, دەڵێ پڕ لە ئایەتو حەدیس ئەگەر دیویەتی پڕ بوە, بۆ لەو هەموو نامەو فتوایانە دانەیەك بەبەڵگە ناهێنێ. باسی بەریتانیا ناکات کە بەغدادو ڕەواندوزی بۆ عوسمانی لە ناوبرد,

* حوزنی دەڵێ : (کەسێك بۆی گێڕامەوە وتی: میر ئەحمەدی برای میری گەورە لە گەڵ مەلای خەتێ لە مەجلسدا بووە کێشەیان, ئەحمەد بەگ داوای لە لەشکر کرد وتی کێ شەڕ لە گەڵ عوسمانی دەکات بکەوێتە لای من و کێ شەڕ ناکات بکەوێتە لای مەلای خەتێ, سەرهەنگ و لەشکر هەموو کەوتنە لای ئەحمەد بەگ و چەند فەقێیەك لەلای مەلای خەتێ و میری گەورە مانەوە, لا ٨٤) ئەمە چیرۆك دروست کردنە, ئەم هەڵبەستە ئەفسانە ئامێزە گەر ڕاست بوایە, دەبوە شەڕی ناوخۆو مەلای هەر زوو تیا دەکوژرا, پێش ئەوەی عوسمانی بێتە ڕەواندوز, خۆ مەلا نە جەماعەتی بووەو نە چەکدار,

ئیتر لایەنی لەکوێ بوە, خۆی و چەند فەقێی کتێب بە دەست, کەی پەیوەندیان بە کاری سەربازیەوە بوە..؟

* (مەلای خەتێ بڕیاری دا کە میری گەورە بڕواتە لای مستەفا ڕەشید پاشا, میری گەورەو مەلای خەتێ بە پەنهانی لە شکرو سەرهەنگەکانەوە مخابەرەیان لە گەڵ کرد میر ئەحمەدی برای دەکاتە وەکیلی حکومەتەکەی و مەلاو چەند سوارێك هەڵدەگرێ و دەچنە کن مستەفا پاشا. لا٨٦) ئەم چیرۆکە هەڵبەسراوە قسە زۆر هەڵدەگرێ:١ـ گەر مەلای خەتێ بڕیار دەدا, بۆچی میر محەمەد مەلای خەتێو چەند سوارێك هەڵدەگرێ, ٢ـ گەر بە پەنهانی لەشکرو سەرهەنگەکانەوە مخابەرە دەکەن, ئەی چۆن ئەحمەد بەگی برای کردە جێ نشینی خۆی, ٣ ـ ئەگەر ئەحمەد بەگی کردبێتە وەکیلی خۆی, ئیتر شەرە قسەی نێوان ئەحمەد بەگ ومەلا بۆچی و لە پای چی, ؟ ئەمە هەموی هەڵەی چاپە یان هەموو درۆیەك هەروایە.!!.

* (میر باری ٢٠٠ ئێستر دراوی دا بە ڕەشید پاشا, لا ٨٧) بڕواناکەم بە هەموو میرنشینەکانی ئەو دەمەوە باری ٥٠ ئێستر دراویان هەبوبێ, ئەم فشە خۆشانەی چۆن بۆ هاتوە, چاك وابوە قسەیەك بکات عەقڵ بیگرێ,

* (لەو سەرەوە مەلا عەزیزی موفتی ڕەواندوز کە ئامۆزای پاشا بوون لە بازاڕ کەل و پەلی پاشایان بینی دەفرۆشرا, لا٨٧) ئەمە چۆن ڕێکەوت ئەوان لە ئاستانەوە دەگەڕانەوە, لەو شارە ئەو کەلوپەلانەیان بینی دەفرۆشرا , ئەگەر ئەم موفتی ڕەواندوزە ئەی مەلای خەتێ چی بوەوو موفتی کوێ بوە.؟

* (ڕەسوڵ پاشا لە پاش میر محەمەدی برای حەوت ساڵ پاشایەتی کرد ,لە گەڵ عوسمانیەکان بە شەڕ هات تورکی شکاند, دیسان عوسمانیەکان مەلاکانیان لە ژێرەوە هانداو ئەوانیش دەهۆڵیان بەناوی ئاین وخەلافەتی ئیسلامەوە لێدا, دەستیان بە چاوو ڕاوو فەتوای ناڕەوا کردو ڕەسوڵ پاشاش چاوو ڕاوی مەلاکان کاری لێ کردو دەستی لە شەڕ هەڵگرت و ڕوی لە ئێران کرد. لا ١٠١) ئەم میرانە چی بون هەموو جار بە مەلاکان خەڵەتاون , جارێ, دوو جار, ساڵێك ,دە ساڵ, چۆن بە گوێیان کردون, گەر ئەم قسەیە ڕاست بوایە, دەبوو ئاین لەو کاتانەدا لە کوردوستاندا ناشرین بوایە وابرەوی نەدەبوو, پێش نەدەکەوت وخەڵکی کورد لە دەمی خۆیان ومالو منداڵیان نەدەگرتەوەو خەرجی بکەن لە مزگەوت و حوجرەو مەلا کاندا, ئەم هەموو بوختانە چۆن دەچێتە سەر, خەڵکی کورد گەر ئەوەندە ساویلکە بونایە کە موکریانی دەڵێت, دەبوو هەر زوو مەلا و مزگەوت لە بەرچاوی خەڵکی بکەوتایە,

* (میر محەمەد پاشای ڕەواندوز کە بە هاندانی مەلای خەتێ و مەلا یەحیا ی مزوری و مەلا عزرایلی جزیرە, پەلاماری بردە سەر دێهاتەکانی شێخان وکوشتاری زۆری یەزیدیانی کرد... لە گەڕانەوەدا لە سەر ئارەزوی مەلا ناوبراوەکان کوشتارێکی بێ جێو ناڕەوای لێ کردن لا١٠٨) دەبوو بیوتایە بە فتوای ئەوانە............!!

* (دەستوری دەوڵەتی محەمەد پاشا قورئان بوو, وەهی عوسمانیان پێچەوانەی قورئان بوو, کە مەلا سەر بەتورکەکان دەیانگوت تفەنگ بە تورکەوە نان زیانی بۆ ئاین وتەلاق هەیە...گەورەترین تاوانی میر محەمەد ئەوە بووکە مەیدانیدا مەلایان خۆیان تێکەڵ بە کارو باری دەوڵەت بکەن. لا١٠٩) بڕواناکەم هیچکەس لە کورد پێش موکریانی قسەی وای کردبێ ,کەسێك فێر نەکرابێ وبە بەرنامە نەهێنرابێت بۆ ڕەواندوزو ئەو هەموو بوختانە بێبەڵگەو بێبەڵگەنامە بهێنێ و فەرمێکی میری یان دەوڵەتی عوسمانی نەهێناوە,

* لە زاری کرمانجیدا بەرامبەر مەلاکان دەڵێ: (ئەم میقرۆبانەش زۆریان لە ژێر سێبەری دیندا خوێنی میللەت ئەمژن. بڕوانە گۆڤاری ڕۆژنامەڤانی ژمارە: ٩ لا١٣٢ هاوینی ٢٠٠٢) یەك کتێبی وا قسەی خراپی بەرامبەر ئیسلام ومەلاکان هەیە, بەلاَم بائیتر بەس بێت..؟؟

بەریتانیاو پیاوانی بەریتانی لە دیدی موکریانیەوە

- موکریانی بە هیچ شێوەیەك دەست درێژناکات بۆ باسکردنی دەست و نەخشەی بەریتانیا بۆ پاڵپشتی دەوڵەتی عوسمانی, گەر بەریتانیا نەهاتایەتە هاوکێشەکەوە بۆ بەرژەوەندی عوسمانیەکان, هەر زوو عوسمانی کەوتبوو وە دابەش بووبوو, وە کورد ڕزگاری بوو بوو, لە گەڵ عێراق و شام ومیسر و نیوە دورگەدا, تەنانەت باسی دەستی ئێران وڕوس ویەزیدیان ومیرو بەگە کوردە خیانەت کارەکان کە هەموو سەرچاوەکان بە درێژی وپڕ بە دەلییل

باسیان کردوە, ئەم باسی ناکات, تەنها باسی خیانەتی مەلا بێدەسەلاٌتەکان دەکات و بەس..!!

• موکریانی باسی زیاتر لە ٣٠ متەسەریف و قائیمقامی کوردی لە ڕەواندوز کردوە , کە باسی قائیمقامە کوردەکان دەکات بەبودەڵەو خراپ ونەزان جۆرە وشەی نزم ناویان دەبات (تێنەگەشتوو, تورك پەروەر, بە دەعیە, هیچ نەکەر, ئەهالی ڕەواندوز دەریان کرد, نەزان, ڕوتیان کردوەوە), بەلاٌم کەباسی قائیمقامە بەریتانیەکان دەکات بەم جۆرە: میجەر نۆئێل حاکمی ئینگلیز لە قەزای ڕەوندوز باسی چاکەو پیاوەتی دەکات, (لا ١١٤) دوای ئەو باسی سێ کەس (a*p*o) ی ئنگلیزی دەکات , دوای ئەوان باسی کابتن کرك دەکات (لا١١٥) ئەم ئینگلیزانە لەسەر ئاژاوە ڕەواندوز جێدەهێڵن, گەورەکانی ئەو شارە چون و لەبەر کابتن پارانەوە و تکایان لێ کرد کە جێیان نەهێڵێ,(لا١١٥) بەلاٌم میجەر کرك ڕەواندوزی بەرداو چوە باتاس , دیسان گەورە پیاوانی شار چونە لای خواهیشتیان لێ کرد بگەڕێتەوە ڕەواندوز (لا١١٦) ئەویش حاجی نەوزەر ئەفەندی کردە وەکیلی خۆی.(لا ١١٦) هەر لە وێدا کەباسی شێخ مەحمودی نەمر دەکات, چونکە سەر بە ڕێبازی ئاینی ئیسلام بوە ئاوا باسی دەکات: (هەرای شێخ مەحمود کوردوستانی شڵەژاند), بەلاٌم ئاوا باسی کابتن میجەر دەکات : چوە ڕەواندوز گەورەکانی کۆکردەو باسی سوڵح وسەفای بۆکردن, پاشان دەڵێ: یوسف بەگی بە مشکیەکەی لە دیوەکەی خۆی خنکاند, بەلاٌم بە شتێکی تر بۆی دەپۆشێ,(لا١١٧) باسی بارزانی و زیباریەکان بەم جۆرە دەکات: (بەسەر عەقرەدا دەدەن و تالاٌنی دەکەن, سورچی وبادینان وسۆران ڕێکەوتن چونە سەر ڕەواندوز ئەوەی لە دەستی ئەرمەن و ڕوس و ئاشوری ڕزگاری بوو ئەمان بردیان,لا ١١٩)

• ***سەی تەهای ئەفەندی*** : ئەمە کەسایەتیەکی سەر بە ئینگلیز بوو,بەهاری ساڵی ١٩٢٣ لە لایەن حکومەتی بریتانیاوە کرا بە قائمقامی ڕەواندوز,چاپخانەو گۆڤارو مەکینەی هەنگوین وجوجەڵەو کەرەسەی ئاوریشمی هێناو قوتابخانەی بۆ مندالاٌن دامەزراند لە ڕەواندوز بەرەو ئاوەدانی چوو ئاسایشی دامەزراند ساڵی ١٩٢٨ سەی تەها چوە ئێران و لە تاران ئیستیعفای کرد لا١٢٠ مێژووی میرانی سۆران..حسەین حوزنی موکریانی هەولێر ١٩٦٢ چاپخانەی کوردوستان ساڵی ١٩١٥ لە حەڵەب دامەزرا, سەی تەها زۆر یارمەتیدا.

حوزنی موکریانیوشیعرە هەڵبەستراوەکەی هورمزگان

یەکێکی تر لەو کارە خراپانەی کە حسەین حوزنی موکریانی دەرهەق ئەدەبی کوردی و ئیسلام کردویەتی, ئەو شیعرە دروست کراوەیە کە لەگەڵ (دکتۆر سەعیدخانی کوردستانی), بۆ ناشرین کردنی ئیسلام هەڵیانبەستوەو, داویانە بە (محەمەد تەقی مەلیك الشوعەرا... بهار) کە نوسەرێکی بەناوبانگی ئێرانی بوەو, سەرقاڵی لێکۆڵینەوەو بەدواداچونی شیعری کۆنی ئێرانی بوە و, داوای سەرچاوەی لە دکتور سەعیدی کوردوستانی کردوە, ئەویش شیعری هومرزگانی هەڵبەستوەو داویەتیەو وتویەتی ئەمە کۆنترین شیعری کوردیە, گوایە لە سەر چەرمێك نوسراوەو لە ئەشکەوتی (هەزار مێرد) دۆزراوەتەوە, (ڕەشید یاسەمی, کوردو پیوستەگی نژادی و تاریخی لا١١٩ ایران) یان وتویەتی لە (کۆسالاٌن) لە هەورامانی تەخت دۆزراوەتەوە, (کورد ,تورك, عەرەب, س.ج. ئەدمونذز. لا٣٩٢) مەلیك شوعەراش لە کتێبەکەیدا بەناوی (شیعر در ایران) لە ئێران بلاٌوی کردوەتەوەو, (حوزنی موکریانی)ش لە عێراق لە ساڵی ١٩٣٠ دا بلاٌوی کردوەتەوە, (زاری کرمانجی , حوزنی موکریانی , ژمارە ٢١ ساڵی چوارەم ١٩٣٠ لاپەڕە ١٩ لە ژێر ناونیشانی (سەرمایەیەکی گران بەهای مێژووی کوردان!) بلاٌوی کردەوە بەم جۆرە :

هورمزگان ڕەمان اتیران کوژان هۆشیان شارەوە گەڤرەگەڤرەکان
زۆر کرە عارەب کوردی نەخابور گەنانە پاڵە بەشی شارەزور
ژن و کەنیکان وە دیل بەشینان مەرد ازا تیلین ژروی هەوینان

ڕەوشی زەردەشت مایەوە بێدەس بیزکانا کت هورمز وە هیچ کەس

واتـە: پەرسـتگاکانی زەردەشـتیەکان وێـران کـران و ئاتەشـگەی ئاگرەکـان کوژێنرانـەوە, گـەورەکانی کـورد خۆیـان شاردەوە, زۆرداری عەرەب دیهاتکانیان هەتا شارەزور وێران کرد, ژن وکچەکانیان بە دیل گرت, پیـاوی ئـازا لـە خـوێنی خۆیدا دەگەوزا, ڕەوشتی زەردەشت بەبێ کەس مایەوە, ئاهورامەزدای پیرۆزیش بەزەیی بە کەسدا نەهاتەوە.

(بڕوانە ڕۆژنامەی یـەکگرتوو ژمـارە (٥٨٤ بـەروار ١١|٤|٢٠٠٦) عەبـدولاّ نەجمـەدین تـەها, بابـەتی ئـەنفالکردنی گـەلی کـورد) تەنانـەت موکریـانی دەسـتکاریەکی زۆری شیعرەکەی کـردوە, بـۆ ئـەوەی لـە نوسـینی زۆر کـۆن بچـێت , بـەلاّم سیحرەکە بەسەر ساحیرەکاندا شکایەوە, ئەمیش چوە پالّ ئەو هەموو ئەفسانە هەڵبەسراوانەی تر کە لە مێژووی کوردا کردویانە.

عەلادین سوجادی لە (مێژووی ئەدەبی کوردی, لاپەڕە ١٢٩ــ ١٣٠ چاپخانەی مەعاریف,) دوای ئـەوەی شیعرەکە بـە دەسکاری زۆرترەوە دەهێنێ و دەڵێ: (من ناتوانم بچمە ژێری و بڵێم بونی ئەم شیعرە ڕاستە یـان ڕاسـت نیـە, چونکە نەخۆم ئەو پارچـە چـەرمەم دیوە کـە ئـەم شیعرەی لـە سـەر نوسـراوە, وە نـە لـە قسـەی ڕۆژهـەلاّت ناسێکەوە بەرچـاوم کەوتوە,)

ئەنوەر سوڵتانی لە کتێبی (کەشکۆڵە شعرێکی کوردی گۆرانی, لا٣٩) دەنوسێت: (مـن نـەمتوانی سـەری ئـەو هەودایـە بدۆزمەوەو بزانم شعرەکە کەی ..؟ چۆن..؟ لە کوێ..؟ دۆزراوەتـەوە و ئێسـتا لـە کـوێ یـە ,مـەخابن هەنـدێ سەرچـاوەی کوردی ئەو شیعرە نەزانراوە نەناسراوەیان وەك یەکەمین شعری کوردی دوای ئیسلام لە قەڵەم داوە)

ئەحمـەدی شـەریفی لـە (ڕۆژنامـەی ڕزگـاری ژمـارە ٢ سـاڵی ١٩٩٣) دا دەڵـێ: پـێم وایـە دکتـۆر سـەعیدخان خـۆی ئـەم شیعرەی هورمزگانی داناوەو داویە بە مەلیك الشوعەرا, ئەویش بلاّوی کردوەتەوە,

دکتـور کـەمال فوئـاد لـە (گۆڤـاری (گـۆڕین) ژمـارە ١١٣ ی سـاڵی ١٩٧٥ لـە قـەولی خوالێخۆشـبوو (پرۆفیسـۆر تـەوفیق وەهبی بەگـەوە) دەنوسـێ: ئـەم شیعرە لـە لایـەن دکتـور سـەعید خـانی کوردوسـتانی ودامـاو حـوزنی موکریـانییـەوە سازکراوەو بلاّوکراوەتەوە.

دکتور جەمال نەبەز لە کتێبی (زمـانی یـەکگرتووی کـوردی, لا ١١١)دا دەڵـێ: (ئەمـە پـەنجا سـاڵ زیـاترە کـە لـە گـەڵ سەرچـاوەی کـوردی و بێگانـەدا هـەواڵێك بلاّو دەکرێتـەوە کـە گوایـە دەروێشـێك لـە دەشـتی شـارەزور پارچـە پێسـتێکی دۆزیوەتەوە کە بە ڕێنوسی پەهلەوی چوار دێڕ هۆنراوەی کـوردی لـە سـەر نوسـراوە کـە هۆنەرەکـە گوایـە ئـاخ و داخـی هەڵکێشاوە بۆ ئاینی زەردەشتی کە چۆن لە لایەن هێرشبەرانی عەرەبی موسوڵمانەوە لەنێوبراوەو, سکالاّ لە دەسـت ئـەو هێرشبەرانە دەکات کە چۆن ژن و کچی کوردیان بە دیل گرتوەوخوێنی خـەڵکیان ڕشـتوە) دکتـور جـەمال پاشـان دەڵـێ: (ئەوەی ڕاستی بێـت ئەم هۆنراوەیە هۆنراوەیەکی سـاختەو دەسـتکردە, بـە پـێی زانسـتی زمانـەوانی دەتـوانین پیشـانی بدەین کە کوردیەکەی ناتوانێ ببێتە کوردی دەوروبەری پەیدابونی ئیسلام.)

ئەمە یەکەم کاری حوزنی موکریانی و دکتور سەعید خانی کوردوستانی نیە, لێرەدا شیعرەکە هەڵناسەنگێنین(بڕوانـە ڕۆژنامـەی یـەکگرتوو ژمـارە ٥٨٤ عەبـدولاّ نەجمـەدین تـەها) تـەنها دوو نمونـە لـە سـاختەکاری و ژیـانی دکتـور سـەعید دەهێنینەوە,

* ئەسعەد سیراجەدین دەڵێ : (دکتور سەعید خان ئەو سێ قەباڵەیەی بـە فێـڵ لـە دەسـتی شـێخ عـەلادین دەرهێنـاوەو گەر چی بڕیار بوە دوای نوانـدنی بـە پسـپۆڕان بیداتـەوە بـە شـێخ, بـەلاّم نەیگێڕاوەتـەوە و هەرسـێکیانی فرۆشـتون.) (کەشکۆڵە شیعرێکی کوردی , لا٣٨)

*ئایـەتولاّ مـەردۆخی دەڵـێ: (..مـن لـە کتێبخانەکـەی خۆمـدا سـێ دەستنوسـی هـەورامیم پـێدا, یـەکێکیان دیـوانی (مەحزوونی) یا (بێسارانی) بوو کە باپیرم بە خەتی خۆی نوسیبوی, لە گەڵ دیوانی مەعدومی (مەولەوی) و (ڕۆستەم و زەردە هەنگەکە) ی (مەلا مستەفای دلّدلّی), بەلاّم نازانم ئەوانە چیان بە سەر هـات.) (کەشکۆڵە شیعرێکی کـوردی لا ٣٨)

شیعری هورمزگان زۆر لە قافیەکانی کتێبە شیعریەکەی (مزگانی) دکتۆر سەعیدخان دەچێت, دکتور سەعید ویستویەتی لە ڕێگای ئەم هۆنراوەیەوە دەمارگیری نەتەوایەتی ببزوێنێت دژ بە ئیسلام, هەنێ نوسەریش بەداخەوە کەوتونەتە ناو هەڵەکەوە, ئیتر بە قەست بوە یان نا کەوتونەتە هەڵەکەوە, دیارە دکتور سەعید لە ئێران و حوزنی موکریانی لە ڕەواندوز کە مەڵبەندی دەست نوس و ئاسەوارێکی زۆری جێماوی سۆران بوە, هەرچیان دەست کەوتوە ئاودیویان کردوە بۆ بەریتانیا, کە ڕەنگە ئایندە کاری زیاتری ئەمانە ئاشکرا بکات,

بۆ زیاتر شارەزابون لە کارو کرەوەی دکتۆر سەعیدی هاوڕێی موکریانی, کورتەیەك لە ژیاننامەی دەنوسینەوە:

(ساڵی ١٨٦٢ز, خوا کوڕێکی بەخشیە (مەلا محەمەدی سنەیی) پێش نوێژو وتارخوێنی مزگەوتی گەورەی سنە, ناوی نا (حەمە سەعید), شیرە خۆرە بوو کە دایکی مرد, باوکی ژنی تری هێنا, ئەویش مرد, ژنی سێهەمی هێنا, حەمە سەعید تەمەنی حەوت ساڵ بوو باوکیشی مرد, کەوتە لای برا گەورەکەی, ئەویش خستیە بەر خوێندن, دوای چەند ساڵێك ئیجازەی مەلایەتی وەرگرت, لە مزگەوتەکەی باوکیدا وانەی دەوتەوە, ساڵی ١٨٨٧ کۆمەڵێك قەشەی گاور بۆ بڵاوکردنەوەی مەسیحی هاتنە سنە, لە گەڵ مەلاکانی سنە هەندێ وتووویژ دەکەن, گاورەکان شکست دەهێنن, (قەشە یوحەننا) بە شوێن کەسێکدا دەگەڕا فێری فارسی بکات, لە گەڵ (مەلا حەمە سەعید) دەبنە ئاشنا, هەندێ قسەو باس دەکەوێتە نێوانیان و کۆمەڵێك کتێب دەداتە مەلا حەمە سەعید, بەوتەی نەرم فریوی دەدات و بەنهێنی دەیکەنە گاوور, حەمە سەعید ئەم بارەی دەشارێتەوەو کاکی و کەس پێ‌ی نازانێ, ئەم قەشەیە لە (ورمێ) دادەنیشێ زوو زوو سەردانی حەمە سەعید دەکات, ئەمیش وردە وردە سەردانی (ورمێ‌ی) دەکرد, لە یەکێك لەو سەردانانەدا, لە سەر دەستی گەورە قەشەی ئەوێ گاوری خۆی ڕادەگەیەنێت و, ناوی خۆی لە (مەلا سەعید) ەوە دەکاتە (میرزا سەعید)و مێژەرەکەی فڕێ دەدات, کاکی و خەڵکی بەم نهێنیە دەزانن, لەژێر فشاری خەڵکیدا ڕادەکات بۆ هەمەدان و جلی ئەرمەنی لەبەر دەکات و دەبێتە مامۆستای منداڵەکانی (قەشە شەمعون), ئەویش لە ساڵی| ١٨٨٨ دەیکاتە زاوای خۆی و کچە جوانەکەی پێدەبەخشێ, بەڵام لە سەر قسەی خەڵکی لە هەمەدان دەگیرێ و دەیخەنە زیندان, مسیۆنێرو مژدە بەخشە گاورەکان لای دەوڵەت هەوڵی بۆ دەدەن و لەزیندان ڕزگاری دەکەن, وەك چۆن موکریانیان لە زیندانی ڕەواندوز ڕزگار کرد, لە گەڵ خۆیان خێزانی دەیبەنە (ورمێ), لەوێوە لە گەڵ تیمێکی مژدە بەخشەکان ڕەوانەی ئەوروپا دەکرێت, لەوێشەوە لە سەر بانگێشتی مژدەدەرێك بەناوی (مستر هاگبرك) ڕەوانەی سوەید دەکرێت وساڵی ١٨٩٤ دەگاتە ستۆکهۆڵم, لە پایزی ئەو ساڵەدا دەینێرنە بەریتانیاو لە کۆلیجی پزیشکی پێ‌ی دەخوێنن, ساڵی ١٨٩٥ز بە دکتۆری دەیگەڕێننەوە بۆ ئێران و دەیکەنە دکتۆری شا, پاشان (حەمە سەعید) دەبێتە (دکتۆر سەعید) و لە تاران کاری دکتۆری و مژدەبەخشی گاوری تێکەڵ دەکات و, شەوو ڕۆژ کاری بۆ دەکات و ناوبانگ دەردەکات, ئینجیل بە شێوەی هۆنراوە وەردەگێڕێتە سەر شێوازی هەورامی لە ژێر ناوی (مزگانی) بە چاپی دەگەیەنێت, لە تاران دۆستایەتی لە گەڵ ئەدیب وشاعیران پەیدا دەکات, یەکێك لەوانە (محەمەد تەقی مەلیك الشوعەرا, بەهار) دەبێت کە لەو کاتەدا خەریکی کتێبی (شیعر در ایران) دەبێت و داوای سەرچاوە لە دکتۆر سەعید دەکات, ئەویش شیعری هورمزگانی بۆ دەنوسێ‌و دەڵێ ئەمە کۆنترین هۆنراوەی کوردیە و دەروێشێك لەسەر چەرم دۆزیویەتیەوە, لەسەر کاغەزێك بۆی دەنوسێ, ئەویش بە نەزانی لە کتێبەکەی دەئاخنێ بێلێکۆڵینەوە بڵاوی دەکاتەوە و بەیەکەم هۆنراوەی کوردی لە قەڵەمی دەدات, دوای ئەو حوزنی موکریانی ساڵی ١٩٣٠ بڵاوی دەکاتەوە, دوای ئەویش (ڕەشید یاسەمی) و پاشتر (مەردۆخی) و دوای ئەویش (عەلادین سەجادی) و بەوشێوەیە بڵاودەبێتەوە. لە هاوینی ١٩١٢دا دکتۆر سەعید دەچێتە هەمەدان بۆ عیلاجی ئەمیر عەلادین کە نەخۆش بوە, پاشتر بۆ نەخۆشی وەکیل الملك, لەوێشەوە دەچێتە هەورامان بۆ چارەسەری سوڵتانی هەورامان, لەوێشەوە کچەکەی شێخ عەلادین نەقشبەندی نەخۆش دەبێت چاری ئەویش دەکات, پاشان قەواڵەکان لە شێخ وەردەگرێت و دەگەڕێتەوە بۆ هەمەدان و لەوێوە بۆ تاران, ساڵی ١٩١٣ دەچێت بۆ لەندەن, پاشان دەگەڕێتەوە بۆ هەمەدان بۆ کاری (دکتۆری و مژدەدەری) کاری یەکەمی دەکاتە خزمەتکاری کاری دوەمی, بەوە ناوبانگ پەیدا دەکات, ساڵی ١٩٣٩ لە تەمەنی ٧٧ ساڵیدا لە هەمەدان بە گاوری دەمرێت و لە گۆڕستانی گاورانی هەمەدان بە خاك

دەسپێرێت.(ڕۆژنامەی یەکگرتوو ژمارە ٥٨٤ عەبدولاٚ نەجمەدین تەها) من وای بۆ دەچم کە کتێبی (فتوح سواد العراق) کە باس لە فەتحی کوردوستان دەکات وشتی ناشرینی زۆر لەو قسانەی حوزنی موکریانی باس دەکات , زۆر لەوە دەچێت کە ئەم کتێبە دەستچێنی دکتۆر سەعیدو موکریانی و میجەر سۆن بو بێت, کە هەرسێکیان لە یەك کاتداو لە یەك سنورو بە یەك بیرۆکەوە دژی موسوڵمانان کاریان کردوە, زۆر نزیکە ئەم سیپارەیە کە ڕۆژبەیانی کردویەتیە کوردی بە ناوی (ولاٚتگیری ڕەشە خاکی عێراق) هەڵبەستی دکتۆرو سۆن و موکریانی بوبێت, ئەمەش پێویستی بە لێکۆڵینەوەی دورو درێژوو ورد دەبێت...!!!!

میرنشینی سۆران هەلی دروستبوون و هۆی کەوتنی

لە مێژووی مرۆڤایەتیدا سەدان شارستانی و دەوڵەت ومیرو میرنشین, بە هەلێکی لەبار هاتون و, بە هۆیەکی ئەسەفبار لەناو چون و ڕوخاون, میرنشینی سۆرانیش یەکێك بوە لەو سنوردارانەی, کە لە ماوەیەکدا هات وچوو, لەو سەردەمەدا هەردوو دەوڵەتی عوسمانی وئێرانی لە شەڕو هەرایەکی بێسنووردابوون, کێبەرکێیان بوو لەسەر داگیرکردنی میرنشینە کوردەکان .

بێگومان دامەزراندنی ئەم میرنشینە وەك دەوڵەتێك, چەند هەل ومەرجێك کۆبونەوەو ڕەخساندیان :

*سەرەتا دەوڵەتی عوسمانی لاواز بوو, چاوی لە تەشەنەکردنی میرنشینی سۆران پۆشی, ئەو لاوازیە بوە هۆی ئەوەی گەلە ژێر دەستەکان ڕاست ببنەوە, (فرایزەر) دەڵێ (دەوڵەتی عوسمانی وەها لاواز بوو بوو کە کوردەکان حیسابیان بۆ نەدەکردو بەیەك سەعات هەولێریان گرت,) (جیمس بیلی .رحلە الی بغداد,ص٢٠) شۆڕشی یۆنانیەکان دژی عوسمانیەکان بە یارمەتی ئەوروپا, پول و پارەیەکی زۆری بە عوسمانیەکان خەرج کرد, بوە هۆی داڕزان وداچۆڕانی بودجەی, هەر ئەم لاوازبونە وای کرد ڕوسیاش بەرامبەری هەڵسیٚو (ئەدەنە)ی گرت کە ١٥٠ میل لە ئەستەمبوڵی پایتەختەوە دور بوو, کارێکی کرد (باب العالی) هەیبەت و نرخی ون بکات و ڕاپەڕین لە زۆر لاوە دروست ببێت.

* سوڵتان (محەمەدی دووەم) ی عوسمانی زۆر توندو تیژ بوو بەرامبەر گەلە ژێر دەستەکان, ئەوانیش بێزار بون و ڕاپەڕینیان دروست کرد.

* محەمەد عەلی پاشای میسر داوای تەعویزی کرد لە عوسمانیەکان لە باتی ئەو یارمەتیەیەی کە دای بۆ کوژاندنەوە و سەرکوت کردنی هەردوو شۆڕشی (وەهابی) لە سعودو (یۆنانی) لە بەڵقان, بەلاٚم عوسمانی تەنها دورگەی (کریت)یان دایە ئەویش ڕازی نەبوو, ناچار بە سەرکردایەتی (ئیبراهیم پاشا)ی کوری هێرشی کردو شامی گرت, هانی (پاشا کۆرە میری سۆران) ی دا کە ئەویش داوای سەربەخۆیی بکات, شان بەشانی یەك دەجەنگان و بەرەو ناوەڕاستی تورکیا هێرشیان هێنا , میسر و سۆران بەردەوام پەیوەندیان هەبوو, لەشکری میسر لە شام لە سەر مەڕی کورد دەژیا , کوردەکانیش چەکیان لە میسر وەر دەگرت, سەرکەوتنی کوردەکان میسریەکانی زۆر دڵخۆش کردو پەیتا پەیتا چەکیان بۆ دەناردن و نامەیان لە نێواندا ئاڵوگۆڕ دەبوو, لە هەواڵ و نیەتی یەکتر ئاگاداربون, چونکە یەك مەبەست دەیجولاٚندن, پەیمانیان دابوو کە هەوڵ بدەن بۆ سەربەخۆیی کوردوستان لە ژێر ڕکێفی میر محەمەددا, وەك چۆن میسر سەربەخۆ بووبوو, گەر دەست تێوەردانی بەریتانیا نەبوایە, بە نیاز بوون زۆر بۆ ئاستانەی پایتەختی عوسمانی بهێنن.

* مێژووناس (لوتسکی) دەڵێ (ئیبراهیم باشا بە هۆی کریگرتەکانیەوە لە هەموو لایەکەوە هانی میللەتەکانی دەوروبەریان دەدا بۆ ڕاپەڕین دژی دەوڵەتی عوسمانی.

* هەڵکەوتەی ناوچەی سۆران کە شاخاوی وسەختە, لە کاتی تەنگانەدا یاریدەی خەڵکەکەی دەدات(کاوس

قەفتان..سوران..لا ٤٤).

* یەکیک لە رێگە هەرە گرنگەکانی کاروانی بازرگانی شام و عیراق بەلای ڕەواندوزدا تێدەپەڕیٚ, ئەوانیش باج وسەرانە و سامانێکی زۆریان لێدەست دەکەوت, وای کرد کە شێوازێك لە دەسەڵاتێکی سیاسی وەربگرێت کە گەڵ ئامانجی نەتەوەیی ی وشەخسی پێدێتەدی.

* میرنشینی (بۆتان)یش تەواو پەرەی سەندبوو گەشەی کردبوو, هەر بەناو سەر بە عوسمانی مابویەوە, ئەوانیش لە بیری جیاخوازی بون لە عوسمانی.

* باری سیاسی میرنشینە کوردەکانی ئەو ڕۆژەش یاریدەدەرێکی چاك بوو بۆ پەرەسەندنی میرنشینی سۆران, میر نشینی (بابان) تەواو لاواز کەوتبوو, تەنانەت (فرایزەری گەڕۆك) دەڵیٚ نەیان توانی میوانداری من بکەن, لەبەر ئەوە بەلای عوسمانیەوە خراپ نەبوو ئەگەر هێزێکی تر لە ناوچەکەدا دروست ببیٚ جیٚی (بابان) بگرێتەوە لە ڕوی ئێراندا, بۆیە لە سەرەتاوە چاوی لە تەشەنەی میری سۆران پۆشی, بەڵام کەزانی دەسەڵاتی پەیدا کردوەو بۆتە مەترسی, ئەوەبوو پەلاماری دا.

* کەسێتی پاشا کۆرە خۆی ڕۆڵێکی باڵای هەبوو لە پێگەیشتن و پەرەسەندنی میری سۆراندا, چونکە پێش میر محەمەد میرنشینی سۆران ئەو هێزەی نەبوو, دوای ئەویش یەکێکی تر نەبوو دروستی بکاتەوە.

* دوو بەرەکی و تەڵە بۆ یەك نانەوەی مام وخزمەکانی, کارتێکردنێکی وای لە دڵی میر محەمەددا دروست کردبوو, کە هەمیشە چاوی لەوەوە بوو کە ڕۆژێك لە ڕۆژان کار بگرێتە دەست و ئەو بارە لارەی کورد ڕاست بکاتەوە, ئەم هەستەش لە دڵ و دەرونیابوە دڵ ڕەقی, نەك هەر بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی , بەڵکو لای بووبوە خویەك و کاری تەواو بۆ ئاسان کردبوو لغاوی سەرکێشترین میرنشینی پێدەگرت, بۆیە لە ماوەیەکی کەمدا سنوری خۆی پیٚ فراوان کرد, دڵرەقیەکی خراپی بەدادپەروەریەکی سەرزارەکی داپۆشیبوو, کۆبونەوەی ئەم دوو سیفەتە وەکو (میلنگن) دەڵیٚ (داگیر کەرو یاسا دانەر) (میلنگن. لا ۹) بەو دڵ ڕەقیە دزو جەردەی نەهێشت, زەبروزەنگی بەجۆرێك بوو کە بێگانە نیدەتوانی بێپرس هەنگاو بنێتە ناو میرنشینەکەیەوە, باری ناوەوەی میرنشینەکەی پیٚ بوژابویەوەو کاری کردە سەر خوڕەوشتی دانیشتوان بە جۆرێك گەڕۆکەکان دانیان بەوەدا نابوو کە هەست بە جیاوازیی ڕەوشتی ئەم میرنشینە دەکرێت لە گەڵ شوێنەکانی تری دەوڵەتی عوسمانی. *ئەو هێزەش کە هەیبوو لە هێزی میرنشینێکی بچوکی نەدەکردو لە سەربازو جبەخانەو تۆپ, هێزی بەزەبت بوو.

* دۆخی سیاسی دەرەوەی کوردی ئەو ڕۆژەش پاڵی بە میری سۆرانەوە نا خێرا پێش بکەوێت و بێتە سەر شانۆی ڕوداوەکان, دەوڵەتی عوسمانی وئێرانی لەبەر دەست بەسەراگرتنی میرنشینەکان هەرایان بوو, کەماندوش دەبون میرنشینەکانیان دەدا بە گژ یەکدا..

* میرنشینەکانی تری دەوروپشتیش زۆر لاواز و داڕزاو بوون, هەر خەریکی دوبەرەکی و فیتنە بازی وتەڵە بۆ یەك نانەوەبون, بەڵام بە پێچەوانەوە پاشا کۆرە خەریکی ڕێکخستن و خۆ قایم کردن و چارە کردنی نەخۆشیەکانەوبوو, بۆیە یەکە یەکە میرنشینە دراوسێکانی داگیر کرد, بەتایبەتی داگیر کردنی (میرنشینی ئامێدی) کە بەمە ناوبانگی بەهێزی دەرچوو چاوی میرنشینەکانی تریشی ترسان, چونکە ئامیدی زۆر سەخت ودژوارو دەوڵەمەندبوو داگیرکردنی هەروا ئاسان نەبوو..بەم جۆرە لەو سەر بەخۆییە نزیکبویەوە کە دەمێك بوو لە لاوێتیەوە لە سەری دابوو.(صالح قەفتان .مێژووی نەتەوەی کورد لا ۲۹۸).

* ڕەنگە حەزی وابوبێت ببێتە هاوشانی میسرو ئێران وعوسمانی, کردەوەکانی ئەمەیان دوویات دەکردەوە, لاسایی ئەوانی دەکردەوە, لاف و گەزافی ئەوانی لێدەدا, بەتایبەت قەڵا دروست کردن وسکەلێدان و کارگەی چەك و جبەخانە (حسەین حوزنی لا۳۹) دانانی پلەو پایەی سوپاو پۆلیس و جیاوازی وجۆری جل و بەرگیان , پایەو سیفاتی ئیداری و دادپەروەری و بەستنی پەیمانی دۆستایەتی لە گەڵ محەمەد عەلی میسر و داود پاشای بەغداد, کە گەورەترین دوژمنی عوسمانی بوون, ئەمانە دەری دەخست کە میری سۆران خەیاڵی زۆر دوور ڕۆیشتوە, بە تایبەت دەوڵەتی عوسمانی لە

باتی ئەوەی سزای بدات, هات ڕوتبەی (میری میران) ی پێبەخشی (ئەمین زەکی. خوڵاصە تاریخ کوردستان. لا ٢٢٩) ئێرانیش دانی نابە میرنشینەکەیداو وەك میرنشینێك نەك وەك دەوڵەتێك (حسەین حوزنی لا٣٩) چونکە ئێران هەرچەندحەزی بە نوشوستی عوسمانی دەکرد, بەلاٚم ڕازی نەبوو ئەوەش لە خوٚی بقەومێنێت ..

* کورت بینی میری سوٚران هوٚیەك بوو بوٚ لە ناوچونی, ئەگەر چی ئازاو بەزەبروزەنگ بوو, بەلاٚم لە سیاسەتدا کورت بین و بڕوای بە بەڵێنی عوسمانی وبەریتانیا کردو خوٚیدا بەدەستەوە. هەر ئەوەندە هەستی کرد زروف وبارودوٚخ بوٚ ئەو نیە, ,سەری لیٚتێکچوو وازی هێنا, نەك وەك سەروٚکێکی خاوەن ئامانج, بەڵکو وەکو یەکێك لە ڕەعیەکانی چاوەڕوانی لیٚبوردن بوو بە بەخشندەیی سوڵتان..

* داود پاشا والی بەغداد ڕقی لە سەریەشەی بابانەکان هەستابوو کە هەمیشە کێشە دروست دەکەن بوٚ بەغدادو عوسمانی, وە زوٚر لا دەکەنەوە بەلای ئێرانە شیعە مەزهەبەکاندا, دەترسا ئەو ئاینزایە کاریگەری بلاٚوبونەوەی لە ناو خەڵکی کوردا هەبێت, حەزی دەکرد سوٚران لە سەر حیسابی بابانەکان گەورە بێت, ئێرانیش حەزی دەکرد سوٚران بە هێز بێت و گەورەبێت, بەمەرجیٚ لە ژێر رکێفی خویدابێت و بەرامبەر عوسمانی بوەستێت, چونکە ئێران بە شەڕی ڕوسیاوە خەریك بوو (فریزەر,لا١٢) ئەمانە هەلێکی مەزنی بوٚ سوٚران ئامادەکرد, کە بە هەر چوار لادا پەل بهاوێت و سلٚ لە کەس نەکاتەوە, بەڵگەش ئەوەیە سوٚران ئەو هەموو میرنشینەی دایەبەر و داگیر کرد ,کەچی نەعوسمانی و نەئێران و نەوالی بەغداد نەهاتنە دەنگ, هەڕەشەو چاو سور کردنەوەیەکیان نیشان نەدا..

سەرچاوەكان

١ ـ شەرەفنامە . شەرەفخانی بدلیسی . وەرگێڕ بۆ كوردی هەژار موكریانی . نەجەف ١٩٧٢.
٢ـ مێژووی میرانی سۆران . حسین حوزنی موكریانی . هەولێر ١٩٦٢.
٣ـ كوردو كوردستان . محمد امین زەكی . مهابات.
٤ـ میرنشینی سۆران . كامەران جەمال بابان . هەولێر ١٤١٩.
٥ـ مێژووی كورد لەكۆنەوە تا ئەمڕۆ . ساڵح قەفتان . بغداد ١٩٦٩.
٦ـ كوردەكانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی . د.جلیلی جلیل . وەرگێڕ لەروسیەوە . د.كاوس قەفتان . بغداد ١٩٨٧
٧ـ چەند لێكۆڵینەوەیەك لەمێژووی بابان سۆران بۆتان .د.كاوس قەفتان. بغداد ١٩٨٥.
٨ـ شوڕشەكانی كورد . عەلادین سوجادی . بغداد .١٩٥٩.
٩ـ خەبات لەرێی كوردستاندا . خالفین .
١٠ـ بنەماڵانی بەناوبانگی رەواندوز . ممدوح مزوری، هەولێر ١٩٩٨.
١١ـ بابان سۆران بۆتان . دكتۆر كاوس قەفتان . بغداد ١٩٨٥.
١٢ـ مێژووی نەتەوەی كورد لەكۆنەوە تا ئەمڕۆ . ساڵح قەفتان . بغداد . ١٩٦٩.
١٣ـ كتێبی حاجی قادری كۆیی، بغداد ١٩٧٣. گۆڤاری كۆڕی زانیاری كورد .
١٤ـ تأریخ العراق الحدیث . دكتور عبدالعزیز نوار ، قاهیرة ١٩٦٨.
١٥ـ الیزیدیة . صدیق دملوجي .
١٦ ـ امارة بهدینان . صدیق الدملوجي . الموصل ١٩٥٢.
١٧ـ داود پاشا والی بغداد, د.عبدالعزیز سلیمان نوار . قاهرة ١٩٦٧ .
١٨ـ اربعة قرون من تاریخ العراق الحدیث . ترجمة ستیڤن همسلي لونگریك . ترجمة جعفر الخیاط . بغداد ١٩٦٨
١٩ـ بغداد مدینة السلام . ریجارد كوك . ترجمة . مصطفی جواد وفؤاد جمیل . بغداد ١٩٦٧.
٢٠ـ تأریخ الموصل . سلیمان الصایغ . قاهرة.
٢١ـ الشیخ نورالدین البریفكاني . محمد أحمد مصطفی الكزني، قاهرة ١٩٨٢.
٢٢ـ اربیل في الماضي والحاضر . مجموعة من المؤلفین . ص٣٤ كەریم شارەزا.
٢٣ـ اربیل في ادوارها التاریخیة .
٢٤ـ تأریخ العراق بین احتلالین، عباس العزاوي.
٢٥ـ الاكراد فی بهدینان . انور المائی. ١٩٩٩دهۆك.
٢٦ـ رحله فریزر الی بغداد . جیمس بیلی فریزر . ص٢٠٠ بغداد ١٩٦٤، ترجمه جعفر خیاط
٢٧ـ عشائر العراق . عباس العزاوي .
٢٨ . الامیر الكردی . جەمال نەبەز . ترجمه . فخری سلاحشور، هەولێر ١٩٩٤.
٢٩ـ من عمان الی عمادیة . عەلی سەیدو گورانی . القاهره.
٣٠ـ كردستان والاكراد . عبدالرحمن قاسملو . بیروت ١٩٧٠.
٣١ـ گۆڤاری كاروان ژمارە (٨) خولی راپەڕین ١٩٩٣ ئەحمەد باوەڕ .
٣٢ـ گۆڤاری كاروان ژمارە ٢٣ ساڵی ١٩٨٦.
٣٣ـ گۆڤاری كاروان ژمارە(٢٧) ١٩٨٤.
٣٤ـ گۆڤاری كاروان . ژمارە . ٣٨، عەبدولفەتاح عەلی یەحیا .
٣٥ـ گۆڤاری كاروان، ژمارە (٥٢).ساڵی١٩٨٧ بەشی یەكەم . عەبولەتاح عەلی یەحیا
٣٦ـ گۆڤاری كاروان ژمارە ٥٣ . بەشی دووەم، عبدالفتاح عەلی یەحیا .

٣٧ــگۆڤاری كاروان ژماره (٧١، ٧٢) ساڵی ١٩٨٩ . (

٣٨ــ گۆڤاری كاروان ژماره(١٠٩) ١٩٩٧، تاریق جامباز .

٣٩ــ گۆڤاری كۆڕی زانیاری كورد . بەرگی ٥

٤٠ــ گۆڤاری روناكبیری . ژماره (٢) ، ستوكهوڵم, فازیل كەریم ئەحمەد .

٤١ــگۆڤاری دەنگی زانا . ساڵی ١٩٩٤ دكتۆر محمد گەزنەیی .

٤٢ــ گۆڤاری هەڵەبجە . ژماره . ١٨ . ١٩ مۆلندالێ . سوید .

٤٣ــ مجلة لالش . الثقافية الصادرة عن مركز لالش في اوروبا . العدد(٤٢

٤٤ــ مجلة الحكم الذاتي . العدد (٤) السنة السابعة . زبير بلال اسماعيل . محمد الخطي ونهاية الأمارة السورانية.

٤٥... گۆڤاری ڕۆژنامەڤانی ژماره : ٩ لا١٣٢ هاوینی ٢٠٠٢.

٤٦... زاری كرمانجی, حوزنی موكریانی, ژماره ٢١ ساڵی چوارەم ١٩٣٠.

٤٧... ڕۆژنامەی یەكگرتوو ژماره (٥٨٤ بەروار ١١|٤|٢٠٠٦) عەبدولاّ نەجمەدین تەها: بابەتی ئەنفالكردنی گەلی كورد.

٤٨... ڕۆژنامەی ڕزگاری ژماره ٢ ساڵی ١٩٩٣.

٤٩... گۆڤاری (گۆڕین) ژماره ١١٣ ی ساڵی ١٩٧٥

٥٠... ڕەشید یاسەمی: كوردو پیوستەگی نژادی و تاریخی.

٥١... ئەنوەر سوڵتانی: كەشكۆڵە شعرێكی كوردی گۆرانی.

٥٢... عەلادین سوجادی: مێژووی ئەدەبی كوردی.

٥٣... س.ج. ئەدموندز: كورد, تورك, عەرەب.

٥٤... دكتور جەمال نەبەز: زمانی یەكگرتووی كوردی.